



ECONOMISCHE VERKENNINGEN
METROPOOLREGIO AMSTERDAM

2012

ECONOMISCHE VERKENNINGEN METROPOOLREGIO AMSTERDAM 2012



Inhoudsopgave

Voorwoord	1
Belangrijkste bevindingen en conclusies	3
1. De economie van de Metropoolregio Amsterdam	9
1.1 Bruto regionaal product	9
1.2 Werkgelegenheid	16
1.3 Participatie en werkloosheid	21
1.4 Woon-werkverkeer	31
1.5 Conclusies	33
2. Economische structuur van de Metropoolregio Amsterdam	35
2.1 Specialisatiepatroon	35
2.2 Amsterdam Economic Board Clusters	39
2.3 Conclusie	50
3. Kerncijfers per regio	51
3.1 Almere en Lelystad	53
3.2 Amsterdam	56
3.3 Gooi en Vechtstreek	59
3.4 IJmond	63
3.5 Overig Amstel-Meerlanden	66
3.6 Regio Haarlem	69
3.7 Regio Haarlemmermeer	72
3.8 Waterland	75
3.9 Zaanstreek	78
3.10 Conclusie	81
4. Internationalisering van de Metropoolregio Amsterdam	83
4.1 Internationale investeringen	84
4.2 Werkgelegenheid bij buitenlandse ondernemingen	96
4.3 Aanwezigheid buitenlandse werknemers	98
4.4 Export	101
4.5 Conclusies	102

Bijlagen	105
Bijlage 1 Gemeenten in de MRA per regio, 2012	107
Bijlage 2 Afbakening Sectoren Economische Verkenningen 2012	108
Bijlage 3 Referenties	112
Bijlage 4 Buitenlandse Investeringen	114
Bijlage 5 Samenstelling Klankbordgroep	117

Voorwoord

De Metropoolregio Amsterdam (MRA) is een sterke economische regio waarin sectoren en deelregio's in onderlinge samenhang functioneren. Een gedegen analyse van deze voor Nederland zo belangrijke regio heeft oog voor haar eenheid en diversiteit. De *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2012* voldoen ruimschoots aan deze vereisten. Op basis van deze publicatie kunnen beleidsmakers hun beslissingen beter toetsen, bedrijven hun marktkansen sneller inschatten en kan de regio goed onderbouwd haar belang behartigen.

Deze *Economische Verkenningen* besteden veel aandacht aan de ontwikkelingen van de economie na de crisis van 2009 voor de MRA en de uitdagingen waarop het een antwoord moet vinden. Op basis van de nieuwe bedrijfstakindeling van het CBS (SBI 2008) zijn per sector en deelregio de belangrijkste kerncijfers (toegevoegde waarde, werkgelegenheid, werkloosheid, woon-werkverkeer, et cetera) gepresenteerd en geduid. Er zijn regiospecifieke prognoses voor de economische groei voor 2012 en 2013. Ook wordt de concurrentiekracht van sectoren bepaald aan de hand van hun groei, omvang en specialisatiegraad. Nieuw zijn arbeidsmarktgegevens zoals participatiegraad en werkloosheid naar opleidingsniveau en de toeristische toegevoegde waarde van de MRA. Daarnaast is voor het eerst de clusterindeling van de Economic Board Amsterdam toegepast. In de regiospecial worden de ontwikkelingen per regio samenhangend gepresenteerd. De internationale verwevenheid komt tot uiting in buitenlandse handel, investeringen uit het buitenland en internationale werknemers.

Alle data die ten grondslag liggen aan deze *Economische Verkenningen* zijn voor iedereen beschikbaar via www.os.amsterdam.nl/themas/evmra. Deze schat aan informatie kan als uitgangspunt dienen voor onderzoek en beleid. Wij nodigen alle geïnteresseerden – inwoners, ondernemers, journalisten, bestuurders, beleidsadviseurs en onderzoekers – uit om hiervan gebruik te maken. Inzicht in de economische ontwikkelingen op korte en lange termijn, is immers onontbeerlijk om een succesvolle, gezamenlijke economische koers uit te zetten.

Directeur Economische Zaken
Amsterdam
Rijk van Ark

Directeur Kamer van
Koophandel Amsterdam
Hankie van Baasbank

Amsterdam, juli 2012

Verantwoording

Het bestuurlijk overleg Platform voor Regionale Economische Structuur (PRES) heeft de directeurs van Economische Zaken Amsterdam (Rijk van Ark) en van de Kamer van Koophandel Amsterdam (Hankie van Baasbank) gevraagd zorg te dragen voor deze *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2012*. De publicatie is tot stand gekomen met financiële bijdragen van diverse PRES-participanten: Gemeente Almere, Gemeente Amsterdam, Gemeente Haarlem, Gemeente Haarlemmermeer, Gemeente Hilversum, Gemeente Lelystad, Gemeente Zaanstad, Kamer van Koophandel Amsterdam, Kamer van Koophandel Gooi-, Eem- en Flevoland, Provincie Noord-Holland, Provincie Flevoland en Stadsregio.

Vervolgens is een stuurgroep gevormd bestaande uit Martijn van Vliet (voorzitter, tevens hoofd Strategie en Ontwikkeling van EZ Amsterdam), Linda Koeman (EZ Amsterdam), Dick Freling (KvK Amsterdam) en Carine van Oosteren (dienst O+S, gemeente Amsterdam). Daarnaast is een brede klankbordgroep gevormd bestaande uit ambtelijke vertegenwoordigers van PRES en enkele bedrijven (zie bijlage). Het proces is begeleid door Linda Koeman (EZ Amsterdam).

Het onderzoek is uitgevoerd door onderzoeksinstituut TNO, de Vrije Universiteit Amsterdam en Ernst & Young.

Belangrijkste bevindingen en conclusies

Dubbele dip treft Metropoolregio Amsterdam

In 2011 daalde de groei van het bruto regionaal product (brp) van de Metropoolregio Amsterdam (MRA) van 2,8 naar 1,5 procent. Dit is net iets meer dan de Nederlandse groei. In 2012 valt de groei naar verwachting terug tot 0,75 procent (in tegenstelling tot Nederland, waarvoor in 2012 negatieve groei wordt voorzien). Toch is hiermee de 'dubbele dip' ook voor de MRA een feit. In 2013 volgt een bescheiden toename van 1 procent. De werkgelegenheid ontwikkelt zich gematigd met een toename van 0,3 procent in 2012 en 0,6 procent in 2013. De participatiegraad komt naar verwachting uit op circa 74 procent in 2012 en 2013. De werkloosheid neemt toe. Naar verwachting stijgt deze in de MRA naar 5,8 procent in 2012 en 6,5 procent in 2013. In Amsterdam neemt de werkloosheid naar verwachting sneller toe en zal 8,4 procent zijn in 2013.

Het uitgangspunt voor deze prognose is het Lenteakkoord dat kabinet en enkele oppositiepartijen in april 2012 hebben gesloten. Dit akkoord bevat een omvangrijk bezuinigingspakket, en daarom worden in deze Economische Verkenningen pessimistischere uitgangspunten gehanteerd dan het Centraal Planbureau (CPB) doet in zijn Centraal Economisch Plan (CEP) van maart 2012. Deze pessimistischere uitgangspunten zijn redelijk in lijn met de jongste prognose van de Europese Commissie voor Nederland en de juniraming van het CPB.

In vergelijking met andere Europese stedelijke regio's is de groei van de MRA matig. Hoewel de schulden- en eurocrisis diepe sporen trekt in Europa, zijn met name ook binnenlandse factoren verantwoordelijk voor de relatief zwakke groei in de Metropoolregio. Zo hebben dalende huizenprijzen en de voortdurende discussie over de hypotheekrenteaftrek een negatief effect op de woningmarkt. Daarnaast dempen dergelijke onzekerheden de consumentenbestedingen. Hoewel de MRA een gunstig groeipad heeft ten opzichte van Nederland, raken deze ontwikkelingen ook de Metropoolregio.

Versmalling van de economische basis

De groei van de MRA steunde de afgelopen tien jaar op internationaal georiënteerde bedrijfstakken: groothandel, vervoer & opslag, financiële diensten en informatie & communicatie. In deze bedrijfstakken heeft de MRA een comparatief voordeel. Dit geldt ook voor de zakelijke diensten, maar de groei van deze sector lag in 2001-2011 beneden het MRA-gemiddelde. Financiële diensten, informatie & communicatie en de groothandel zijn in de afgelopen tien jaar bovengemiddeld gegroeid in de MRA. Na 2008 geldt dit alleen voor de groothandel.

De groothandel en de luchtvaart wisten, na flink geraakt te zijn door de crisis in 2009, te profiteren van het herstel van de wereldhandel. De financiële sector draagt na 2008 niet meer sterk bij aan de groei. Dat geldt in directe zin, maar ook door teruggeschoefde bestedingen van financiële instellingen aan toeleverende sectoren als ICT, creatieve en zakelijke diensten.

Gezien de noodzakelijke herstructurering van de financiële sector en de terugval in binnenlandse (consumptieve) bestedingen, lijkt de basis voor economische groei zich de komende jaren te versmallen tot de groothandel en de logistiek. Echter, ook deze pijler loopt risico's omdat deze sterk afhankelijk is van de openheid en stabiliteit in Europa. Ook op andere manieren is de MRA afhankelijk van de internationale conjunctuur. Zo kromp in 2009 de economie van de MRA even hard als die van heel Nederland, juist door de sterke terugval in groothandel, logistiek en luchtvaart.

Amsterdam Economic Board Clusters: pijlers van de regionale economie

De Amsterdam Economic Board (een samenwerkingsverband van overheid, bedrijfsleven en kennisinstellingen) hanteert zeven clusters waar het zijn beleid op richt. Twee clusters hebben de aansluiting met de wereldhandel in 2011 kunnen handhaven: groothandel & logistiek en food & flowers. De financiële & zakelijke diensten zijn in omvang groot; dit cluster beslaat 26 procent van de MRA-economie. Voor de clusters ICT/eScience en creatieve industrie geldt dat er sprake is van consolidatie. Internationaal voelen deze clusters (en dan met name ICT) prijsdruk ten gevolge van minder uitbesteding door banken en een toenemend belang van zzp-ers (zelfstandigen zonder personeel). De creatieve industrie (zoals architectuur en reclame) voelt de afnemende vraag vanuit de bouw

en de krimpende marketingbudgetten. Voor het cluster toerisme geldt dat consumenten de hand op de knip houden.

Het luchtvaartcomplex zal in de toekomst leidend zijn in het realiseren van groei. De groothandel pikt het herstel van de wereldhandel makkelijk op; voor de industrie geldt dat in mindere mate. De groothandel is immers niet gebonden aan een categorie producten of een specifieke afzetmarkt zoals de industrie. De financiële sector en het cluster daaromheen staan onder druk en zullen minder bijdragen aan extra economische ontwikkeling.

Internationale positie Metropoolregio Amsterdam

De MRA wordt gekenmerkt door een sterke internationale oriëntatie. Vanwege de versmalling van de economische basis van de MRA, is het van belang de positie van het internationale vestigingsmilieu van de MRA tegen het licht te houden. De Metropoolregio heeft een sterke positie binnen Nederland wat betreft het aantrekken van buitenlandse investeringen (40 procent van het totaal aantal investeringen in Nederland in 2011). Sectoren die voor de MRA belangrijk zijn – financiële & zakelijke diensten, groothandel & transport en informatie & communicatie – hebben voor een belangrijk deel een buitenlandse inbreng.

Het grootste deel van de buitenlandse investeringen in de MRA is afkomstig uit de Verenigde Staten (47 procent) en Europa (35 procent). De BRIC-landen (Brazilië, Rusland, India en China) spelen voorsnog een minder belangrijke rol. Chinese investeerders lijken vooral te kiezen voor Duitsland, het belangrijkste industrieland in Europa. In vergelijking met een aantal Europese benchmarksteden, scoort de regio Amsterdam goed op zowel kwalitatieve als kwantitatieve indicatoren, waaronder internationale bereikbaarheid, vennootschapsbelasting, talenkennis, risico, arbeidskosten en ondernemingsklimaat. Alleen op inkomstenbelasting behaalt de MRA de laagste scores.

Het exportaandeel van bedrijven in de MRA is in alle sectoren groter dan het Nederlandse gemiddelde. Sectoren die voor de MRA belangrijk zijn – financiële en zakelijke diensten, groothandel & transport, en informatie & communicatie – hebben voor een belangrijk deel een buitenlandse inbreng; de MRA heeft voordeel van openheid. Een continu open houding is van belang voor de economie van de MRA en voor de aantrekkelijkheid als vestigingslocatie.

Hoger opgeleiden schaars

De participatiegraad in de MRA is sinds 1995 toegenomen en lijkt een maximum te hebben bereikt. Dit vloeit deels voort uit de afgenomen vraag naar arbeid. Opvallend is dat de werkloosheid onder hoogopgeleiden gering is en dat de participatiegraad van hoger opgeleiden zeer hoog is (circa 87 procent in 2011). Voor middelbaar opgeleiden is dat weer aanzienlijk lager (75 procent in de MRA). Lager opgeleiden participeren het minst; bij hen ligt de participatiegraad op 53 procent. Bovendien blijkt dat deze cijfers door de jaren heen niet veel veranderen. In combinatie met de lage werkloosheid onder hoger opgeleiden, betekent dit dat het potentiële arbeidsaanbod schaarser is dan de participatiegraad suggereert. Voor verdere economische ontwikkeling is voldoende aanbod van hoger geschoolden noodzakelijk. Het verhogen van de pensioengerechtigde leeftijd helpt natuurlijk om de economische effecten van vergrijzing te verzachten, maar voor een effectief aanbod van arbeid is waarschijnlijk meer nodig. Een potentieel reservoir ligt bij het aantal gewerkte uren per week, dat in de MRA en Nederland klein is in vergelijking met andere Europese landen.

Woningmarkt en arbeidsmarkt

De arbeidsmarkt is verweven met de woningmarkt. Woningbouw is van belang voor de economische groei van MRA: niet alleen als bron van economische activiteit, maar vooral ten behoeve van huisvesting voor mensen die naar de agglomeratie trekken omdat zij daar een baan hebben gevonden. Een goede ruimtelijke allocatie op de woningmarkt is noodzakelijk. De woningmarkt in de MRA functioneert verre van optimaal; de lange wachttijden voor een sociale huurwoning en het grote aantal 'scheefwoners' in Amsterdam zijn daar een uiting van.

Ontwikkeling naar deelregio

De regio Haarlemmermeer, Almere/Lelystad en Amsterdam groeiden meer dan het gemiddelde van Nederland en de MRA. Gooi en Vechtstreek en de regio Haarlem groeiden het minst; in de regio Haarlem trad zelfs een bescheiden krimp op. Opvallend is dat in de regio's waar industrie en havenactiviteiten zijn gevestigd (IJmond en Zaanstreek) de participatiegraad onder lager opgeleiden het hoogst is van de gehele MRA.

Het geheel overziend, blijkt dat de groothandel niet alleen de MRA een voorsprong geeft, maar ook bepalend is voor de huidige ontwikkeling van deelregio's. Daarnaast is er sprake van agglomeratievoordeel in Amsterdam; de stad is aantrekkelijk als vestigingsplaats voor huishoudens en bedrijven. Dat laatste geldt zowel voor grote bedrijven (multinationals) als kleinschalige bedrijvigheid (zzp-ers). De deelregio's Haarlem en Gooi en Vechtstreek specialiseren zich als hoogwaardige woonmilieus en 'consumptieregio's'. Almere/Lelystad biedt ruimte voor bedrijvigheid uit de rest van MRA. Met name ruimte vragende en transport-afhankelijke sectoren, zoals groothandel, kunnen zich in deze deelregio verder ontwikkelen.

Kerngegevens Metropoolregio Amsterdam

	2007	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
Nederland							
bbp groei in % (marktprijzen)	3,9	1,8	-3,5	1,7	1,2	-0,75	1,25
bbp groei in % (basisprijzen)	4,0	2,1	-3,1	1,9	1,4	-0,75	1,25
Metropoolregio Amsterdam							
brp in mln euro (basisprijzen 2008)	84.543	86.776	83.985	86.315	87.580	88.236	89.119
Groei in %	4,0	2,6	-3,2	2,8	1,5	0,8	1,0
Werkgelegenheid							
Werkzame personen (x 1000)	1.367	1.390	1.382	1.385	1.392	1.396	1.404
Groei in %	1,9	1,7	-0,6	0,2	0,5	0,3	0,6
Bevolking (x 1000)	2.280	2.298	2.319	2.343	2.367	2.388	2.410
Groei in %		0,79	0,95	1,00	1,02	0,91	0,90
Bevolking 15-64 (x 1000) (EBB)	1535	1546	1560	1561	1567	1573	1579
als % van de bevolking	67,3	67,3	67,3	66,6	66,2	65,9	65,5
Beroepsbevolking (x 1000)	1.100	1.127	1.139	1.144	1.153	1.157	1.167
Participatiegraad	72	73	73	73	74	74	74
Werkloosheid (x 1000)	53	44	57	63	63	67	76
als % van de beroepsbevolking	4.8	3.9	5.0	5.5	5.5	5.8	6.5

* prognose

Bron: CBS, CPB (bewerking TNO)

1. De economie van de Metropoolregio Amsterdam

In dit hoofdstuk wordt een beeld geschetst van de economische ontwikkelingen van de Metropoolregio Amsterdam (MRA). Eerst volgt een beschrijving van de economische groei en werkgelegenheid, daarna wordt de economische ontwikkeling van de MRA vergeleken met andere grootstedelijke regio's in Europa. Tot slot wordt een beknopte beschrijving gegeven van de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt, waaronder werkloosheid naar opleiding.

1.1 Bruto regionaal product

Na de Grote Recessie toonde de MRA zich veerkrachtig. In 2010 groeide de Metropoolregio met 2,8 procent, bijna 1 procentpunt sneller dan landelijk. Hoewel de groei in 2011 nog positief was in de MRA, is het verschil met Nederland afgenomen. De voorziene groei voor 2012 neemt verder af, en is met 0,75 procent bescheiden. Dit is ten opzichte van de rest van Nederland overigens positief in het licht van het economisch sombere weer waarin Nederland verkeert. Nederland wordt in 2012 met een recessie geconfronteerd, maar de prognose voorspelt geen krimp van de economie van de MRA. Toch kan ook voor de MRA van een double dip gesproken worden (zie figuur 1.1). Voor 2013 wordt een iets hogere groei verwacht (1 procent; het is uiteraard verstandig om te beseffen dat economische voorspellingen met een zekere mate van onzekerheid gepaard gaan).

Deze Economische Verkenningen gaan uit van het Lenteakkoord dat het kabinet eind april met enkele oppositiepartijen sloot. Hierin worden bezuinigingen doorgevoerd die de binnenlandse bestedingen op de korte termijn drukken. Tevens is er meer duidelijkheid over de hypotheekrenteaftrek. De consument gaat uit van vermogensverlies op de eigen woning. Consumenten zijn pessimistischer gestemd, en daar wordt in deze Verkenningen rekening mee gehouden. De prognoses voor de MRA liggen in lijn met de voorjaarsprognose 2012-2013 van de Europese Commissie (mei 2012). Deze valt voor

Nederland lager uit dan de ramingen van het Centraal Planbureau (CPB) in het Centraal Economisch Plan (CEP) 2012. Wel zijn enkele noties uit het CEP van maart 2012 meegenomen, met name die over de verwachtingen omtrent de export (de juniraming van het CPB verscheen na het opstellen van deze Verkenningen).

Kader 1.1 De Nederlandse economie

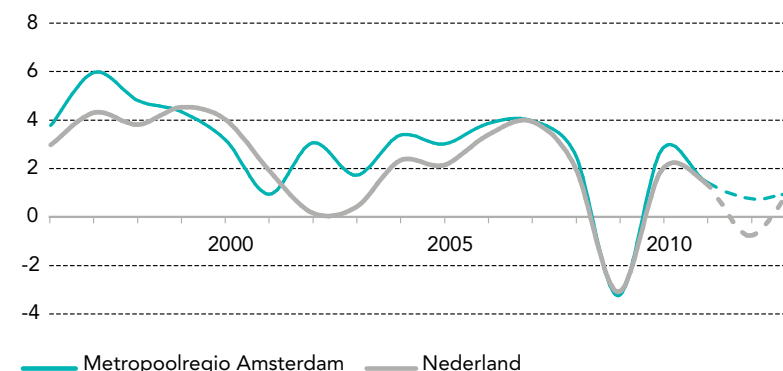
De Nederlandse economie is eind 2011 wederom in recessie. Het CPB verwacht dat de Nederlandse economie in 2012 krimpt met 0,75 procent, hetgeen lager is dan het gemiddelde voor het eurogebied. Voor 2013 verwacht het CPB weer een bescheiden groei van 1,25 procent. De verwachting is dat het bruto binnenlands product pas in 2014 weer boven het niveau van 2008 komt – het niveau voor het uitbreken van de kredietcrisis. Per saldo is de Nederlandse economie dan zes jaar lang niet gegroeid; met uitzondering van de Tweede Wereldoorlog een record sinds de crisis van de jaren dertig van de vorige eeuw.

Vanwege de beperkte bijdrage van binnenlandse bestedingen, moet het economisch herstel steunen op de export. Ongunstig in dit verband is dat de voor Nederland relevante wereldhandel (en dus export) in 2013 beperkt toeneemt. Gunstig is de traditioneel grote omvang van de handel met Duitsland; ongeveer een kwart van de Nederlandse export gaat naar Duitsland. Duitsland kende met een bbp-groei van 3 procent in 2011 een hogere groei dan gemiddeld in de eurozone. In 2012 groeit de Duitse economie harder dan die van Nederland, waardoor de handel met Duitsland de lage binnenlandse bestedingen enigszins compenseren.

Groei bruto regionaal product van de MRA internationaal vergeleken

In internationaal perspectief is de economische situatie matig tot slecht. Hoewel de economieën van de meeste Europese lidstaten kwetsbaar zijn, maken zij een positievere ontwikkeling door dan Nederland, waaronder Duitsland en België. In de periode 2005-2010 groeide het bruto regionaal product (brp) van de MRA met 2 procent per jaar, twee keer zo snel als dat van de EU27 en fors sneller

Figuur 1.1 Toegevoegde waarde Metropoolregio Amsterdam en Nederland
Jaarlijkse groei (brp in basisprijzen) in procenten; 1996-2013*



* Prognose 2012-2013

Bron: CBS (bewerking TNO)

dan het totaal van de twintig grootstedelijke regio's (1,3 procent gemiddeld per jaar). De MRA realiseerde in de jaren 2009-2011 een gemiddelde groei van 2,1 procent. Een alleszins redelijk groeicijfer vanuit nationaal perspectief, maar in internationaal perspectief is het een omslag. Het totaal van de twintig grootstedelijke regio's groeide met een jaarlijkse toename van 2,5 procent in deze jaren sneller. Het verschil met de EU27 is aanmerkelijk geslonken tot een marginaal grotere groei van 0,2 procentpunt in de MRA.

Deze omslag past in de afname van de Europese groei na 2008. Tot en met dat jaar waren Barcelona, Madrid en Dublin de groeitijgers. Deze ontwikkeling is ten einde. Zowel Spanje als Ierland ondergaan forse herstructureringen van de financiële sector, de vastgoedmarkt en de overheidsfinanciën. Na 2008 blijven Duitsland en de Duitse grootstedelijke regio's op stoom, maar valt de groei van de MRA en Nederland enigszins tegen.

Toegevoegde waarde per sector

Onder deze macro-economische ontwikkelingen gaat een forse sectorale dynamiek schuil. Figuur 1.2 toont het effect van de recessie van 2009 op diverse bedrijfstakken. Met een economische groei van 2,8 procent in 2010 was het herstel in de MRA minder uitbundig dan de krimp van 3,2 procent tijdens de Grote Recessie in 2009. Net als de gehele Nederlandse economie werd de MRA destijds hard

getroffen. Met name de industrie (-11,1 procent), overige zakelijke dienstverlening/verhuur (-9,7 procent), vervoer & opslag (-5,9 procent), groothandel (-5,6 procent) en detailhandel & specialistische zakelijke diensten (-5,1 procent) krompen sterk in 2009. Dit patroon geeft aan waar de bestedingen werden teruggeschoefd:

- kapitaalgoederen die door de industrie werden geproduceerd;
- groothandel, vervoer en opslag, in het bijzonder de luchtvaart, die de gevolgen van vraaguitval in de wereldhandel voelden;
- afnemende consumptieve bestedingen door toenemende onzekerheid, die ten koste gingen van de detailhandel en horeca;
- de bouw die in een structureel neerwaarts aanpassingsproces verkeert vanwege de teruggeschoefde kredietverlening en vastgelopen woningmarkt in Nederland – ook in de MRA.

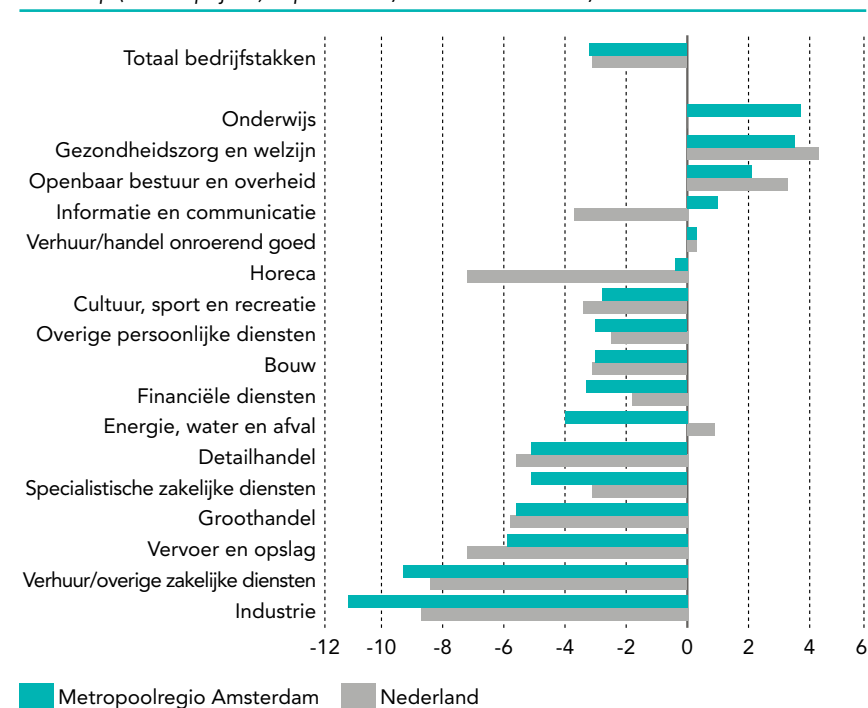
Tabel 1.1 Bruto regionaal product belangrijkste Europese metropolen
Brp in basisprijzen (prijzen 2008); omvang en gemiddelde jaarlijkse groei; 1995-2011

	2011	1995- 2000	2000- 2005	2005- 2010	1995- 2011	2009- 2011	2011
	miljard euro	%					
Parijs	557	3,3	1,4	2,1	2,4	3,9	4,1
Londen	517	5,3	3,3	1,3	3,2	2,3	1,9
Ruhrgebied	347	1,3	0,7	1,6	1,4	4,1	3,4
Milaan	252	1,7	1,0	-0,5	0,7	0,7	0,7
Madrid	179	5,0	3,1	1,4	3,0	0,5	1,2
Vlaamse Ruit	160	2,7	1,9	0,9	1,8	1,7	2,1
Frankfurt/Main	156	2,4	1,0	1,3	1,7	3,2	3,5
Barcelona	134	4,0	2,7	0,5	2,2	-0,3	0,0
Rome	125	1,6	1,8	0,0	1,1	1,5	1,4
Berlijn	125	0,7	0,0	2,7	1,4	4,4	5,2
Hamburg	114	2,3	1,3	0,8	1,6	2,9	3,4
Stockholm	107	6,0	3,1	2,8	4,1	6,4	7,4
München	100	4,4	1,2	0,7	2,1	2,3	2,1
Wenen	89	2,8	1,6	1,0	1,8	2,1	2,8
Metropoolregio Amsterdam	88	4,4	2,4	2,0	2,8	2,1	1,5
Dublin	69	8,8	5,1	0,8	4,4	-1,2	-2,3
Kopenhagen	60	2,7	1,1	-0,7	1,1	0,9	2,3
Lissabon	59	4,2	2,1	0,7	2,1	0,1	-1,0
Praag	36	4,4	5,6	4,4	4,7	4,3	3,0
Boedapest	34	4,7	4,4	1,7	3,5	2,3	3,2
Totaal regio's	3.308	3,2	1,9	1,3	2,2	2,5	2,5
Nederland (mld)	529	3,9	1,4	1,6	2,2	1,7	1,4
EU 27 (mld)	11.315	3,0	1,9	1,0	2,0	1,9	1,6

Bron: Eurostat, OECD, CBS (bewerking TNO)

De horeca in de MRA werd minder hard geraakt dan elders in Nederland. In de overige zakelijke dienstverlening werd de uitzendbranche getroffen; er werd immers sterk bezuinigd op de vraag naar arbeid voor de korte termijn. Aan de andere kant van het spectrum bleek de publieke sector (onder andere onderwijs en overheid) met de immer groeiende zorgsector een veilige haven in crisistijd. Daar zijn in de nabije toekomst echter structurele hervormingen nodig omdat de collectieve last voor de zorgsector niet goed beheersbaar is.

Figuur 1.2 Toegevoegde waarde naar sector in crisisjaar 2009
Groei brp (in basisprijzen) in procenten; MRA en Nederland; 2009



Bron: CBS (bewerking TNO)

Met het weer op gang komen van de wereldhandel in 2010, hebben vooral de groothandel, industrie en de gecombineerde bedrijfstak van vervoer & opslag zich kunnen herstellen. Niet alle sectoren die in 2009 de gevolgen ondervonden van teruggevalen consumptieve

bestedingen, herstelden zich in 2010. Terwijl de detailhandel in 2010 alweer groeide, hield de economische krimp in zowel de horeca als de sector cultuur, sport & recreatie aan. Dit lijkt op een keuze van de consument: de detailhandel levert noodzakelijke goederen, terwijl horeca, cultuur, sport en recreatie overwegend 'luke goederen' bieden. Op de laatste categorie wordt in onzekere tijden bezuinigd.

Tabel 1.2 Toegevoegde waarde Metropoolregio Amsterdam naar sector
Brp in basisprijzen; omvang, aandeel en groei; 2010-2013

	2011*		2010*	2011*	2012**	2013**
	omvang in mln euro	aandeel in %	groei in %			
Nederland	529.274	100	1,9	1,4	-0,75	1,25
Totaal MRA	87.580	16,5	2,8	1,5	0,75	1,0
		aandeel MRA in %				
Landbouw	462	0,5	10,1	-1,4	-3,3	-1,9
Delfstoffen	93	0,1	11,4	-6,8	2,0	-2,3
Industrie	5.872	6,7	8,6	-2,6	0,7	-0,1
Energie, water en afval	1.639	1,9	15,3	-2,6	0,8	0,0
Bouw	2.707	3,1	-12,6	2,2	-9,5	-1,6
Groothandel	10.882	12,4	9,9	5,0	6,5	4,4
Detailhandel	3.527	4,0	2,7	0,1	-0,3	0,6
Vervoer en opslag	5.346	6,1	5,6	4,0	3,4	3,2
Horeca	2.050	2,3	-1,8	6,6	1,8	4,1
Informatie en communicatie	6.240	7,1	-0,8	-0,7	0,8	0,1
Financiële diensten	9.496	10,8	2,9	1,2	-1,0	-0,2
Verhuur/handel onroerend goed	7.574	8,6	-0,4	2,6	2,4	0,8
Specialistische zakelijke diensten	7.120	8,1	-0,9	-1,6	-3,9	-2,9
Verhuur/overige zakelijke diensten	6.195	7,1	-0,2	3,0	-1,2	1,3
Openbaar bestuur en overheid	4.946	5,6	4,0	-0,9	0,5	-1,0
Onderwijs	3.975	4,5	2,1	2,3	1,8	1,4
Gezondheidszorg en welzijn	7.488	8,6	5,3	4,0	2,5	3,3
Cultuur, sport en recreatie	887	1,0	-4,5	-5,7	-7,0	-4,0
Overige persoonlijke diensten	1.092	1,2	0,6	-3,5	-4,2	-1,7

* Sectorgegevens 2010 en 2011 geschat op basis van CBS totale regionale groei

** prognose

Bron: CBS (bewerking TNO)

De specialistische zakelijke dienstverlening, een belangrijke sector in de MRA, heeft al langer te maken met krimp. Deze nieuw onderscheiden sector in de SBI 2008 (Standaard Bedrijfsindeling, een veelgebruikte indeling van economische activiteiten) omvat

hoogwaardige en kennisintensieve diensten als juristen, research & development, architecten en ingenieurs. Naar dergelijke hoogwaardige toeleverende diensten is in crisistijd minder vraag. Dit hangt deels samen met bezuinigingen in het bedrijfsleven. In dit licht kan ook de krimp van informatie- en communicatiediensten worden gezien. Voor IT-diensten, uitgeverijen, reclamebureaus en creatieve diensten (die deze sector mede vormen) hangt de groei af van bestedingen van grote bedrijven en hoofdkantoren.

Tabel 1.3 Toegevoegde waarde van Metropoolregio Amsterdam naar regio
Brp in basisprijzen; omvang, aandeel en groei; 2008-2013

	2011		2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
	mln euro	aandeel in %	groei in %					
Nederland	529.274	100	2,1	-3,1	1,9	1,4	-0,75	1,3
Metropoolregio Amsterdam	87.580	16,5	2,6	-3,2	2,8	1,5	0,75	1,0
		aandeel MRA in %						
Amsterdam	38.706	44,2	2,5	-1,3	2,7	0,9	1,4	1,5
Regio Haarlemmermeer	12.942	14,8	4,5	-5,6	3,5	2,6	1,2	1,7
Almere en Lelystad	6.699	7,6	4,6	-3,6	3,7	3,0	2,9	3,2
Gooi en Vechtstreek	6.841	7,8	-1,9	-5,5	1,9	1,7	-1,4	-0,9
Overig Amstel-Meerlanden	5.524	6,3	6,5	-0,5	1,1	1,8	0,4	0,7
IJmond	5.102	5,8	2,0	-7,6	6,2	-0,6	-1,0	-0,6
Regio Haarlem	4.975	5,7	-0,5	-3,8	1,0	1,7	-0,8	-0,7
Zaanstreek	3.715	4,2	2,5	-8,2	2,9	2,2	-0,9	-0,7
Waterland	3.076	3,5	3,6	-0,8	1,0	1,6	1,5	1,6

* Prognose TNO

Bron: CBS (bewerking TNO)

Ook na de crisis van 2009 groeien niet-commerciële diensten als onderwijs, overheid en de zorgsector. Vergrijzing, toegenomen technologische mogelijkheden en een immer stijgende vraag naar zorg bij een stijgend inkomen, leiden tot stabiele groei van de zorgsector. In 2011 is de inkrimping van de overheid al zichtbaar in het groeicijfer, evenals in de verwachting voor 2013.

Naar verwachting zorgen vooral groothandel, vervoer & opslag voor de toekomstige groei in de MRA. Deze sectoren maken hun belangrijke aandeel in de regionale economie in 2012 en 2013 naar verwachting waar met een bovengemiddeld groeicijfer. Het economisch herstel na de tweede recessie is hoofdzakelijk export gedreven.

De ontwikkelingen per deelregio van de MRA zijn voor een groot deel een afspiegeling van de sectorale samenstelling en ontwikkeling. Zo maakten in 2009 de regio's Zaanstreek, IJmond en Haarlemmermeer een zeer sterke krimp door ten gevolge van vraaguitval. Het stilvallen van de wereldeconomie werd met name gevoeld in die regio's waar de industrie, luchtvaart en groothandel zijn gevestigd. De basismetaalindustrie voelde bijvoorbeeld de ingezakte vraag naar auto's. Haarlemmermeer werd vooral getroffen in de sectoren groothandel en luchtvaart, die beide gevoelig zijn voor de wereldconjunctuur. Al met al herstelden de deelregio's die in 2009 met economische krimp werden geconfronteerd zich aanzienlijk in 2010. Ook in 2011 weet vrijwel elke regio de positieve lijn vast te houden. Uitzondering is IJmond, waarvoor het CBS als enige COROP-regio binnen de MRA een krimp registreerde (COROP is een veelgebruikte regionale indeling van Nederland).

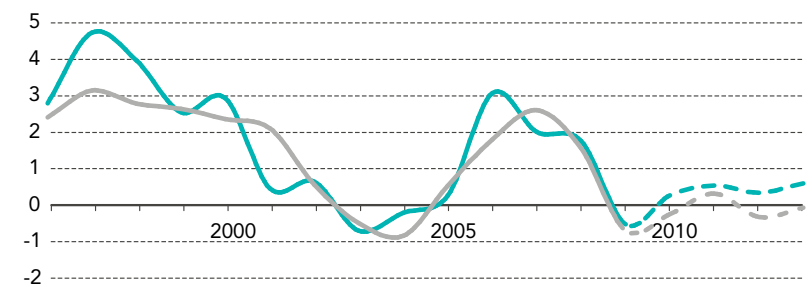
De verwachtingen voor 2012 en 2013 zijn gemengd. Amsterdam blijft zich als kernstad, met zo'n 44 procent van de totaal in de Metropoolregio verdiende toegevoegde waarde, positief ontwikkelen. Datzelfde geldt voor Almere/Lelystad, Haarlemmermeer, Overig Amstel-Meerlanden en Waterland. Daarentegen is de groeiprognoze voor de regio's Haarlem, Gooi en Vechtstreek, Zaanstreek en IJmond minder gunstig. Luchtvaart en groothandel herstelden zich goed van de Grote Recessie, maar de industrie in mindere mate.

1.2 Werkgelegenheid

Tijdens de Grote Recessie in 2009 nam de werkgelegenheid in de MRA in ongeveer gelijke mate af met de rest van Nederland af (-0,7 procent nationaal en -0,6 procent in de MRA). Vanwege het aanhouden van personeel, onder andere via de deeltijd-WWV, viel deze werkgelegenheidsdaling mee. Werkgevers hebben gearzeld werknemers af te laten vloeien omdat goed personeel schaars is, mede door de toenemende vergrijzing. De arbeidsmarkt lijkt met enige vertraging te reageren: landelijk zette de neerwaartse trend zich wel door in 2010. Daarentegen kent de Metropoolregio in 2010 met een groeicijfer van 0,2 procent alweer een lichte toename van het aantal werkzame personen. Deze marginale toename van de werkgelegenheid kan een stijging van de werkloosheid evenwel niet vermijden.

Deze bescheiden werkgelegenheidstoename hangt samen met het iets sterkere economisch herstel van de MRA in 2010. Met de verwachte, licht positieve economische groei tot aan 2013, wordt een zeer beperkte stijging van de werkgelegenheid verwacht in de MRA: 0,5, 0,3 en 0,6 procent in respectievelijk 2011, 2012 en 2013. De relatief gunstige prognose voor de Metropoolregio vindt zijn oorsprong in de internationale oriëntatie van veel bedrijfstakken. Met name van dit profiel kan de MRA in het huidige economische tij profiteren (zie hoofdstuk 4). Daarnaast is de regio wel afhankelijk van de internationale, vooral de Europese conjunctuur.

Figuur 1.3 Werkzame personen in Nederland en Metropoolregio Amsterdam
Jaarlijkse groei in procenten; 1996-2013*



* Prognose 2012-2013

Bron: CBS (bewerking TNO)

Werkgelegenheid per sector

De economische neergang van groothandel, specialistische zakelijke diensten en verhuur/overige zakelijke diensten speelde de werkgelegenheid in de MRA parten. In vergelijking met Nederland hebben deze sectoren in de Metropoolregio een groter aandeel in de totale werkgelegenheid. De daling van de werkgelegenheid weerspiegelt dit patroon. Een ander beeld ontstaat voor de niet-commerciële diensten: onderwijs, overheid en zorg. De zorgsector wist ook in crisistijd de meeste werkgelegenheid te scheppen. Opvallend is dat ook cultuur, sport & recreatie in 2009 nog een werkgelegenheidsgroei doormaakte. Dit is typisch een sector waar effecten van teruglopende bestedingen met vertraging zichtbaar worden.

De zorgsector is de grootste werkgever binnen de MRA, blijkt uit de werkgelegenheidscijfers in de nieuwe bedrijfstakindeling van het CBS. Wanneer echter wordt gekeken naar grotere clusters van sectoren, dan bekleedt de zorgsector met overige niet-commerciële diensten (overheid en onderwijs) de tweede plaats met een aandeel van rond de 24 procent in de totale werkgelegenheid. Financiële en zakelijke diensten gaan aan kop, met een gezamenlijk aandeel van bijna 32 procent. Sectoren die onder de noemer consumentendiensten vallen (detailhandel, horeca, cultuur, sport & recreatie en de overige persoonlijke diensten) vormen een aandeel van rond de 21 procent. Daarna volgen groothandel en transport & opslag als gezamenlijke werkgever voor zo'n 12 procent van de werkzame personen in de Metropoolregio. Industrie, bouw, energie en landbouw vormen de sluitpost met in totaal circa 10 procent van de werkgelegenheid.

Tabel 1.4 Werkgelegenheid Metropoolregio Amsterdam naar sector
Omvang, aandeel en groei werkzame personen; 2010-2013

	2011		2010*	2011*	2012**	2013**
	omvang x 1.000	aandeel in %	groei in %			
Nederland	8.668	100	-0,3	0,3	-0,4	-0,1
Totaal MRA	1.392	16,1	0,2	0,5	0,3	0,6
		aandeel MRA in %				
Landbouw	9	0,6	-6,3	-2,0	-4,5	-4,2
Industrie	78	5,6	-4,9	-0,7	-1,6	-1,8
Energie, water en afval	10	0,7	1,7	1,8	0,2	1,1
Bouw	51	3,7	-2,6	-1,6	-1,5	0,1
Groothandel	85	6,1	-1,3	0,9	0,1	0,3
Detailhandel	139	10,0	1,5	1,5	1,2	0,9
Vervoer en opslag	87	6,2	0,3	-0,4	-1,0	-0,1
Horeca	59	4,3	-0,8	1,0	-0,1	0,2
Informatie en communicatie	64	4,6	-4,0	0,2	1,8	2,3
Financiële diensten	79	5,7	-1,1	0,8	0,4	0,1
Verhuur/handel onroerend goed	15	1,1	2,5	1,0	-0,1	1,3
Specialistische zakelijke diensten	129	9,3	0,4	1,1	0,2	0,7
Verhuur/overige zakelijke diensten	158	11,3	4,0	-1,5	1,7	0,7
Openbaar bestuur en overheid	63	4,5	-2,2	-1,8	-2,3	-1,5
Onderwijs	73	5,3	0,6	1,8	0,6	1,4
Gezondheidszorg en welzijn	192	13,8	4,9	1,5	0,6	1,4
Cultuur, sport en recreatie	33	2,3	-2,6	3,3	1,9	1,6
Overige persoonlijke diensten	69	4,9	-3,2	1,8	0,8	1,0

* Sectordetail 2010 en 2011 geschat op basis van CBS totale regionale groei

** prognose

Bron: CBS (bewerking TNO)

In de industrie en de hoogwaardige commerciële diensten is de arbeidsproductiviteitsgroei doorgaans hoger dan in de (niet-commerciële) dienstensector. De werkgelegenheidsontwikkeling is in de industrie dan ook gematigd of krimpand. In de bouw krimpt deze door vraaguival. Banengroei vindt vooral plaats in de dienstensector en non-commerciële diensten. ICT en telecom realiseren een relatief sterk herstel. Deze sectoren hebben een sterke positie in de MRA en zijn internationaal goed geïntegreerd. De overheid zal krimpen en minder werkgelegenheid bieden. Daarnaast blijft de zorg werknemers aantrekken om de vergrijzing en de toenemende vraag naar zorg het hoofd te bieden.

Met een omvang van bijna 1,4 miljoen werkzame personen is de MRA momenteel de werkregio voor circa 16 procent van het totaal aantal werkzame personen in Nederland. De werkgelegenheid in de MRA concentreert zich met een aandeel van bijna 42 procent voornamelijk in de stedelijke kern Amsterdam. Haarlemmermeer, met het luchtvaart- en handelscomplex rond Schiphol binnen de regiogrenzen, is werkgever voor ruim 13 procent van de werkzame personen in de MRA. De regio's Gooi en Vechtstreek en Almere/Lelystad nemen de derde en vierde positie in, elk met naar schatting ruim 110 duizend werkzame personen in 2011. De regio's Haarlem, IJmond, Overig Amstel-Meerlanden, Zaanstreek en Waterland geven emplooi aan de laatste 28 procent van het totaal aantal werkzame personen in de Metropoolregio.

Tabel 1.5 Werkgelegenheid Metropoolregio Amsterdam
Omvang 2011, aandeel en groei aantal werkzame personen; 2008-2009

	2011*	2008	2009
	omvang x 1.000	aandeel in %	groei in %
Nederland	8.668	100	1,5
Metropoolregio Amsterdam	1.392	16,1	-0,6
		Aandeel MRA in %	
Amsterdam	582	41,8	1,1
Regio Haarlemmermeer	186	13,4	2,9
Gooi en Vechtstreek	119	8,5	-2,7
Almere en Lelystad	113	8,1	4,5
Regio Haarlem	95	6,8	-0,8
IJmond	87	6,3	4,4
Overig Amstel-Meerlanden	82	5,9	6,0
Zaanstreek	65	4,7	3,6
Waterland	62	4,4	1,4

Bron: CBS (bewerking TNO)

Kader 1.2 Zelfstandigen: eenmanszaken, freelancers en zzp-ers

In de afgelopen jaren is het aantal kleine zelfstandige ondernemers toegenomen; de zzp-er is een begrip geworden (zzp staat voor zelfstandige zonder personeel). De zzp-ers zijn als groep echter lastig te onderscheiden van freelancers en eenmanszaken. Dat vloeit voort uit de juridische status (handelsregister en belastingdienst) van de kleine ondernemer. Hoewel er juridische verschillen zijn, zijn er ook overeenkomsten: men werkt voor zichzelf en heeft niemand in dienst. Het CBS heeft op ons verzoek een uitdraai gemaakt van zelfstandige ondernemers die niemand in dienst hebben. Dit levert een benadering op van de kleine zelfstandige ondernemer: het totaal van eenmanszaken, freelancers en zzp-ers.

Tabel 1.6 Zelfstandigen* in Metropoolregio Amsterdam

Aantal, aandeel in werkzame beroepsbevolking en gemiddelde jaarlijkse groei; 1997-2010

	1997	2010	aandeel in werkzame beroepsbevolking	jaarlijkse groei 1997-2010
	X 1.000		%	
Nederland	406	707	9,6	4,4
Metropoolregio Amsterdam	57	112	10,3	5,4
Amsterdam	18	42	11,1	6,7
Gooi en Vechtstreek	9	15	13,9	4,0
Regio Haarlem	6	11	11,1	4,8
Almere/Lelystad	5	11	8,4	6,6
Regio Haarlemmermeer	5	9	9,3	5,1
IJmond	4	7	8,0	4,4
Zaanstreek	4	6	8,2	3,2
Waterland	3	5	8,5	4,1
Overig Amstel-Meerlanden	3	5	10,1	4,8

* Eenmanszaken, freelancers en ZZP-ers

Bron: CBS (bewerking TNO)

In de MRA is het aantal zelfstandigen in 2010 tot 112 duizend opgelopen (10,3 procent van de gehele werkzame beroepsbevolking). Dit is iets hoger dan in geheel Nederland (9,6 procent). Tevens is hun aantal in de MRA sneller toegenomen dan in Nederland. Binnen de MRA is de zzp-er vooral geconcentreerd in Gooi en Vechtstreek, Amsterdam en regio

Haarlem. Gooi en Vechtstreek en regio Haarlem zijn opvallend; het zijn de deelregio's met de traagste groei van het brp en de regio's waar de hogere inkomens wonen. Voor Amsterdam geldt dat het de hoogste absolute concentratie kent met 42 duizend zzp-ers. De gemiddelde procentuele toename van zzp-ers in de periode 1997-2010 is het hoogst in Amsterdam (6,7 procent) en Almere/Lelystad (6,6 procent).

1.3 Participatie en werkloosheid

In deze paragraaf wordt de ontwikkeling van het arbeidsaanbod geanalyseerd. Dit gebeurt aan de hand van de werkloosheid en de participatiegraad (de mate waarin mensen werken dan wel werk zoeken). De potentiële beroepsbevolking (alle mensen in de leeftijd 15-64 jaar) is hierbij het uitgangspunt. Deze groep wordt in drie delen opgesplitst:

- het deel dat werkt (werkzame beroepsbevolking);
- het deel dat werkloos is en werk zoekt (werkloze beroepsbevolking);
- het deel dat niet in staat is om te werken, niet wenst te werken of ontmoedigd is geraakt (overige bevolking).

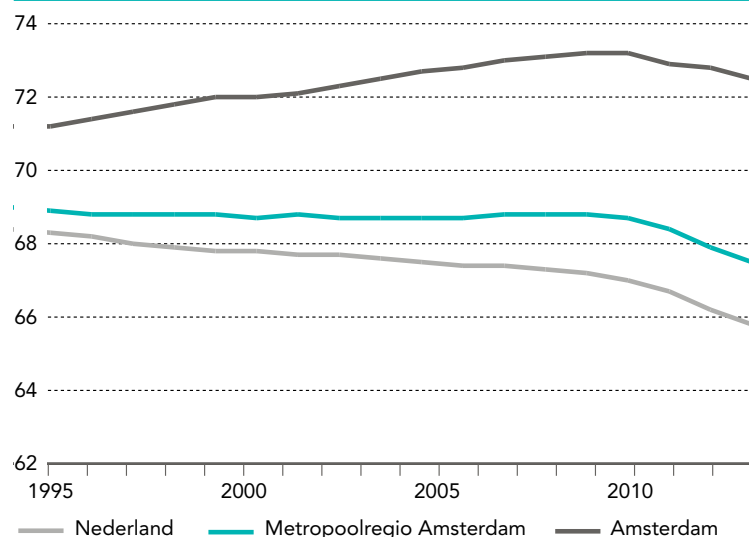
Kortom, werkzamen en werklozen worden tezamen aangeduid als de beroepsbevolking. De bruto participatiegraad of arbeidsmarktdeelnemers drukt de beroepsbevolking uit als percentage van de gehele bevolking 15-64 jaar; de netto participatiegraad drukt alleen de werkzame beroepsbevolking uit als percentage van de gehele beroepsbevolking. Werkloosheid is het aantal werklozen als percentage van de totale beroepsbevolking (werkzamen plus werklozen).

De bruto participatiegraad is in de EU27 in 2011 70 procent (Eurostat). Denemarken en Zweden zitten daar met 80 en 80,6 procent boven. Nederland zit daar niet ver vanaf met 78 procent. Daarbij tellen alle werkzame personen mee, ook die met een baan van minder dan twaalf uur per week (de definitie van Eurostat). De participatiegraad houdt verder geen rekening met het aantal gewerkte uren per week. Parttime werken is ingeburgerd in Nederland; in de rest van Europa komt het veel minder voor. In

grootstedelijke regio's liggen participatiegraden doorgaans hoger dan het nationale gemiddelde. Werkloosheid en participatiegraad zijn vervolgens gesplitst naar opleiding. De ontwikkeling van de indicatoren is bekend voor een langere periode, maar wordt hier gerapporteerd voor de jaren 1995-2011. Voor 2012 en 2013 wordt een prognose gegeven.

Figuur 1.4 Potentiële beroepsbevolking (15-64 jaar)

Als percentage van de totale bevolking; Nederland, MRA en Amsterdam; 1995-2013*



* Prognose 2012-2013

Bron: CBS (bewerking TNO)

Arbeidsmarktaanbod in de Metropoolregio Amsterdam

In de potentiële beroepsbevolking (bevolking 15-64 jaar) is een kentering zichtbaar (figuur 1.4). Uitgedrukt als aandeel van de totale bevolking is deze kleiner geworden, zowel in Nederland als in de MRA. Dit betekent dat het aanbod van arbeid door demografische factoren terugloopt. De beroepsbevolking, uitgedrukt als percentage van de bevolking 15-64, is in de MRA 74 procent (2011). Door een combinatie van demografische ontwikkelingen en economische dynamiek, daalt de participatiegraad in het huidige tijdsgewricht niet. In de MRA blijft deze de komende jaren naar verwachting rond de 74 procent.

Werkloosheid

In 2009 was de werkloosheid in de MRA 5 procent van de beroepsbevolking (tabel 1.7). Het economisch herstel na 2009 heeft de werkloosheid niet doen afnemen; deze is enigszins gestegen tot 5,5 procent in 2010 en 2011. Werkgevers reageerden met vertraging op de Grote Recessie van 2009. Voor zover de toegevoegde waarde in 2010 en 2011 toenam, is dit grotendeels in extra arbeidsproductiviteit terechtgekomen en heeft de economische groei van 2010 en 2011 niet geleid tot veel extra vraag naar arbeid. Voorts lijken werkgevers aarzelender geworden om werknemers in dienst te nemen. Toch bleef de werkloosheid in de MRA net als in Nederland op het hetzelfde niveau in 2010 en 2011. Naar verwachting zal de werkloosheid in 2012 en 2013 toenemen tot 6,5 procent in de MRA. Deze stijging is naar verwachting bescheidener dan nationaal het geval is. In de prognose reageert de werkloosheid enigszins vertraagd op de conjunctuur.

Tabel 1.7 Werkloosheid Metropoolregio naar deelregio

Aantal x 1.000 en groei in procenten; 2009-2013

	2011	2009	2010	2011	2012*	2013*	2011-13
	x 1.000	%					
Nederland	419	4,8	5,4	5,4	6,6	7,2	1,8
Metropoolregio Amsterdam	63	5,0	5,5	5,5	5,8	6,5	1,1
Amsterdam	29	6,5	6,7	7,1	7,5	8,4	1,3
Almere/Lelystad	8	5,8	6,7	5,7	6,0	6,7	1,1
IJmond	5	3,3	4,4	5,6	6,0	6,8	1,2
Gooi en Vechtstreek	5	4,5	4,4	4,5	4,7	5,3	0,8
Regio Haarlem	4	4,7	4,8	3,8	4,0	4,5	0,7
Zaanstreek	4	3,8	5,2	5,2	5,5	6,2	1,0
Regio Haarlemmermeer	4	3,6	4,0	3,8	4,1	4,6	0,8
Waterland	3	3,2	4,0	3,7	3,9	4,3	0,6
Overig Amstel-Meerlanden	2	3,6	4,8	4,0	4,2	4,8	0,8

* prognose

Bron: CBS (bewerking TNO)

Het beperkte verschil tussen de landelijke werkloosheid en die in de MRA kan als gunstig worden opgevat door degenen die jarenlang tegen de grootstedelijke werkloosheid hebben gestreden. Het kan ook als ongunstig worden opgevat vanuit het perspectief van voldoende aanbod. Dynamische bedrijven willen in een regio als

de MRA voldoende keuze hebben. Hoewel de huidige regionale economie matig groeit (er zijn jaren geweest dat de regionale economie tussen de 3 en 5 procent groeide), is krapte paradoxaal genoeg dichtbij. Dit geldt des te meer omdat het werkloosheidscijfer een gemiddelde is; in sommige deelmarkten kan al spanning zijn terwijl in andere overschotten zijn. Deze 'mismatch' tussen vraag en aanbod is een probleem op de arbeidsmarkt van de MRA en hangt onder andere samen met problemen op de woningmarkt (het is niet aantrekkelijk om te verhuizen). Ten behoeve van dit vraagstuk is niet alleen de beroepsbevolking naar opleiding verdeeld, maar ook de bevolking 15-64 jaar, de werkzame beroepsbevolking en de werkloosheid voor de periode 1995-2011.

Werkloosheid naar opleidingsniveau

De krapte zit bij de hoogopgeleiden (tabel 1.8). De bruto participatiegraad is 86 procent; het opwaartse potentieel is niet hoog. Een deel van de overige bevolking 15-64 bestaat uit mensen die niet (meer) willen, niet in staat zijn of niet hoeven te werken. Het plafond van de benutting van hoger opgeleiden lijkt in zicht. De werkloosheid onder hoogopgeleiden is daarmee in overeenstemming; deze is 4,3 procent van de beroepsbevolking. Zoals verwacht mag worden, neemt de werkloosheid toe en de participatiegraad af naarmate het opleidingsniveau lager wordt.

De werkloosheid naar opleidingsniveau in de periode 1995-2011 spreekt duidelijke taal (figuur 1.5). De werkloosheid onder lager opgeleiden is sterk gedaald tussen 1995 en 2000. In de MRA was

Tabel 1.8 Arbeidsaanbod Metropoolregio Amsterdam naar opleidingsniveau
Aantal en aandeel van potentiële beroepsbevolking; 2011

	totaal	laag	midden	hoog
	x 1.000			
Potentiële beroepsbevolking	1567	404	591	572
Beroepsbevolking	1153	215	446	492
Werkzamen	1090	199	420	471
Werklozen	63	16	26	21
Overige bevolking	414	189	145	79
	aandeel in %			
Beroepsbevolking (bruto participatie)	74	53	75	86
Werkzamen (netto participatie)	70	49	71	82
Werklozen (%)	5,5	7,5	5,8	4,3
Overige bevolking (niet participierend)	26	47	25	14

Bron: CBS (bewerking TNO)

deze meer dan 15 procent in 1995 en in Amsterdam lag deze destijds boven de 25 procent. Dit is sindsdien fors afgenomen, vooral in de jaren 1995-2000. De werkloosheid onder middelbaar en hoger opgeleiden bewoog zich in de periode 1995-2001 min of meer binnen een constante bandbreedte.

De werkloosheid is zoals verwacht het hoogst onder lager opgeleiden en het laagst onder hoger opgeleiden. Het is opvallend dat de werkloosheid onder lager opgeleiden van een veel hoger niveau is gekomen. De groei van de werkgelegenheid in de jaren 1995-2000 heeft met name de (structurele) werkloosheid onder laagopgeleiden weggewerkt. Het onbenutte arbeidsaanbod bevindt zich met name in de overige bevolking (tabel 1.8), hoofdzakelijk onder lager opgeleiden en in mindere mate onder middelbaar opgeleiden. De vraag is in welke mate daar verborgen werkloosheid aanwezig is, zoals mensen die ontmoedigd zijn en zich niet meer melden op de arbeidsmarkt.

Tabel 1.9 Werkloosheid per deelregio naar opleidingsniveau
Als percentage van de beroepsbevolking; 2011

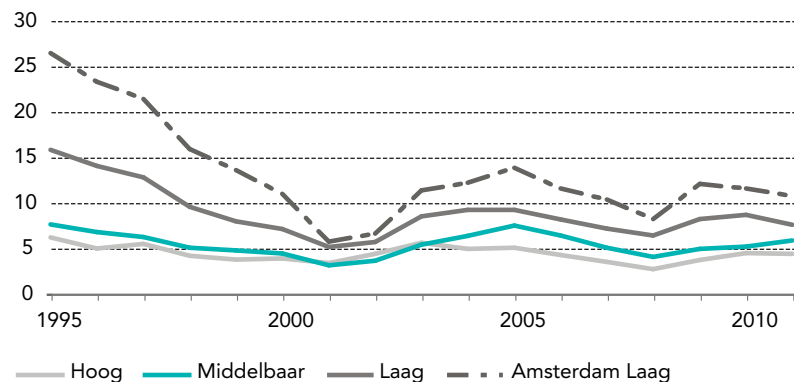
	totaal	laag	middelbaar	hoog
	%			
Nederland	5,4	8,5	5,3	3,5
Metropoolregio Amsterdam	5,5	7,5	5,8	4,3
Amsterdam	7,1	10,7	8,8	5,4
Almere/Lelystad	5,7	8,8	5,7	3,1
IJmond	5,6	6,6	5,5	4,7
Zaanstreek	5,2	8,9	4,6	3,0
Gooi en Vechtstreek	4,5	4,4	5,4	3,7
Overig Amstel-Meerlanden	4,0	7,1	3,0	3,8
Regio Haarlem	3,8	5,6	4,2	2,8
Regio Haarlemmermeer	3,8	5,1	3,7	2,9
Waterland	3,7	4,8	3,6	2,9

Bron: CBS (bewerking TNO)

Beroepsbevolking en participatie

De participatiegraad in Nederland en de MRA is na 1995 flink gestegen, maar sinds een aantal jaren zwakt de toename af (figuur 1.6). De participatiegraad van Amsterdam vertoont wat meer variatie dan die van de MRA; op de jaren 1996-2002 na vertoont

Figuur 1.5 Werkloosheid Metropoolregio Amsterdam naar opleidingsniveau
Werkloosheidspercentage in procenten; 1995-2011



Bron: TNO/CBS

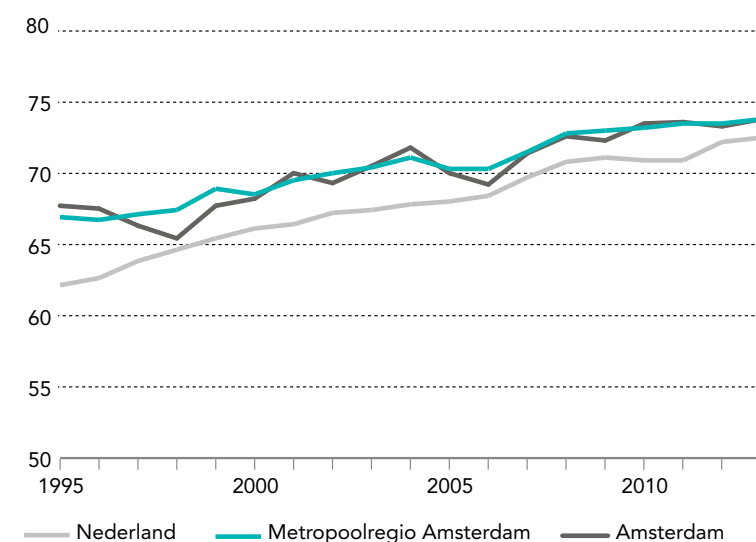
deze hetzelfde verloop. Het verschil tussen de MRA en Nederland trekt de aandacht. De participatiegraad is in de MRA en kernstad Amsterdam traditioneel hoger dan in Nederland, een uiting van de economische functie van grootstedelijke regio's. Het afnemende verschil met Nederland duidt erop dat de benuttinggraad van het arbeidsaanbod in de MRA een maximum benadert en dat er buiten de MRA nog wat ruimte zit in het arbeidsaanbod.

Arbeidsmarktaandeel naar opleidingsniveau

Grosso modo is de bevolking steeds beter opgeleid. Het aandeel lager opgeleiden in de MRA is gedaald van 27 procent in 1995 naar 19 procent in 2011. Het aandeel hoger opgeleiden in de MRA is flink toegenomen, van 31 naar 42 procent van de beroepsbevolking. In Amsterdam is dat aandeel nog groter; dat lag in 2011 op 57 procent van de beroepsbevolking.

De bruto participatiegraad naar opleidingsniveau laat zien waar ruimte is op de arbeidsmarkt. Bij lager opgeleiden is de netto participatie 49 procent (zie tabel 1.8). De bruto participatiegraad voor hoger opgeleiden beweegt zich sinds 1995 rond de 85-90 procent (figuur 1.7). Ondanks de groei van de werkgelegenheid, neemt de participatiegraad voor hoger opgeleiden niet toe. In absolute zin is het aantal werkende hoger opgeleiden natuurlijk wel

Figuur 1.6 Bruto participatiegraad Nederland, MRA en Amsterdam
In procenten; 1995-2013



Bron: CBS (bewerking TNO)

Tabel 1.10 Bruto participatie naar opleidingsniveau
Participatiegraad in procenten, 2011

	totaal	laag	middelbaar	hoog
	%			
Nederland	71	51	75	86
Metropoolregio Amsterdam	74	53	75	86
Regio Haarlemmermeer	76	60	80	87
Regio Haarlem	75	51	77	88
Amsterdam	74	47	71	86
Almere/Lelystad	74	57	79	89
IJmond	73	59	77	84
Overig Amstel-Meerlanden	72	48	72	86
Gooi en Vechtstreek	72	52	75	85
Zaanstreek	72	55	77	84
Waterland	73	57	77	85

Bron: CBS (bewerking TNO)

Tabel 1.11 Opleidingsniveau beroepsbevolking Metropoolregio Amsterdam naar regio
Aandeel laag, middelbaar en hoogopgeleiden; 2011; toename hoogopgeleiden
2005-2011

	laag	middelbaar	hoog	toename aandeel hoog opgeleiden
	aandeel in %		procentpunten	
Nederland	21	44	35	4
Metropoolregio Amsterdam	19	39	42	4
Amsterdam	13	30	57	5
Overig Amstel-Meerlanden	16	37	47	2
Regio Haarlem	18	35	47	5
Gooi en Vechtstreek	19	40	40	3
Regio Haarlemmermeer	23	45	32	4
Almere en Lelystad	24	46	30	3
Waterland	26	45	29	2
Zaanstreek	24	48	27	2
IJmond	26	47	26	0

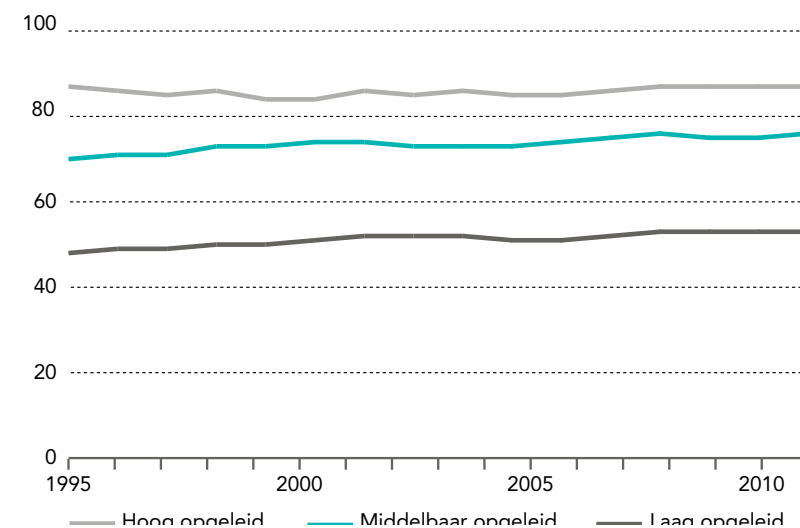
Bron: CBS (bewerking TNO)

toegenomen. De hoge participatiegraad voor hoger opgeleiden leidt tot de conclusie dat de MRA voor verdere economische ontwikkeling van migratie afhankelijk is; namelijk extra hoger opgeleiden uit binnen- en buitenland. Migratiecijfers ondersteunen dit beeld. Naast migratie is er ook woon-werk verkeer, waarmee hoger opgeleiden van buiten de MRA bijdragen aan de economie van de regio.

Een hogere participatiegraad zoals die in andere Europese grootstedelijke regio's wordt waargenomen, lijkt in de MRA onhaalbaar. Het zou betekenen dat de participatiegraad voor middelbaar en lager opgeleiden met respectievelijk 15 en 30 procent moet toenemen.

De bruto participatie van lager opgeleiden is in Amsterdam en Overig Amstel-Meerlanden het laagst: 48 procent (tabel 1.10). In de regio Haarlemmermeer en IJmond zijn de lager opgeleide personen het meest bereid dan wel in staat om te werken (60 respectievelijk 59 procent). De conclusie is dat er in Amsterdam (en daarmee in de MRA) een groot arbeidsaanbod braak ligt.

Figuur 1.7 Bruto participatiegraad Metropoolregio Amsterdam naar opleidingsniveau
In procenten; 1995-2011



Bron: CBS (bewerking TNO)

Bevolking

De bevolking in de MRA groeide in 2011 twee maal zo snel (1 procent) dan landelijk het geval was (0,5 procent; tabel 1.12). Daarmee kwam de bevolkingsomvang in de MRA in 2011 op ruim 2,3 miljoen inwoners. De bevolkingsprognose van het CBS geeft aan dat deze relatief hoge bevolkingsgroei van de MRA ten opzichte van Nederland in stand blijft. Opvallend is dat Nederland door de jaren heen een dalende jaarlijkse groei heeft, terwijl die in de MRA een stijgende tendens vertoont. Het verschil tussen de MRA en Nederland loopt daardoor op ten voordele van de MRA. Naar deelregio zijn er in bevolkingsgroei wel verschillen. De rol van Almere/Lelystad in de bevolkingstoename neemt af. In 2011 is de bevolkingsgroei aldaar met 1,2 procent modaal te noemen. In Amsterdam loopt de bevolkingsgroei juist op. Tussen 2000 en 2005 was deze groei gemiddeld 0,3 procent. Tussen 2005-2011 is de groei opgelopen naar 1 procent gemiddeld per jaar en kwam in 2011 uit op 1,7 procent. Overig Amstel-Meerlanden vertoont een soortgelijk patroon. De regio Haarlem heeft evenzeer vooruitgang geboekt; de krimp in de jaren 2000-2005 (gemiddeld -0,1 procent per jaar) is omgebogen in 0,4 procent groei in de periode erna,

en een bovengemiddelde groei van 0,6 procent in 2011. In de regio Haarlemmermeer is de groei, evenals in Almere/Lelystad, teruggevallen.

Tabel 1.12 Bevolking Metropoolregio Amsterdam naar deelregio
Omvang en groei; 1995-2013

	2011	1995-2000	2000-2005	2005-2011	2011	2012*	2013*
	aantal x 1.000	groei in %					
Nederland	16.693	0,6	0,5	0,4	0,5	0,5	0,4
Metropoolregio Amsterdam	2.367	0,8	0,8	0,8	1,0	0,9	0,9
Amsterdam	787	0,4	0,3	1,0	1,7	1,1	1,3
Almere/Lelystad	268	4,4	3,3	1,3	1,2	1,2	1,6
Gooi en Vechtstreek	245	-0,1	0,0	0,2	0,2	-0,1	0,1
Regio Haarlem	222	0,1	-0,1	0,4	0,6	0,6	0,7
Regio Haarlemmermeer	203	1,2	2,7	1,6	0,9	2,0	1,1
IJmond	193	0,6	0,4	0,5	0,3	0,2	-0,1
Waterland	166	1,1	1,0	0,1	0,0	0,0	-0,1
Zaanstreek	163	0,4	0,6	0,8	0,8	0,6	0,8
Overig Amstel-Meerlanden	122	0,7	0,3	0,8	2,0	2,9	1,3

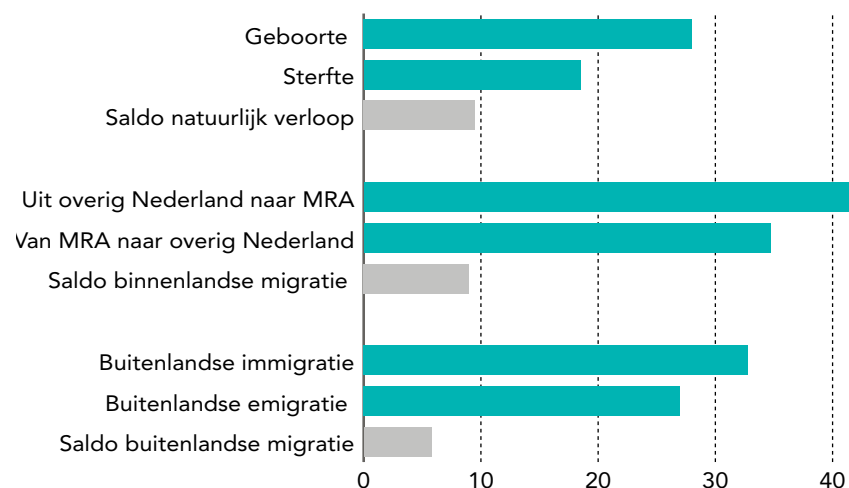
* CBS prognose

Bron: CBS

Met het intreden van de kredietcrisis en het inzakken van de woningnieuwbouw is de klassieke suburbanisatie van de kernstad naar Almere/Lelystad en de regio Haarlemmermeer (Hoofddorp) stilgevallen. Dat gaat ten koste van de nieuwbouw in de laatstgenoemde regio's en lijkt in het voordeel te zijn van de regio's Haarlem, Amsterdam en Overig Amstel-Meerlanden. Voor Gooi- en Vechtstreek en IJmond lijkt deze ontwikkeling geen voordeel te bieden.

De bevolkingsprognose laat enig herstel van de groei in de regio Haarlemmermeer en Almere/Lelystad zien, maar dit herstel is niet sterk. De verhoogde toename van de bevolking in Amsterdam en de regio Haarlem blijkt overigens wel in de prognose voor 2012 en 2013. De toename van de bevolking is in 2011 voor even grote delen afkomstig uit het saldo van het natuurlijk verloop en de binnenlandse migratie (figuur 1.8). Het positieve saldo van beide componenten droeg voor ruim 18 duizend personen bij aan de bevolkingsgroei van de MRA. De buitenlandse migratie droeg netto bijna voor 6 duizend personen bij aan de bevolkingsgroei van de

Figuur 1.8 Bevolkingsontwikkeling Metropoolregio Amsterdam naar component
Aantal x 1000; 2011



Bron: CBS, bewerking TNO

MRA. In 2011 kwamen er 24,3 duizend inwoners bij in de MRA. Het natuurlijk verloop blijft voor 2012 en 2013 ongeveer op hetzelfde niveau. Dat geldt niet voor het migratiesaldo met de rest van Nederland; dit neemt als gevolg van de lagere economische groei af tot 5,3 duizend personen in 2013. De positieve migratiesaldi ondersteunen het beeld dat de economische ontwikkeling van de MRA van migratie uit binnen- en buitenland afhankelijk is.

1.4 Woon-werkverkeer

De werkgelegenheidsgroei in de MRA is de afgelopen jaren betrekkelijk groot geweest. Het aantal werkzame personen dat in de MRA werkt, steeg tussen 1995 en 2011 met 286 duizend personen. De werkzame beroepsbevolking, werkenden die in de MRA wonen, nam in die periode toe met 224 duizend personen toe. Per saldo is de netto inkomende pendel met 62 duizend personen toegenomen. Dergelijke cijfers hebben enerzijds een 'natuurlijk' karakter; buiten de grote steden is ruimte om te wonen en grote steden zijn van nature centra van werkgelegenheid. Echter, deze ruimtelijke patronen zijn ook een uiting van de mismatch van de grootstedelijke

arbeidsmarkt van de MRA. Mensen die in de MRA werken, verlaten de MRA op zoek naar betere woonruimte. We vinden in de MRA zo tegelijkertijd een groot onderbenut arbeidspotentieel en een omvangrijke inkomende pendel.

Amsterdam heeft de grootste inkomende pendel binnen de MRA. Naar schatting zijn er in 2011 ruim 270 duizend personen die zowel wonen als werken in Amsterdam; het aantal mensen dat buiten de stad woont en in de stad werkt komt op 309 duizend. In Amsterdam werken 144 duizend mensen die in andere deelregio's van de MRA wonen: Waterland (Purmerend), Almere/Lelystad en Amstelveen en omgeving. Het aantal mensen dat in Amsterdam woont maar daarbuiten werkt, is veel lager (121 duizend in 2011). De regio Haarlemmermeer is de grootste werklocatie voor deze Amsterdammers. De hoge inkomende pendel van Amsterdam van buiten de MRA wijst er op dat in Amsterdam en elders in de MRA weinig gewenste woningen beschikbaar zijn.

De regio Haarlemmermeer, met 186 duizend werkzame personen in 2011 de tweede werkgelegenheidsconcentratie in de MRA, is zeer afhankelijk van inkomende pendel. Deze was in 2011 naar schatting 134 duizend werkzame personen, waarvan 58 duizend uit de MRA afkomstig zijn en 76 duizend van daarbuiten. De 58 duizend personen die in de regio Haarlemmermeer werken en elders in de MRA wonen, zijn met name afkomstig uit Amsterdam (21 duizend) en de regio Haarlem (14 duizend). De overige stromen vanuit de MRA naar het cluster rond Schiphol zijn betrekkelijk klein. De subregio's in de MRA met een overheersende woonfunctie zijn achtereenvolgens Almere/Lelystad, Waterland, Zaanstreek en de regio Haarlem. In deze regio's is een netto uitgaand woon-werkverkeer. Almere/Lelystad is de regio met het hoogste percentage mensen dat zowel in de regio woont als werkt: 55 procent van de werkzame personen woont er ook. De inkomende pendel is er het laagst (9 procent van de mensen die er werkt, woont elders in de MRA en 36 procent buiten de MRA). Banen voor hoger opgeleide werknemers zijn relatief vaak gelegen in stedelijke kernen, los van welke stad dat is. Tegelijkertijd zijn in de relatief aantrekkelijke woonlocaties, zoals Amsterdam, Haarlem, het Gooi en de kuststreek, de woningen relatief duur en bieden deze regio's weinig nieuwe woonruimte.

Tabel 1.13 Woon-werkbalans Metropoolregio Amsterdam
Aantal x 1.000 werkzame personen, 2011

	Amsterdam	Regio Haarlemmermeer	Gooi en Vechtstreek	Almere/Lelystad	Regio Haarlem	IJmond	OverigAmstel-Meerlanden	Zaanstreek	Waterland
Inkomende pendel	309	134	62	51	47	42	66	33	28
wv MRA	144	58	21	10	24	10	32	13	9
wv buiten MRA	165	76	41	41	22	32	34	20	19
uitgaande pendel	121	45	51	68	55	42	38	42	44
wv MRA	60	29	22	42	39	30	31	32	37
wv buiten MRA	61	16	28	26	16	12	7	10	7
Inkomend - uitgaand	188	89	11	-17	-8	1	28	-9	-16
woont/werkt in eigen regio (%)	47	28	48	55	51	52	20	49	54
woont in overig MRA (%)	25	31	18	9	26	12	39	20	15
woont buiten MRA (%)	28	41	35	36	24	37	41	31	31

Bron: CBS (bewerking TNO)

1.5 Conclusies

In 2011 nam in de MRA de groei van het brp af naar 1,5 procent. In 2012 valt de groei naar verwachting verder terug tot 0,75 procent, zodat ook voor de MRA van een double dip gesproken kan worden. In 2013 volgt een bescheiden groei van 1 procent in 2013. De groei in de MRA en Nederland is vooral na 2008 gematigd in vergelijking met de economische ontwikkelingen in andere grootstedelijke regio's in Europa. De groei van de MRA steekt wel gunstig af bij die van Nederland. Binnenlandse factoren, vooral de pessimistische consument en de vastgelopen woningmarkt, remmen de bestedingen en zetten zowel Nederland als de MRA op enige achterstand ten opzichte van andere Europese landen.

De Grote Recessie heeft de MRA ongeveer even hard geraakt als geheel Nederland. Na 2009 herstelt alleen de logistiek en

groothandel duidelijk; dit cluster haakt aan bij het herstel van de wereldhandel. Per saldo versmalt de economische basis van de MRA zich in de jaren 2012-2013.

De werkloosheid is in de MRA in 2011 niet verder gedaald en stijgt in 2012 en 2013. Niettemin is op deelmarkten krapte dichtbij. De werkloosheid in de MRA wijkt niet veel af van het landelijke niveau. De krapte zit met name bij de hoogopgeleiden. Bij lager opgeleiden, en ook bij middelbaar opgeleiden, is de bruto participatiegraad gering. Het plafond van de benutting van hoger opgeleiden is in zicht. Deze ligt nu op circa 85 procent en kan niet veel hoger worden. Voor verdere economische ontwikkeling is de MRA van hoger opgeleiden afhankelijk. Extra aanbod van hoger opgeleiden kan uit verschillende bronnen komen: meer gewerkte uren per week, het optrekken van de pensioengerechtigde leeftijd en migratie van hoger opgeleiden uit de rest van Nederland en het buitenland: de 'kennisswerker'.

Amsterdam kent onder hoger opgeleiden veel meer inkomende dan uitgaande forensen. De subregio's in de MRA met een overheersende woonfunctie zijn Almere/Lelystad, Waterland, Zaanstreek en de regio Haarlem. In deze regio's geldt dat er meer mensen wonen die elders werken dan mensen die elders wonen en in die regio werken.

2. Economische structuur van de Metropoolregio Amsterdam

Dit tweede hoofdstuk belicht de economische structuur van de Metropoolregio Amsterdam (MRA). Daarbij wordt ook expliciet ingegaan op de positie van de clusters die in de visie van de Amsterdam Economic Board (een samenwerkingsverband tussen overheid, bedrijfsleven en kennisinstellingen met als doel een strategie te bepalen voor de economische ontwikkeling van de Metropoolregio) een belangrijke rol spelen in de economische ontwikkeling van de regio. Hiertoe is de clusterindeling van de Amsterdam Economic Board toegepast op de database die voor deze Economische Verkenningen is ontwikkeld.

Om de economische ontwikkeling van de clusters goed te kunnen plaatsen, wordt allereerst onderzocht waarin de economie van de MRA zich specialiseert. De uitkomsten van deze analyse vormen tevens de opmaat voor hoofdstuk 3, waarin voor elke deelregio de specialisaties in verhouding tot de Metropooleconomie worden beschreven.

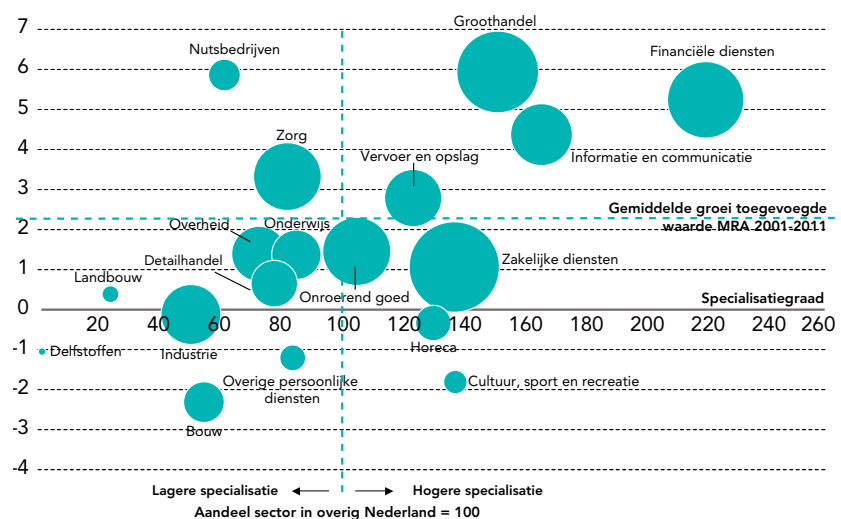
2.1 Specialisatiepatroon

Regio's blinken doorgaans uit in een beperkt aantal activiteiten. Welke activiteiten dat zijn, is bepaald door factoren als de aanwezigheid van grondstoffen, geschoold personeel, toegang tot kapitaal, infrastructuur, de geschiedenis, overheidsingrijpen en de geografische ligging. In de regionale economie wordt dit aangeduid met enerzijds natural endowments en anderzijds de relatieve kosten van geproduceerde goederen en diensten ten opzichte van goederen en diensten uit andere regio's. De productiekosten van de ene locatie ten opzichte van een andere locatie bepaalt het comparatief voordeel van een regio. Vanuit deze kenmerken ontstaat een economisch profiel van een regio in de vorm van een specialisatiepatroon. Een hoge mate van specialisatie in een bepaalde sector betekent relatief kostenvoordeel en een sterke concurrentiepositie.

De toegevoegde waarde van alle bedrijvigheid in de MRA bedroeg in 2011 circa 87,6 miljard euro. Met deze omvang neemt de MRA circa 17 procent van het totale Nederlandse bruto binnenlands product (bbp) voor haar rekening (529,3 miljard euro in 2011). Verdeeld naar sectoren verdiende de MRA in 2011 het meeste geld met zakelijke diensten (15,2 procent). Voor Nederland als geheel geldt dat de industrie de grootste bedrijfstak is (12,2 procent). De bijdrage van de industrie aan het Nederlandse bbp is nipt groter dan de bijdrage van de zakelijke dienstverlening. Deze conclusie verdient nuancering: alle soorten industriële bedrijvigheid zijn opgeteld tot één sector, terwijl de commerciële diensten zijn onderscheiden in acht, relatief eng gedefinieerde bedrijfstakken.

De specialisatie van de MRA wordt onderzocht met behulp van de Balassa-index. Deze wordt berekend door het sectorale aandeel in de MRA te delen door het aandeel van dezelfde sector in de economie van 'Overig Nederland' en te vermenigvuldigen met 100.

Figuur 2.1 Economische specialisatie van de Metropoolregio Amsterdam
Specialisatiegraad (Balassa-index)*; gemiddelde groei toegevoegde waarde 2001-2011 en omvang toegevoegde waarde 2009**



* De specialisatiegraad is berekend op basis van de meest recente regionale data in lopende prijzen: jaar 2009

** De omvang van de bol reflecteert de omvang van de sectorale toegevoegde waarde.

Bron: CBS (bewerking TNO)

De vergelijking met Overig Nederland voorkomt dubbeltelling van de MRA en legt het economisch profiel van de MRA scherp bloot. Een score van 100 betekent dat het aandeel van een bedrijfstak in een regio even groot is als het aandeel van diezelfde sector in Overig Nederland. Deze specialisatiegraad is in figuur 2.1 weergegeven op de horizontale as, tezamen met de gemiddelde economische groei over de laatste tien jaar (op de verticale as) en de omvang van de toegevoegde waarde per sector in miljoen euro (de omvang van de bollen).

De specialisatiegraad krijgt betekenis in samenhang met de omvang van een sector en de gemiddelde groei. Financiële dienstverlening is de bedrijfstak met de grootste specialisatie in de MRA; de zakelijke dienstverlening is qua omvang de grootste sector. De groothandel heeft de hoogste groei. In figuur 2.1 kunnen vier kwadranten worden onderscheiden, welke volgen uit de verticale stippellijn (de benchmark voor de specialisatiegraad) en de horizontale stippellijn (de gemiddelde economische groei in de MRA in de periode 2001-2011). In het kwadrant rechtsboven staan de sectoren die zowel een hoge specialisatie hebben en bovengemiddeld groeien. Dit zijn de sectoren financiële diensten, groothandel, informatie & communicatie en vervoer & opslag. Deze sectoren zijn van groot belang voor de Metropooleconomie.

Het kwadrant linksboven levert een omgekeerd beeld op. Hier bevinden zich sectoren die een langzamere groei kennen dan het gemiddelde van de MRA, zoals industrie. Achter deze grote, samengestelde sector gaat detail schuil. Denk aan de basismetaal waarin de regio IJmond uitblinkt.

De MRA is vooral een commerciële diensteneconomie. Naast de zakelijke diensten en eerdergenoemde sectoren in het kwadrant rechtsboven (figuur 2.1), heeft de MRA ook een hoge specialisatie in cultuur, sport & recreatie, horeca en in verhuur & handel in onroerend goed.

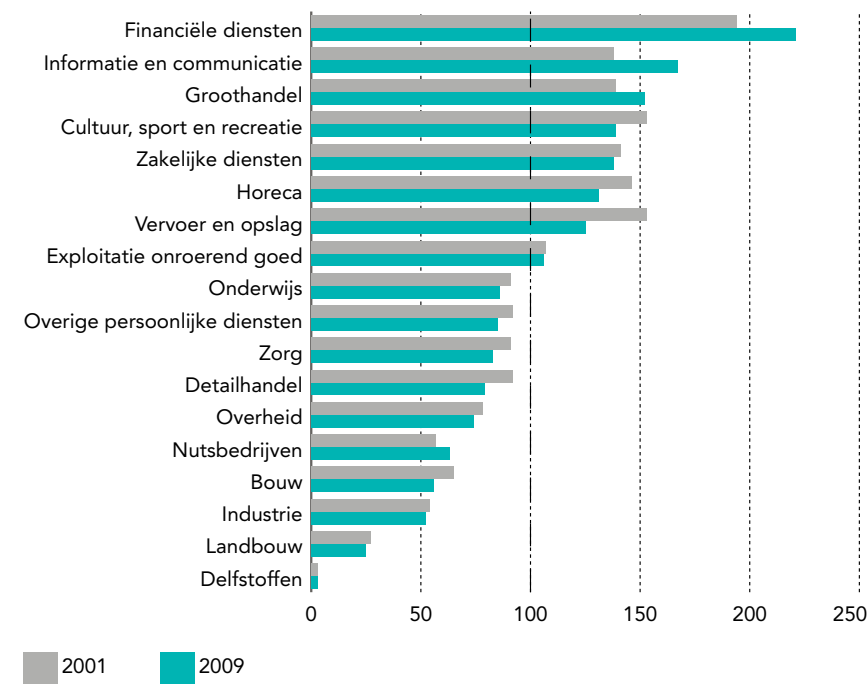
De zorg is in de MRA een sector van betekenis met een stevige groei en een aandeel van circa 8,5 procent. Evengoed heeft deze sector een specialisatiegraad lager dan 100, wat wijst op relatief weinig concurrentiekracht. Daarbij past de kanttekening dat de zorg niet concurreert op een wereldmarkt. Zorg is een niet-verhandelbare dienst die op een lokale markt wordt geleverd.

Specialisatiepatronen zijn redelijk constant (figuur 2.2). Het gaat immers om structurele kenmerken van een regionale economie in (internationale) handelspatronen en die veranderen traag. Deze langzame veranderingen houden niettemin in dat de MRA zich verder ontwikkelt als een diensteneconomie. Dit ligt niet alleen aan de dienstensector, maar ook aan het soort industrie dat in de MRA voorkomt. De basismetaleen en de voedings- en genotmiddelenindustrie produceren voor markten die een relatief trage groei kennen. Voor de diensten geldt het tegendeel; de MRA is gespecialiseerd in luxe diensten, zowel op de consumenten als de professionele markt waarnaar een relatief grote vraag bestaat (creatieve industrie). De term 'luxe diensten' is hier bedoeld in de economische betekenis: als het inkomen met een procent stijgt, stijgen de uitgaven aan zulke diensten met meer dan een procent.

In de dienstensector vindt wel een verandering plaats. Zo heeft de MRA duidelijk haar positie versterkt in de financiële diensten, informatie & communicatie en groothandel. Gezien de hoge economische groei betekent dit dat bedrijven succesvol zijn, maar ook dat de Metropoolregio een aanzuigende werking heeft op bedrijven uit overige (buitenlandse) regio's. Dit zijn precies de bedrijfstakken waar Amsterdam een gunstig vestigingsplaatsprofiel voor heeft, zoals blijkt uit de Ernst&Young European Investment Monitor (zie hoofdstuk 4).

De relatief sterke groei van de financiële diensten, ICT-sector en groothandel betekent automatisch dat andere sectoren aan relatief belang inleveren. In dit licht kan de afnemende specialisatiegraad van de overige sectoren veelal worden gezien (alleen de nutsbedrijven nemen nog in specialisatie toe). De afnemende specialisatie van cultuur, sport & recreatie en horeca kan echter wel degelijk wijzen op een verslechterende concurrentiepositie van de MRA. Want beide sectoren kenden een krimp in de periode 2001-2011. Dergelijke ontwikkelingen worden ook beïnvloed door de groei van concurrerende bedrijven in Overig Nederland. De bouw heeft te maken met afgenomen kredietverlening en vraagitval op de binnenlandse markt. Dit is een (inter)nationaal verschijnsel dat ook de MRA raakt.

Figuur 2.2 Structuur Metropoolregio Amsterdam vergeleken met overig Nederland
Specialisatiegraad op basis van toegevoegde waarde (Balassa-index); 2001 en 2009
Waarde groter dan 100, dan relatief gespecialiseerd in die sector



2.2 Amsterdam Economic Board Clusters

De bedrijfstakindeling die in de voorgaande paragraaf is gehanteerd, is voor een aantal beleidstoepassingen ongeschikt. De Amsterdam Economic Board (AEB) heeft een aantal clusters aangemerkt als de ruggengraat van de regio. In volgorde van economisch belang zijn dat:

- Financiële & zakelijke diensten
- Handel & logistiek
- ICT/eScience
- Creatieve industrie
- Toerisme & congressen
- Flowers & food
- Rode life sciences

Sommige bedrijfstakken komen in meerdere clusters voor. Bepaalde onderdelen van toerisme & congressen maken deel uit van handel & logistiek (zoals luchtvaart en spoorwegen) en van de creatieve industrie (culturele instellingen). ICT/eScience en creatieve industrie hebben eveneens een overlap. Afgezien van deze beperking, kunnen de clusters als pijlers van de regionale economie worden beschouwd. Indien rekening wordt gehouden met deze overlap, beslaan de clusters circa 50 tot 60 procent van de regionale economie.

De clusters zijn adequaat gekozen voor zover ze overeenkomen met de bedrijfstakken waar de MRA een comparatief voordeel in heeft. Dan gaat het om de groothandel, de financiële diensten, de zakelijke diensten en informatie & communicatie. Op flowers & food na is het aandeel van elk cluster groter in de economie van de MRA dan in Overig Nederland. Voor flowers & food geldt dat deze activiteit elders in Nederland ook ontwikkeld is (de positie van dit cluster in de MRA valt dan ook niet op). Deze keer wordt dieper ingegaan op de haven en het toeristisch cluster.

Kader 2.1 Havenregio Amsterdam

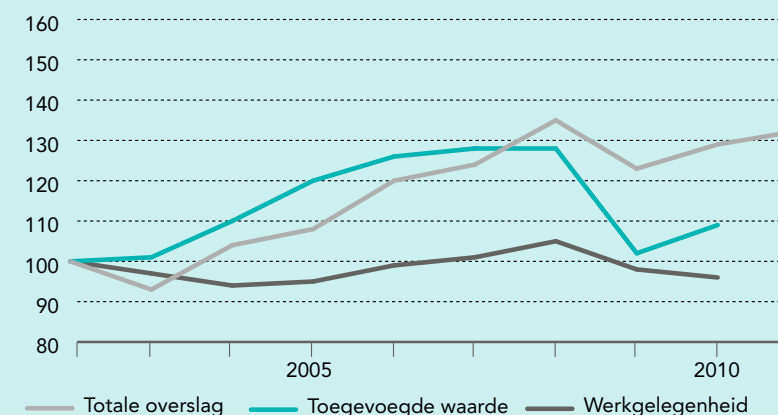
Het belang van de havens in de MRA strekt zich verder uit dan de aan- en afvoer van goederen. De bedrijvigheid die van de haven afhankelijk is, genereert toegevoegde waarde en werkgelegenheid bij henzelf en bij toeleverende bedrijven. Daarnaast trekken de havens bedrijven aan. Dit zijn achterwaartse en voorwaartse effecten. Een voorbeeld van de laatste is het hoofdkantoor van Starbucks in de MRA. Dit is in de MRA gevestigd mede omdat de branderij voor koffiebonen van Starbucks al in de MRA aanwezig was.

De totale overslag in havenregio Amsterdam was 92,9 miljoen ton in 2011. De belangrijkste goederencategorieën zijn minerale olieproducten (Amsterdam is de grootste benzinehaven van Europa) met een overslag van 37 miljoen ton, en steenkool met een overslag van 20 miljoen ton (daarmee de tweede haven van Europa). Daarnaast zijn ijzererts/schroot (10 miljoen ton) en agribulk (8 miljoen ton) belangrijke massagoedstromen.

De overslag in de havenregio Amsterdam kende een inzinking in 2009 (zie figuur 2.3). De crisis leidde tot een ongekende terugval

Figuur 2.3 Ontwikkeling Havenregio Amsterdam

Index: 2002 = 100; 2002 - 2011



Bron: EUR 2012, Haven Amsterdam 2012

van de wereldhandel, hetgeen in alle zeehavens onmiddellijk zichtbaar was. In 2010 en 2011 volgde herstel, maar de totale overslag is nog niet terug op het recordniveau van 2008. De directe toegevoegde waarde van de Havenregio is veel sterker teruggevallen dan de overslag en lag in 2010 pas op het niveau van 2004. Het is niet bekend waarom de toegevoegde waarde veel sterker terugviel dan de overslag; prijsdalingen op de wereldmarkt kunnen de reden zijn. De directe werkgelegenheid in Havenregio Amsterdam is na 2008 afgenomen en vertoonde in 2010 nog geen tekenen van herstel.

De toegevoegde waarde van Havenregio Amsterdam kwam in 2010 op 3,7 miljard euro (prijzen 2010), dat is 4,3 procent van de economie van de MRA. De directe werkgelegenheid kwam in 2010 op 32,8 duizend werkzame personen (2,4 procent van de werkgelegenheid in MRA). Hier is de relatief gunstige verhouding tussen werkgelegenheid en toegevoegde waarde te zien; havenregio Amsterdam herbergt productieve, exporterende kapitaalintensieve industrie. Een deel van deze toegevoegde waarde (15 procent) wordt gerealiseerd door zakelijke diensten en groothandel; in Havenregio Amsterdam is dat 564 miljoen euro. De overige 85 procent van de directe toegevoegde waarde is voor rekening van de industrie. Behalve

directe effecten genereert de bedrijvigheid in havenregio Amsterdam ook indirecte effecten; 21,4 duizend werkzame personen en 2 miljard euro toegevoegde waarde worden indirect aan de zeehavens van havenregio toegerekend (waarbij aangetekend moet worden dat deze indirecte effecten in geheel Nederland terechtkomen).

Het aantal zee cruiseschepen kwam in 2011 op 123; het record van 2010 werd zo ruimschoots overtroffen. Bij elkaar brachten deze zee cruiseschepen 274 duizend toeristen aan de kades van het IJ. Positief is dat er in 2011 meer zogenaamde 'turnaround calls' zijn dan 'transit calls'. Amsterdam wordt meer begin- en eindpunt dan stopplaats als onderdeel van een grote cruise. Dit genereert extra passagiers voor luchthaven Schiphol. De omzet die dit met zich meebrengt, wordt geschat op 60 miljoen euro. Behalve zee cruiseschepen doen ook riviercruiseschepen de MRA aan. In 2011 meerden 1.327 riviercruiseschepen aan in de havenregio Amsterdam; het aantal passagiers bedroeg 295 duizend. Dit is meer dan in 2010, toen er 1.195 riviercruiseschepen Amsterdam aandeden, met bij elkaar 265 duizend passagiers.

Is de 3,7 miljard euro toegevoegde waarde in de havenregio Amsterdam veel of weinig? Een vergelijking met andere havens in de Hamburg-Le Havre range geeft antwoord, en dan met name de verhouding tussen overslag en toegevoegde waarde (tabel 2.1). Het blijkt dat van de vijf grote havens de haven van Antwerpen de gunstigste ratio heeft; 47,1 euro per ton overslag. Antwerpen is een echte industriële verwerkingshaven van de Vlaamse industrie. Amsterdam volgt met 40,7 euro per ton als goede tweede. Hamburg en Le Havre zijn vergelijkbare havens met circa 35 euro per ton overslag. Rotterdam is in hoofdzaak een doorvoerhaven met 29 euro toegevoegde waarde per ton overslag.

De Havenregio Amsterdam wil duurzamer worden, bijvoorbeeld door over te schakelen op walstroom en een korting te geven aan schone schepen. Vermindering van CO₂-uitstoot en minder druk op de weginfrastructuur wordt nagestreefd door doorvoer via de binnenvaart te stimuleren. Daarnaast is er het Duurzaam

Innovatiefonds Haven Amsterdam en wil de Haven zich in de toekomst richten op duurzame industrie zoals bio-based brandstoffen.

Tabel 2.1 Vijf grootste havens Hamburg-Le Havre range
Overslag en toegevoegde waarde; 2010

	Overslag	Toegevoegde waarde	Verhouding
	miljoen ton	miljard euro	euro per ton
Rotterdam	435	12,6	29,0
Antwerpen	187	8,8	47,1
Hamburg	132	4,5	34,1
Amsterdam	91	3,7	40,7
Le Havre	68	2,4	35,6

Bron: EUR 2012, Haven Amsterdam 2011, Port of Rotterdam 2012

De **financiële & zakelijke diensten** zijn van zeer groot belang voor de MRA. Bij elkaar betreft dit cluster 26 procent van de regionale economie. Financiële diensten (toegevoegde waarde 9,5 miljard euro in 2011) maken 11 procent uit van de MRA en zakelijke diensten 15 procent (toegevoegde waarde van 13,3 miljard euro in 2011). De financiële dienstverlening groeide in 2008 nog sterk, maar daarna zette de krimp in. Het tempo waarin dat plaatsvond viel mee, maar herstel vindt niet plaats zoals in andere bedrijfstakken. Dit is niet verwonderlijk, omdat de sector in een structureel aanpassingsproces verkeert. De huidige prognose is dan ook niet bemoedigend voor de financiële diensten. Dit werkt door in de regionale economie omdat de inkoop van toeleverende diensten, zoals ICT en creatieve diensten (reclame voor financiële producten) wordt teruggeschoefd. Hiermee wordt de kern van de economische structuur in de MRA geraakt. Het zijn bedrijfstakken waarin de MRA een comparatief voordeel heeft, zo blijkt uit de analyse eerder in dit hoofdstuk.

Handel & logistiek trekken met een toegevoegde waarde van 16,2 miljard euro in 2011 (19 procent van de MRA) momenteel de kar. Na de klap in crisisjaar 2009, veerde dit cluster sterk op. De groei van handel & logistiek lag in 2010 en 2011 beduidend hoger dan dat van het MRA-gemiddelde. Naar verwachting geldt dit ook voor 2012 en 2013. Dit cluster bouwt voort op een comparatief voordeel,

Tabel 2.2 Toegevoegde waarde volgens clusterindeling Amsterdam Economic Board
Omvang, aandeel en groei (prijzen 2008); 2008-2013

	2011			2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
	<i>mln euro</i>	<i>aandeel in %</i>		<i>groei in %</i>					
Totaal MRA	87.580			2,6	-3,2	2,8	1,5	0,8	1,0
		MRA	NL						
Financiële & zakelijke diensten	22.810	26	20	7,7	-5,6	0,8	0,8	-1,9	-0,6
w.v. <i>Financiële diensten</i>	9.496	11	8	8,9	-3,3	2,9	1,2	-1,0	-0,2
w.v. <i>Zakelijke diensten</i>	13.315	15	11	6,9	-7,1	-0,6	0,5	-2,6	-0,9
w.v. <i>Specialistische zakelijke diensten</i>	7.120	8	6	7,2	-5,1	-0,9	-1,6	-3,9	-2,9
Handel & logistiek	16.228	19	13	2,2	-5,7	8,5	4,7	5,5	4,0
ICT/eScience	6.240	7	5	-0,1	1,0	-0,8	-0,7	0,8	0,1
Creatieve industrie	4.560	5	3	-0,2	-0,8	-1,0	1,3	0,1	-1,0
Toerisme & congressen	3.108	4	3	2,7	-5,9	3,5	0,0	-0,3	0,6
Flowers & food	1.707	2	3	0,6	-2,6	4,5	2,4	0,7	1,0
Rode Life Sciences	279	0	0	-4,3	6,3	-0,5	2,7	3,7	0,0

* prognose

Bron: CBS, LISA (bewerking TNO)

gebaseerd op de handelsgeest, de infrastructuur (Schiphol, de zeehaven en de ligging van Nederland in Europa) en de positie die Nederland in de Europese handelsstromen inneemt (wederuitvoer). Groothandel is, anders dan de industrie, niet tot een specifieke markt beperkt. Handelaren handelen in alles als het moet, zeker in Nederland Distributieland. Industriële bedrijven boren moeilijker andere markten aan. Hierdoor pikte de groothandel makkelijker het herstel op van de wereldhandel in 2010 dan de industrie dat deed; de wederuitvoer nam toe en het groothandels- en distributiecomplex in de MRA faciliteerde dit.

De opleving van de **luchtvaart** was even opvallend als de forse krimp in 2009. Schiphol zag in 2010 weer een stijging van het aantal passagiers; in eerste instantie van intercontinentale reizigers, later vooral dankzij Europese passagiers. In 2011 zette het herstel in de luchtvaartsector goed door met een toename van 11 procent van het aantal passagiers. Hiermee vervoerde de luchtvaartsector in 2011 een recordaantal van 54 miljoen passagiers in Nederland. Het merendeel van de passagiers (ruim 92 procent) vloog in 2011 vanaf luchthaven Schiphol. De luchtvracht nam daarentegen amper toe van 2010 tot 2011. Met een luchtvrachtvolume van 1,59 miljoen ton in 2011

Tabel 2.3 Werkgelegenheid volgens clusterindeling Amsterdam Economic Board
Werkzame personen; aantal, aandeel en groei; 2008-2013

	2011			2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
	x 1.000	aandeel in %		groei in %					
Totaal MRA	1.392			1,7	-0,6	0,2	0,5	0,3	0,6
		MRA	NL						
Financiële en zakelijke diensten	366	26	19	0,7	-3,1	1,6	-0,1	0,9	0,6
w.v. Financiële diensten	79	6	3	-1,2	1,2	-1,1	0,8	0,4	0,1
w.v. Zakelijke diensten	287	21	16	-	-4,2	2,4	-0,4	1,0	0,7
w.v. Specialistische zakelijke diensten	129	9	7	-	-1,3	0,4	1,1	0,2	0,7
Handel & logistiek	172	12	11	2,2	-1,4	-0,5	0,2	-0,4	0,1
Creatieve industrie	83	6	3	-0,5	2,4	-0,8	0,8	1,2	0,2
Toerisme & congressen	72	5	4	1,0	0,3	3,2	0,6	2,1	2,0
ICT/eScience	64	5	3	3,1	0,2	-4,0	0,2	1,8	2,3
Flowers & food	15	1	3	-3,7	-0,3	-6,0	-2,3	-3,4	-2,3
Rode Life Sciences	3	0	0	8,8	-3,3	-1,0	2,5	-1,7	0,9

* prognose

Bron: CBS, LISA (bewerking TNO)

bedroeg de groei nog geen procent ten opzichte van 2010 en lag het overgeslagen volume 2 procent onder het niveau van 2008.

Het cluster **ICT/eScience** is in deze beschouwing gelijk gesteld met de bedrijfstak informatie & communicatie. Dit cluster had in 2011 een toegevoegde waarde van 6,2 miljard euro en draagt voor 7 procent bij aan de economie van de MRA. De vooruitzichten van dit cluster zijn beperkter dan die voor de gehele economie van de MRA; telecom en informatica staan onder grote internationale concurrentiedruk. Deze bedrijfstak is internationaal sterk vertegenwoordigd in de MRA met een paradepaard als TomTom, maar korte productcycli van nieuwe producten en diensten blijken niet altijd makkelijk vol te houden. Deze sector is bovendien, anders dan de creatieve industrie, ook sterk afhankelijk van risicodragend kapitaal dat momenteel minder voorhanden is. Daarnaast staat de sector ook onder druk door creatieve destructie als gevolg van een bedrijfstakstructuur: zelfstandigen zonder personeel (zzp-ers) vervangen grotere bedrijven. Dit verklaart dat de toegevoegde waarde van een cluster kan dalen terwijl de werkgelegenheid toeneemt. Door thuiswerken dalen bijvoorbeeld de kosten voor transport en kantoorruimte, maar de werkgelegenheid

blijft in stand. Zzp-ers betekenen in economische zin een grote productiviteitsverbetering. De genoemde kostenvoordelen van de zzp-er zijn essentieel in de economie van de MRA.

De **creatieve industrie** (toegevoegde waarde: 4,5 miljard euro in 2011, 5 procent van de MRA) staat onder druk. Hier wordt de klassieke definitie van de creatieve industrie gehanteerd, namelijk van media & entertainment, culturele diensten en creatieve zakelijke diensten. Na een golden decade van deze bedrijfstak vindt er een consolidatieslag plaats. De Cross Media Monitor 2011 wijst erop dat de sectorstructuur van deze bedrijfstak wijzigt. Traditionele bedrijven in de contentproductie slinken en worden in een proces van creatieve destructie vervangen door kleine bedrijven (en zzp-ers) die de productie overnemen. Een vermindering van de vraag treedt op door de teruggeschoefde bestedingen van hoofdkantoren en grote bedrijven in de financiële en verwante diensten. Ook wordt de architectuur, hoewel niet prominent aanwezig in de MRA, geraakt door de crisis in de Nederlandse (woning)bouw. De reclame maakt een flink deel uit van de creatieve industrie en ook deze sector voelt de afnemende vraag en de verandering van sectorstructuur.

Flowers & food is een optelling van de voedings- en genotmiddelenindustrie en het agro-complex in de regio Haarlemmermeer. Dit cluster is met 1,7 miljard euro toegevoegde waarde (2 procent van de MRA) betrekkelijk bescheiden in vergelijking met andere clusters. De ontwikkeling van de toegevoegde waarde is gunstig. De neerwaartse beweging in 2009 was bescheiden (min 2,6 procent) en de vooruitzichten voor de komende jaren zijn relatief goed. De werkgelegenheid neemt echter af. Dit vloeit voort uit productiviteitsverbeteringen, zowel in het agro- als in het industriële segment in de regio Zaanstreek.

De **rode life sciences** zijn qua omvang het meest bescheiden AEB-cluster in de MRA met 0,3 miljard euro toegevoegde waarde. Het cluster kan worden beschouwd als de R&D-afdeling van de zorgsector, een groeiende sector dankzij vergrijzing en toenemende medische mogelijkheden. Het cluster rode life sciences bevat hoogwaardig medisch onderzoek en is vooral van belang door haar wetenschappelijke en technologische potentieel. In dit veld zijn doorbraken te verwachten die in de toekomst grote economische spin-off kunnen hebben, te vergelijken met de vooraanstaande positie die Amsterdam in het internetverkeer heeft.

De Grote Recessie van 2009 heeft de positieve ontwikkeling van het **toerisme** onderbroken. Onzekerheid over toekomstige verdiensten en werkloosheid tempert de consumptie en daarmee het toerisme; zodat verwacht wordt dat het toerisme in MRA zich matig ontwikkelt op de korte termijn. Nederlandse toeristen brengen hun vakantie echter vaker in het binnenland door en compenseren zo voor de afname van buitenlandse toeristen. Naar verwachting krimpt de toegevoegde waarde uit toerisme licht in 2012 (-0,25 procent), gevolgd door een zwakke groei in 2013 (plus 0,5 procent).

Kader 2.2 Toerisme in de Metropoolregio Amsterdam

In dit kader wordt het belang van toerisme geduid aan de hand van de omzet, toegevoegde waarde en werkgelegenheid die uit het toerisme voortvloeit en aan de regio ten goede komt. Toerisme is geen bedrijfstak is, maar een type bestedingen. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) heeft in samenspraak met de branche een aantal regels opgesteld die bepalen wanneer uitgaven wel of niet als toerisme worden aangemerkt (2008). De definitie van het CBS is kort samengevat: Toerisme omvat de activiteiten van personen die reizen naar, en verblijven op, plaatsen buiten hun normale omgeving om redenen van vrijetijdsbesteding, zaken en andere doeleinden, die niet zijn verbonden met het uitoefenen van activiteiten die worden beloond vanuit de plaats die wordt bezocht. Daarnaast dient de reis met een recreatief of zakelijk motief minimaal twee uur en maximaal een aaneengesloten jaar in beslag te nemen.

In Nederland werd in 2010 zo'n 13,5 miljard euro verdiend aan toerisme. Daarmee verdienden 364 duizend mensen hun brood. Dat is 2,9 procent van de economie (in waarde gemeten) en zo'n 4,2 procent van de nationale werkgelegenheid. Het aandeel van de MRA in de toeristische toegevoegde waarde van Nederland is fors (23 procent) en nam licht toe tussen 2007 en 2010. Het werkgelegenheidsaandeel van de MRA in Nederland blijft min of meer constant (rond 19,5 procent).

Toeristen gaven in 2010 naar schatting 6,5 miljard euro uit in de MRA (prijzen 2008). Dat leverde een toegevoegde waarde

Tabel 2.4 Toegevoegde waarde en werkgelegenheid voortvloeiend uit toerisme Nederland en Metropoolregio Amsterdam; prijzen 2008; 2007-2010

		2007	2008	2009	2010
Nederland					
Bestedingen	<i>mln euro</i>	30.672	30.175	28.572	28.322
Toegevoegde waarde	<i>mln euro</i>	14.213	14.041	13.408	13.503
Werkzame personen	<i>x 1.000</i>	355	358	358	364
Banen	<i>x 1.000</i>	473	487	487	489
Metropoolregio Amsterdam					
Bestedingen	<i>mln euro</i>	6.704	6.856	6.395	6.516
Toegevoegde waarde	<i>mln euro</i>	3.107	3.190	3.001	3.107
Werkzame personen	<i>x 1.000</i>	68,7	69,4	69,6	71,8
Banen	<i>x 1.000</i>	91	94	94	97
MRA als % van NL					
Toegevoegde waarde		21,9	22,7	22,4	23,0
Werkzame personen		19,4	19,4	19,4	19,7

Bron: CBS, LISA (bewerking TNO)

op van 3,1 miljard euro voor de MRA (3,6 procent van het regionale totaal). Hiermee waren bijna 100 duizend banen gemoeid; in werkzame personen kwam dat neer op bijna 72 duizend (5,2 procent van de totale werkgelegenheid in de MRA). In Amsterdam zelf zijn die aandelen groter; voor werkgelegenheid is het 6,5 procent en voor de toegevoegde waarde 3,7 procent. De verhouding tussen het aandeel in toegevoegde waarde en werkgelegenheid geeft aan dat de lonen die in de toeristische sector worden verdiend niet hoog zijn en dat toerisme arbeidsintensief is. Dit betekent dat vooral de gemiddeld en lager betaalden brood verdienen aan toeristen, en dat met name de lager en middelbaar opgeleiden baat hebben bij toerisme.

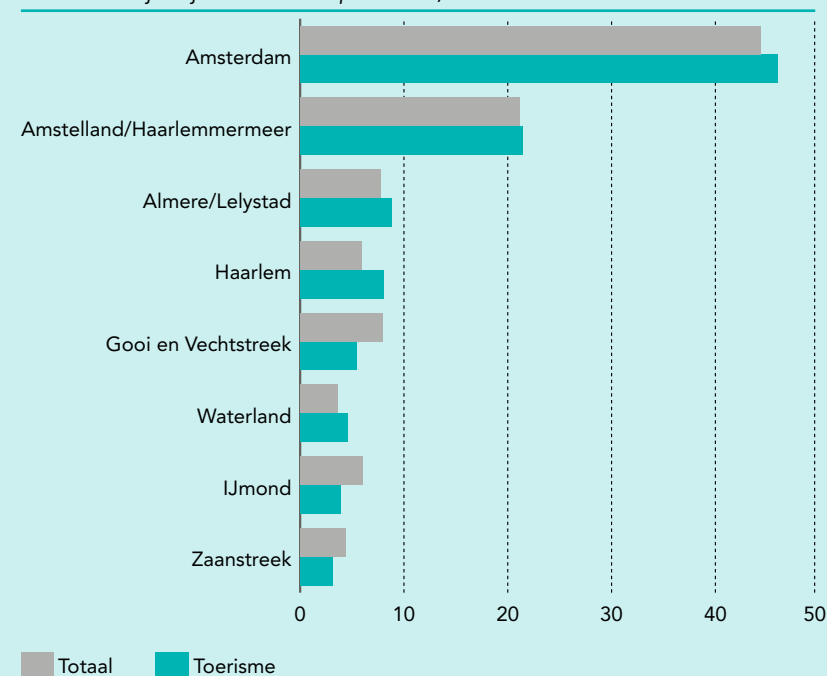
Restaurants en cafés zijn de bedrijfstakken die het grootste deel van de toeristische toegevoegde waarde leveren. In de MRA wordt de grootste bijdrage echter geleverd door vervoersbedrijven, wat grotendeels voortvloeit uit de vliegtickets (Schiphol) van Nederlanders die het buitenland als bestemming hebben. Dat zijn uitgaven die de MRA-economie ten goede komen. In Amsterdam is de betekenis van culturele

Tabel 2.5 Toegevoegde waarde van toerisme naar bedrijfstak Omvang en aandeel; Nederland, Metropoolregio Amsterdam en Amsterdam; 2010

	Nederland	MRA	Amsterdam
<i>mln euro</i>			
Totaal toerisme (prijzen 2008)	13.503	3.107	1.420
<i>Aandeel per bedrijfstak in %</i>			
Restaurants en café's	24	20	24
Vervoersbedrijven	22	27	18
Hotels	15	11	15
Overige bedrijven	14	12	11
Overige recreatiebedrijven	9	13	11
Culturele instellingen	9	11	16
Reisbureau's	6	5	5

Bron: CBS, LISA (bewerking TNO)

Figuur 2.4 Toegevoegde waarde toerisme en totaal per regio Gemiddelde jaarlijkse aandeel in procenten; 2010



Bron: CBS (bewerking Vrije Universiteit)

instellingen duidelijk te zien met een relatief groot aandeel van 16 procent (naar schatting 200-250 miljoen euro).

Binnen de MRA wordt zo'n 45 procent van de toeristische toegevoegde waarde in Amsterdam voortgebracht. Overig Amstel-Meerlanden en de regio Haarlemmermeer nemen ruim 20 procent voor hun rekening, met name vanwege Schiphol. Almere/Lelystad staat op een derde plaats met bijna 9 procent (Batavia Stad en IJsselmeerrecreatie), gevolgd door Haarlem (Zandvoort en de Haarlemse binnenstad met het Frans Halsmuseum en het Teylsmuseum). IJmond, Zaanstreek en Waterland nemen kleinere aandelen voor rekening.

2.3 Conclusie

De groei van de MRA steunde de afgelopen tien jaar op internationaal georiënteerde bedrijfstakken, namelijk groothandel, vervoer & opslag, financiële diensten en informatie & communicatie. In deze bedrijfstakken heeft de MRA een comparatief voordeel. Voor de zakelijke diensten geldt dat laatste ook, maar de groei van de zakelijke diensten lag beneden het gemiddelde van de gehele MRA tussen 2001 en 2011. Financiële diensten, informatie & communicatie en groothandel zijn in de afgelopen tien jaar bovengemiddeld gegroeid in de MRA. Na 2008 blijft daarvan alleen de groothandel duidelijk over.

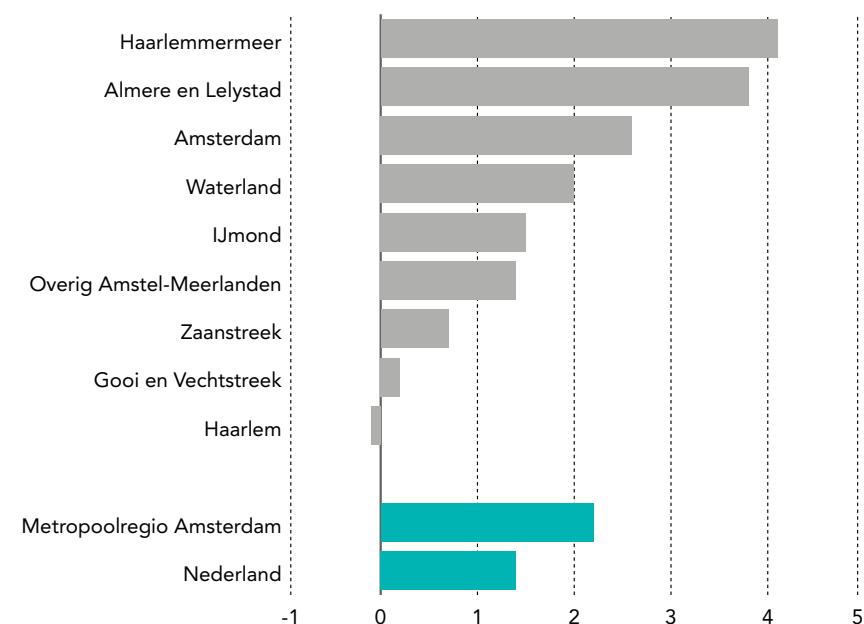
Het cluster handel en logistiek (19 procent van de toegevoegde waarde van de MRA) is na de Grote Recessie relatief sterk hersteld en goed in staat om te profiteren van het herstel in de wereldhandel. Ook flowers & food blijft bovengemiddeld groeien, maar deze sector is niet zo omvangrijk als groothandel & logistiek. De financiële sector draagt niet meer sterk bij aan de groei. Dat geldt niet alleen in directe zin, maar ook indirect door teruggeschoefde bestedingen omdat financiële instellingen minder inkopen bij toeleverende sectoren, zoals ICT, creatieve diensten en zakelijke diensten in de MRA. Bij ICT/eScience, maar vooral bij de creatieve industrie, is sprake van een aanpassing van de bedrijfstakstructuur door de opkomst van zzp-ers. De economische basis van de MRA is na de Grote Recessie per saldo versmald.

3. Kerncijfers per regio

In dit hoofdstuk wordt een sociaal-economische doorsnede gegeven van de deelregio's van de Metropoolregio Amsterdam (MRA). De belangrijkste indicatoren van elke deelregio worden in onderlinge samenhang toegelicht. Deze indicatoren zijn de groei van het bruto regionaal product (brp), het aantal werkzame personen, de bevolking, bevolking 15-64 jaar, participatiegraad en werkloosheid naar opleiding. Tevens wordt voor 2011 de beroepsbevolking naar opleiding beschreven en vergeleken met de MRA en Nederland. Tenslotte wordt de ontwikkeling van de economie aan de hand van de toegevoegde waarde per bedrijfstak in de afgelopen tien jaar beschreven.

Figuur 3.1 Economische groei per regio

Gemiddelde jaarlijkse groei in procenten; brp in basisprijzen; 2001-2011



Bron: TNO op basis van CBS

Figuur 3.1 zet de gemiddelde groei van de negen deelregio's in de afgelopen tien jaar op een rij. De MRA kent uitgesproken groeiregio's maar ook deelregio's die het beduidend minder goed doen. De regio's Haarlemmermeer, Almere/Lelystad en Amsterdam hebben de hoogste groeicijfers. Waterland, IJmond en Overig Amstel-Meerlanden hebben een groeitempo dat lijkt op dat van de MRA en het Nederlandse gemiddelde, namelijk tussen de 1,5 en 2 procent per jaar. In de Zaanstreek, Gooi en Vechtstreek en de regio Haarlem nam het brp toe in een tempo dat onder het gemiddelde van Nederland en de MRA lag. De regio Haarlem was met een lichte krimp de traagst groeiende regio. In Gooi- en Vechtstreek was de economische ontwikkeling nog net positief. In de bespreking per deelregio wordt dit ruimtelijke patroon nader uitgewerkt.

Voor elke deelregio is een figuur opgenomen met de ontwikkeling van de toegevoegde waarde per sector. In deze bollenfiguren staat de gemiddelde groei per sector op de y-as. Referentiepunt hierbij vormt de horizontale stippellijn, de gemiddelde jaarlijkse groei van de toegevoegde waarde in de MRA van 2001-2011. De positie van elke sector ten opzichte van deze stippellijn geeft informatie over relatief snellere of tragere groei in vergelijking met het gemiddelde groeipad van de Metropoolregio. De x-as geeft het aandeel dat elke sector heeft in het totaal van die sector in de MRA. Een referentiepunt hierbij is de verticale stippellijn, dit is het regionale aandeel in de totale toegevoegde waarde van de MRA. Wanneer een sector rechts van deze stippellijn ligt, dan is die sector relatief meer aanwezig in de deelregio dan gemiddeld. Het geeft de mate aan waarin elke sector geconcentreerd is in de regio. Ten slotte drukt de grootte van de bol de relatieve omvang van de sector in de regio in 2011 uit (in miljoen euro toegevoegde waarde). Een grotere bol betekent een groter aandeel in de economie van de betreffende deelregio.

3.1 Almere en Lelystad

De regio Almere/Lelystad heeft betrekkelijk hoge groeicijfers. De ontwikkelingen in de jaren 2010 en 2011 zijn gunstig met een groei van het brp van respectievelijk 3,7 en 3 procent. Ook de vooruitzichten zijn relatief gunstig. De bevolking blijft toenemen met meer dan 1 procent per jaar. Voor 2013 voorzien de prognoses van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) een versnelling van de groei. Het absolute aantal komt in de prognoses op 275 duizend te liggen. De bevolking 15-64 jaar (de potentiële beroepsbevolking) blijft toenemen, maar nu in een tempo lager dan dat van de hele bevolking. De toename van de beroepsbevolking vertraagt en blijft tussen de 70-75 procent van de bevolking tussen 15 en 64 jaar steken. De participatiegraad ligt voor laagopgeleiden op 57 procent. Voor middelbaar opgeleiden is deze bijna 80 procent en voor hoger opgeleiden net onder de 90 procent.

Tabel 3.1 Kerngegevens Almere/Lelystad

	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
	x 1.000	gemiddelde jaarlijkse groei in %				
Bruto regionaal product	6.507	-3,6	3,7	3,0	2,9	3,2
Werkzame personen	107	1,4	.	.	.	.
Werkende beroepsbevolking	124	1,5	-1,0	3,6	0,1	0,6
Beroepsbevolking	131	1,9	-0,1	2,5	0,4	1,4
Bevolking 15-64 jaar	180	0,8	0,6	1,0	0,8	1,1
Bevolking	258	1,3	1,2	1,2	1,2	1,6
	%					
Bruto participatie	73	74	73	74	74	74
Werkloosheidspercentage	5,4	5,8	6,7	5,7	6,0	6,7

* prognose

Bron: CBS (bewerking TNO)

Tabel 3.2 Arbeidsmarkt naar opleidingsniveau in Almere/Lelystad

	Totaal	Laag	Midden	Hoog
	%			
Bruto participatie (2011)	74	57	79	89
Werkloosheidspercentage (2011)	5,7	8,8	5,7	3,1
Pendelsaldo* (2009)	x 1.000			
Werkenden (aantal banen)	109	21	47	41
Wonenden (werkzame beroepsbevolking)	126	30	58	38
Pendelsaldo	-17	-9	-11	3

* pendelsaldo is werkenden - wonenden

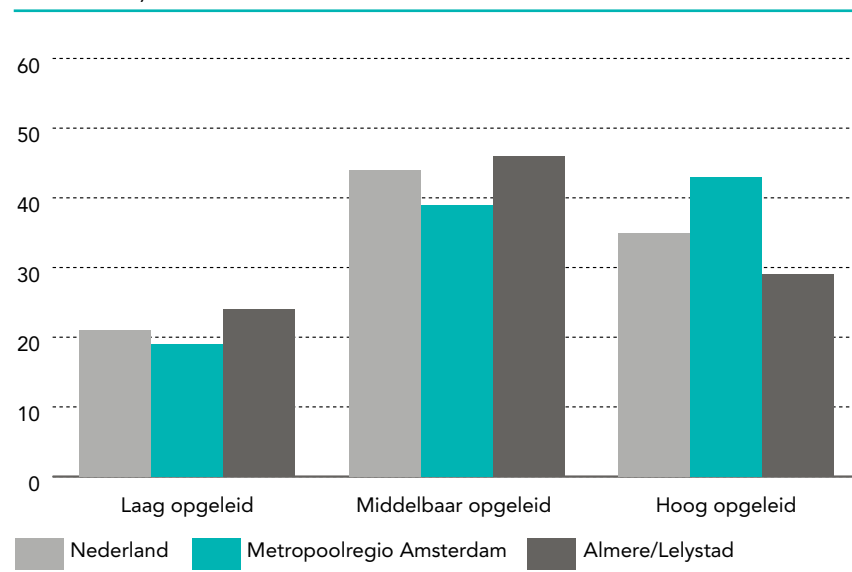
Bron: CBS (bewerking TNO)

De samenstelling van de beroepsbevolking naar opleiding wordt gekenmerkt door een relatief groter aandeel lager en middelbaar opgeleiden ten opzichte van de MRA en Nederland. Almere/Lelystad heeft een negatief pendelsaldo; de regio is netto een woongebied. Dat betreft vooral lager en middelbaar opgeleiden. Voor hoger opgeleiden is Almere/Lelystad netto een werkgebied.

Bedrijvigheid

De meeste bedrijfstakken in Almere/Lelystad hebben een toename van het brp dat boven het gemiddelde van de MRA ligt (de horizontale stippellijn in figuur 3.3). Horeca, informatie en communicatie en de bouw ontwikkelen zich er trager dan gemiddeld in de MRA. Sterke marktgerichte bedrijfstakken in Almere/Lelystad zijn de zakelijke diensten en de groothandel. Ze hebben een substantiële omvang en groeien bovengemiddeld. Dit reflecteert het comparatieve voordeel van Almere/Lelystad in ruimte vragende en transportafhankelijke bedrijvigheid. De zakelijke diensten bestaan met name uit 'overige zakelijke diensten'. Hoogwaardige specialistische zakelijke diensten zijn niet sterk vertegenwoordigd. Andere soorten bedrijvigheid die kenmerkend zijn voor de MRA, zoals de financiële

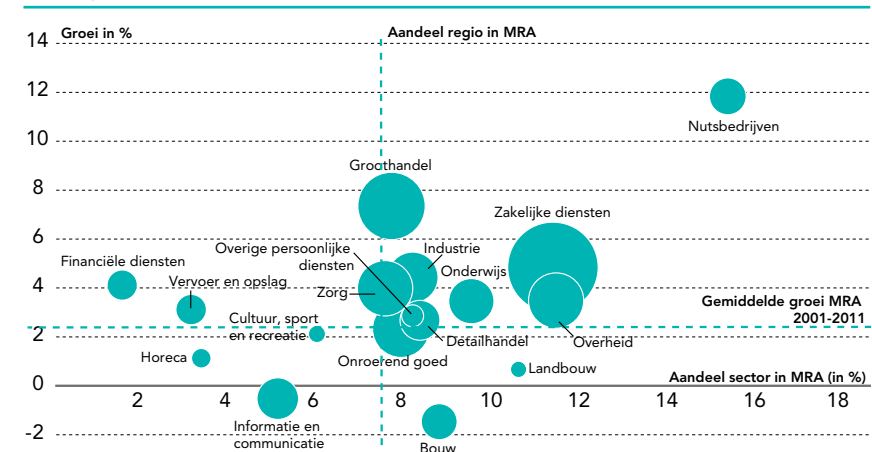
Figuur 3.2 Beroepsbevolking naar opleiding: Almere/Lelystad
Aandeel in %, 2011



Bron: CBS (bewerking TNO)

diensten, informatie & communicatie en cultuur, sport & recreatie hebben geen sterke positie in Almere/Lelystad. Dit vloeit voort uit het karakter van deze deelregio als suburbaan woonmilieu. Meer lokaal gerichte, verzorgende commerciële activiteiten als horeca en detailhandel hebben echter geen sterk profiel.

Figuur 3.3 Toegevoegde waarde per sector: Almere/Lelystad
Sectoraal aandeel in MRA, 2011; gemiddelde jaarlijkse groei in procenten, 2001-2011; omvang, 2011



Bron: CBS (bewerking TNO)

3.2 Amsterdam

Amsterdam is de kernstad van de MRA. Met een brp van bijna 38 miljard euro neemt de stad bijna de helft van de toegevoegde waarde voor haar rekening. Het brp nam tussen 2001 en 2011 behoorlijk toe, gemiddeld met 2,6 procent per jaar. De krimp in 2009 is met -1,3 procent zeer bescheiden. Het herstel is vrij sterk, met een groei van 2,7 procent in 2010. In 2011 valt de groei echter terug.

De bevolking blijft met circa 1,5 procent per jaar betrekkelijk snel groeien. De toename van de bevolking 15-64 jaar is trager dan de bevolkingsgroei, zodat het aandeel 15-64-jarigen in de gehele bevolking afneemt. De totale participatie nam toe tot 74 procent in 2011, maar stijgt in de prognoses niet verder. De participatie

Tabel 3.3 Kerngegevens Amsterdam

	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
	x 1.000	gemiddelde jaarlijkse groei in %				
Bruto regionaal product	37.844	-1,3	2,7	0,9	1,4	1,5
Werkzame personen	582	0,4	.	.	.	.
Werkende beroepsbevolking	378	-1,3	1,3	0,8	0,0	0,4
Beroepsbevolking	396	0,8	1,5	1,2	0,5	1,3
Bevolking 15-64 jaar	545	1,1	-0,2	1,1	0,9	0,7
Bevolking	751	1,4	1,6	1,7	1,1	1,3
	%					
Bruto participatie	73	72	74	74	73	74
Werkloosheidspercentage	4,5	6,5	6,7	7,1	7,5	8,4

* prognose

Bron: CBS (bewerking TNO)

Tabel 3.4 Arbeidsmarkt naar opleidingsniveau in Amsterdam

	Totaal	Laag	Midden	Hoog
	%			
Bruto participatie (2011)	74	47	71	86
Werkloosheidspercentage (2011)	7,1	11	9	5
Pendelsaldo* (2009)	x 1.000			
Werkenden (aantal banen)	584	96	242	246
Wonenden (werkzame beroepsbevolking)	373	52	108	214
Pendelsaldo	211	44	135	32

* pendelsaldo is werkenden - wonenden

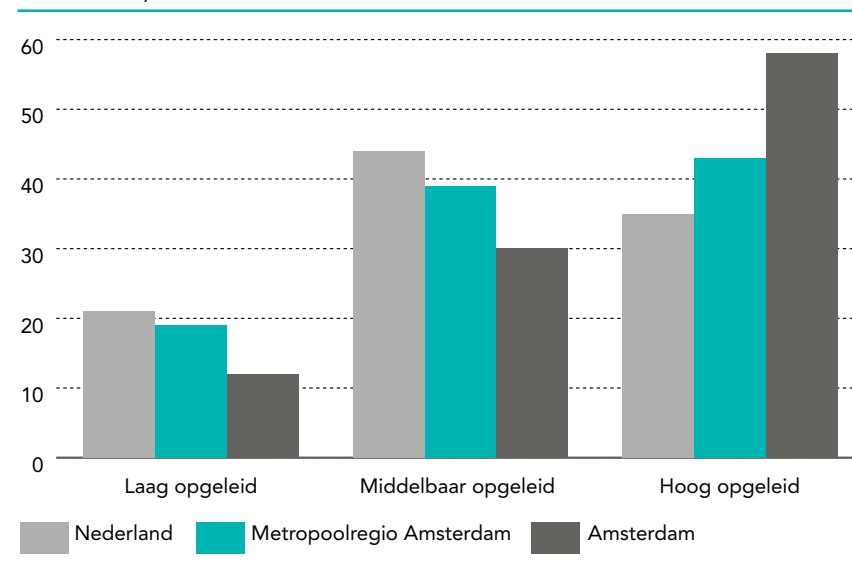
Bron: CBS (bewerking TNO)

onder lager opgeleiden ligt in Amsterdam onder de 50 procent en is ook bij middelbaar opgeleiden aan de lage kant (71 procent). De Amsterdamse beroepsbevolking bestaat voor 57 procent uit hoger opgeleiden, een fors groter aandeel dan de gehele MRA en Nederland (figuur 3.4). Deze hoger opgeleiden zijn voor een groot deel uit de rest van de MRA, Nederland en de rest van de wereld afkomstig. De werkloosheid was in 2008 4,5 procent – een laagterecord voor Amsterdam – en nam toe tot 7,1 procent in 2011. Naar verwachting stijgt de werkloosheid verder. De teruglopende vraag naar arbeid die hier achter schuilt gaat, wordt veroorzaakt door gematigde groei van het brp in combinatie met een toenemende arbeidsproductiviteit.

Amsterdam kent een sterke werkgelegenheidsconcentratie met een netto inkomende pendel van 211 duizend personen in 2009. Het aantal hoger opgeleide werknemers is zeer hoog; bijna 250 duizend. De inkomende pendel betreft met name middelbaar opgeleiden; het pendelsaldo voor deze groep is meer dan de helft van de werkenden met een middelbare opleiding in Amsterdam.

Figuur 3.4 Beroepsbevolking naar opleiding: Amsterdam

Aandeel in %, 2011



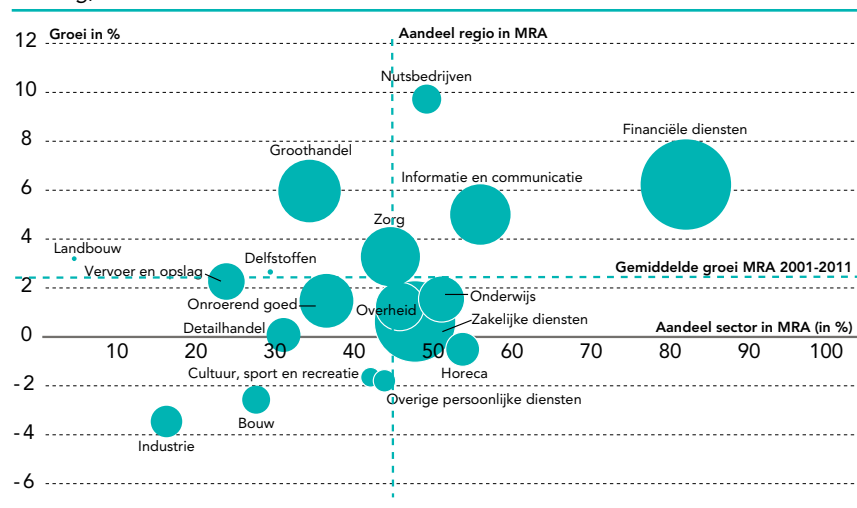
Bron: CBS (bewerking TNO)

Bedrijvigheid

De financiële diensten, informatie en communicatie en de groothandel zijn drie marktgedreven bedrijfstakken die de bedrijvigheid in Amsterdam domineren. Maar liefst 82 procent van de totale toegevoegde waarde van financiële diensten in de MRA wordt in Amsterdam verdiend. Met een aandeel van 56 procent in de totale MRA is ook de sector informatie & communicatie hier duidelijk geconcentreerd. De zakelijke diensten (in figuur 3.5 een optelling van de specialistische zakelijke diensten en overige zakelijke diensten) zijn qua toegevoegde waarde in 2011 ongeveer even groot als de financiële diensten, maar groeiden de afgelopen tien jaar minder dan het MRA-gemiddelde. Consumentendiensten als de horeca en detailhandel groeiden nauwelijks in de afgelopen tien jaar (de horeca maakte zelfs een lichte krimp door). De industrie is in Amsterdam op haar retour; de ontwikkeling van de bedrijvigheid wordt gestuurd door hoogwaardige commerciële diensten en de groothandel.

Figuur 3.5 Toegevoegde waarde per sector: Amsterdam

Sectoraal aandeel in MRA, 2011; gemiddelde jaarlijkse groei in procenten, 2001-2011; omvang, 2011



Bron: CBS (bewerking TNO)

3.3 Gooi en Vechtstreek

Gooi en Vechtstreek heeft in 2009 zware klappen gekregen: het brp daalde met min 5,5 procent. Het herstel is gematigd en de komende jaren is de economische ontwikkeling naar verwachting negatief. De groei van de bevolking is er minimaal, en in de jongste prognose van de bevolkingsgroei voor de regio komt de bevolkingsontwikkeling in een potentieel krimpscenario terecht. De bevolking 15-64 jaar neemt af; vergrijzing domineert de sociaal-economische ontwikkeling. De beroepsbevolking blijft niettemin op peil. De participatiegraad en de werkloosheid nemen naar verwachting slechts bescheiden toe. De werkloosheid in Gooi en Vechtstreek is niet hoog met 4,5 procent en is ook onder laagopgeleiden betrekkelijk laag. De samenstelling van

Tabel 3.5 Kerngegevens Gooi en Vechtstreek

	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
	x 1.000	gemiddelde jaarlijkse groei in %				
Bruto regionaal product	6.985	-5,5	1,9	1,7	-1,4	-0,9
Werkzame personen	123	-3,5	.	.	.	.
Werkende beroepsbevolking	106	0,0	1,9	-1,9	1,1	-0,2
Beroepsbevolking	110	0,9	1,8	-1,8	1,4	0,5
Bevolking 15-64 jaar	155	0,6	0,0	-1,3	-0,7	-0,3
Bevolking	243	0,3	0,2	0,2	-0,1	0,1
	%					
Bruto participatie	71	71	72	72	74	74
Werkloosheidspercentage	3,6	4,5	4,4	4,5	4,7	5,3

* prognose

Bron: CBS (bewerking TNO)

Tabel 3.6 Arbeidsmarkt naar opleidingsniveau in Gooi en Vechtstreek

	Totaal	Laag	Midden	Hoog
	%			
Bruto participatie (2011)	72	52	75	85
Werkloosheidspercentage (2011)	4,5	4,4	5,4	3,7
	x 1.000			
Pendelsaldo* (2009)				
Werkenden (aantal banen)	118	22	52	45
Wonenden (werkzame beroepsbevolking)	106	21	43	42
Pendelsaldo	12	1	9	2

* pendelsaldo is werkenden - wonenden

Bron: CBS (bewerking TNO)

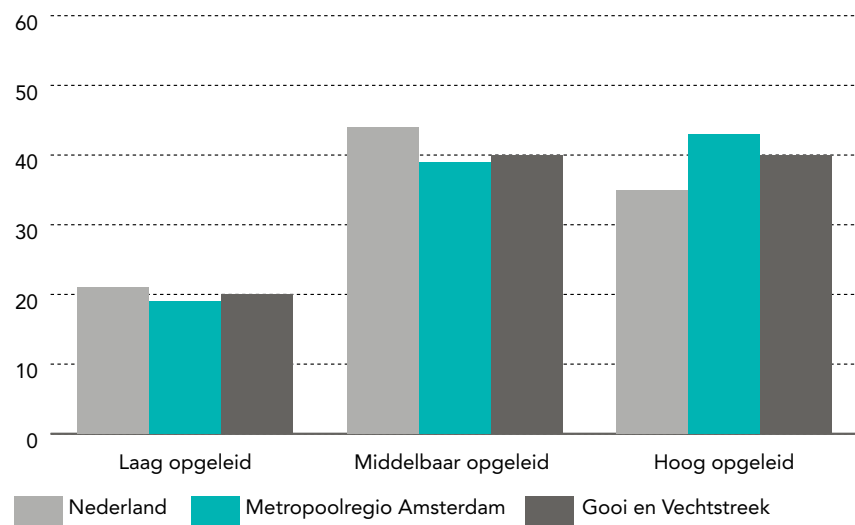
de beroepsbevolking naar opleiding in Gooi en Vechtstreek wijkt niet veel af van die van Nederland en de MRA.

Per saldo is de woning- en arbeidsmarkt van Gooi en Vechtstreek redelijk in evenwicht; het pendelsaldo is netto 12 duizend inkomende forenzen. Alleen voor middelbaar opgeleiden lijkt er relatief minder woonruimte te zijn.

Bedrijvigheid

De ontwikkeling van de bedrijvigheid blijft sterk achter bij die van de gehele MRA. In de groeicijfers per bedrijfstak in de periode 2001-2011 (figuur 3.7) is echter wel een duidelijk kenmerk van de MRA zichtbaar: financiële diensten en vervoer en opslag groeien bovengemiddeld. Dit zijn weliswaar twee bedrijfstakken die passen bij de signatuur van de gehele Metropoolregio, maar zijn niet sterk vertegenwoordigd in de regio Gooi en Vechtstreek. Ondanks hun relatief kleine omvang, zijn dit wel de enige twee sectoren in deze streek die bovengemiddelde groeicijfers laten zien. De groothandel ontwikkelt zich matig; positief, doch onder het gemiddelde van de MRA. Dit wordt wellicht veroorzaakt door het grotere aanbod van

Figuur 3.6 Beroepsbevolking naar opleiding: Gooi en Vechtstreek
Aandeel in %, 2011



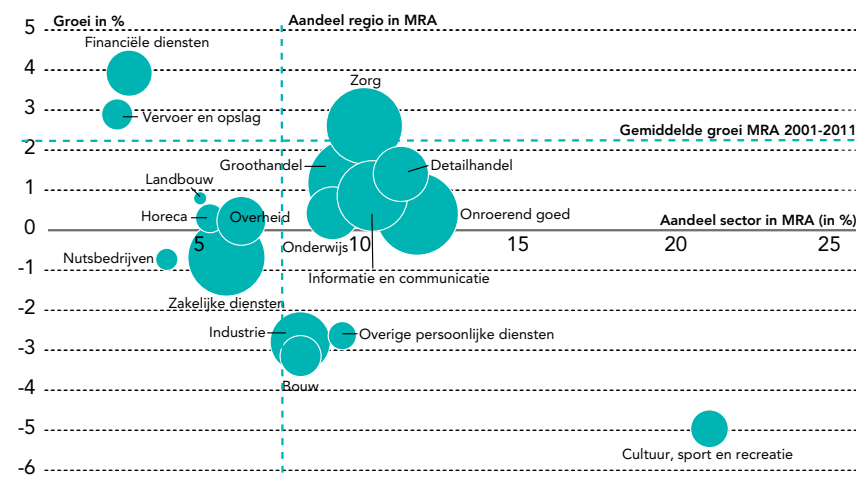
Bron: CBS (bewerking TNO)

ruimte-intensieve locaties in de naburige regio Almere/Lelystad en de sterke ontwikkeling van de groothandel aldaar.

Een grote commerciële dienstensector, de zakelijke diensten, kromp de afgelopen tien jaar in Gooi en Vechtstreek. De oorzaak hiervan is niet duidelijk: de krimp is zowel zichtbaar in de specialistische zakelijke diensten als in de overige zakelijke diensten. De matige ontwikkeling van de zakelijke diensten komt overeen met die van Amsterdam. Een voor Gooi en Vechtstreek elementaire bedrijfstak, de media, krimpt. De media zijn onderdeel van de sector informatie & communicatie, en deze groeide de afgelopen tien jaar matig. In het commerciële deel van de media is er concurrentie, en het publieke deel ondervindt teruglopende overheidsuitgaven. De sector cultuur, sport & recreatie is sterk vertegenwoordigd in Gooi en Vechtstreek, maar laat een sterk negatieve ontwikkeling zien. De detailhandel heeft het redelijk gedaan.

De sector verhuur/handel onroerend goed is betrekkelijk omvangrijk in Gooi en Vechtstreek. Na groei in recente jaren, staat deze sector nu onder druk. Vastgoedeigenaren en handelaren profiteren weliswaar van de relatief hoge vermogens in deze deelregio, maar de herstructureringen in het vastgoed, samenhangend met de

Figuur 3.7 Toegevoegde waarde per sector: Gooi en Vechtstreek
Sectoraal aandeel in MRA, 2011; gemiddelde jaarlijkse groei in procenten, 2001-2011; omvang, 2011



Bron: CBS (bewerking TNO)

aanpassingen in de bouwsector en de banken, tasten de bestedingen in deze sector waarschijnlijk aan. Per saldo groeien de meeste dienstensectoren in Gooi en Vechtstreek minder hard dan het MRA-gemiddelde. Naast de financiële diensten en vervoer en opslag, valt alleen de gezondheidszorg in positieve zin op. Deze sector drijft op de groeiende vraag, die voortvloeit uit een welvarende, vergrijzende bevolking in deze regio.

3.4 IJmond

IJmond heeft veel industrie en havengerelateerde activiteiten, en dat maakt haar economie sterk afhankelijk van de wereldhandel. De Grote Recessie kwam dan ook hard aan, met een negatieve groei van 7,6 procent in 2009. In geheel Nederland en ook in de MRA reageerde de arbeidsmarkt met vertraging op de vraaguitval die door de crisis werd veroorzaakt. Ook in IJmond reageerde de werkgelegenheid vertraagd. Het brp trok sterk aan in 2010, maar stond weer onder druk in 2011. Dit is ook de verwachting voor de komende jaren. Nederland produceert te weinig goederen die het op de huidige wereldmarkt goed doen, zoals hoogwaardige machines en auto's. De beroepsbevolking van IJmond wordt gekenmerkt door een relatief groot aandeel lager opgeleiden, en

Tabel 3.7 Kerngegevens IJmond

	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
	x 1.000	gemiddelde jaarlijkse groei in %				
Bruto regionaal product	5.231	-7,6	6,2	-0,6	-1,0	-0,6
Werkzame personen	86	-1,5	.	.	.	.
Werkende beroepsbevolking	88	0,0	-1,1	-2,3	-0,9	-1,1
Beroepsbevolking	91	0,0	0,0	-1,1	-0,5	-0,3
Bevolking 15-64 jaar	123	0,8	0,0	0,0	-0,4	-0,3
Bevolking	191	0,6	0,5	0,3	0,2	-0,1
%						
Bruto participatie	74	73	73	73	73	73
Werkloosheid	3,3	3,3	4,4	5,6	6,0	6,8

* prognose

Bron: CBS (bewerking TNO)

Tabel 3.8 Arbeidsmarkt naar opleidingsniveau in IJmond

	Totaal	Laag	Midden	Hoog
	%			
Bruto participatie (2011)	73	59	77	84
Werkloosheidspercentage (2011)	5,6	6,6	5,5	4,7
Pendelsaldo* (2009)	x 1.000			
Werkenden (aantal banen)	85	19	38	27
Wonenden (werkzame beroepsbevolking)	88	23	41	23
Pendelsaldo	-3	-4	-3	4

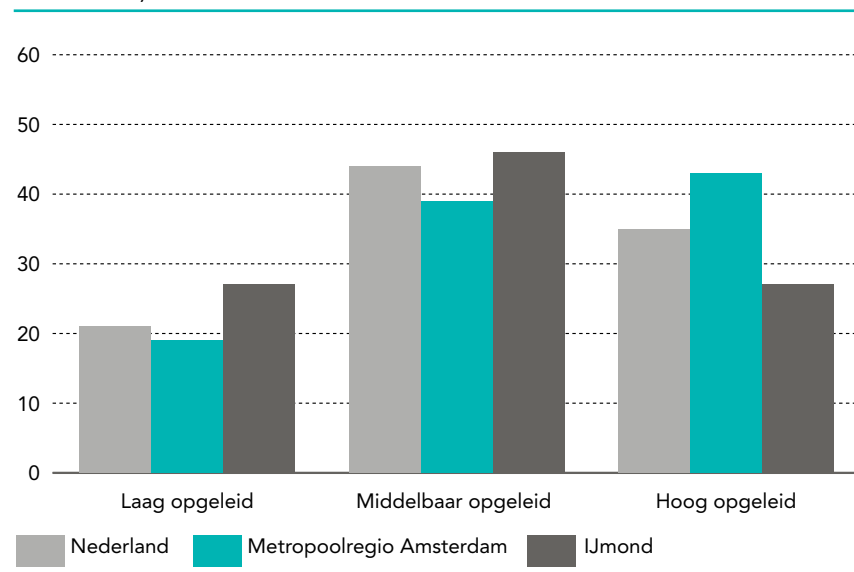
* pendelsaldo is werkenden - wonenden

Bron: CBS (bewerking TNO)

een relatief klein aandeel hoger opgeleiden. De woningmarkt van IJmond is in redelijke balans met de arbeidsmarkt. De regio is netto een werkgebied voor hoger opgeleiden. Er is een bescheiden netto uitgaande pendel van lager en middelbaar opgeleiden.

De bevolking in IJmond groeit minimaal, maar de bevolking tussen 15 en 64 jaar zal enigszins krimpen. De beroepsbevolking krimpt er in absolute zin. De participatie heeft in 2008 een piek bereikt met 74 procent, en viel wat terug onder invloed van de verzwakte arbeidsvraag. Niettemin blijft de participatiegraad stabiel rond de 73 procent, doordat de vergrijzing en de uittredende werkzame beroepsbevolking het arbeidsaanbod temperen. Daardoor daalt de participatiegraad niet sterk. Toch neemt de werkloosheid niet toe. De participatiegraad onder lager opgeleiden is hoog in vergelijking met de rest van de MRA: tegen de 60 procent. Dit percentage is de afgelopen jaren iets gestegen. De industriële structuur, samenhangend met de havengerelateerde bedrijvigheid, werkt blijkbaar door in de participatiegraad naar opleidingsniveau. Immers, industrie en havens trekken doorgaans lager opgeleiden aan.

Figuur 3.8 Beroepsbevolking naar opleiding: IJmond
Aandeel in %, 2011

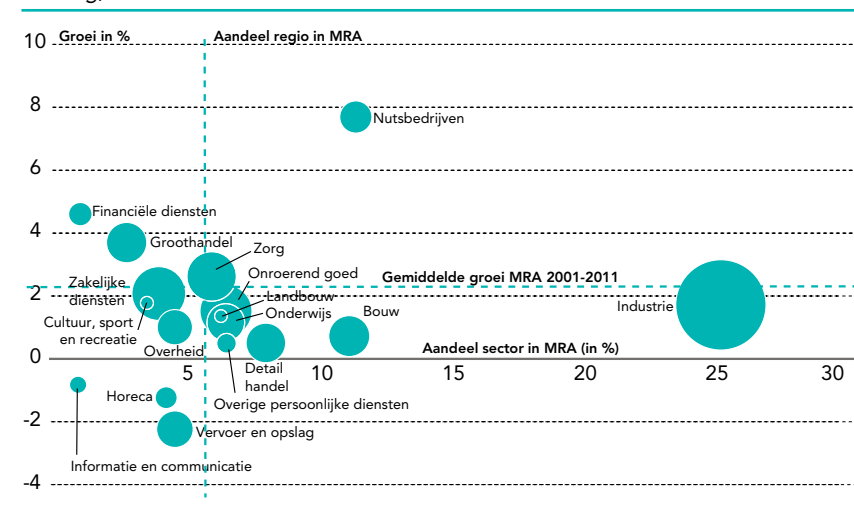


Bron: CBS (bewerking TNO)

Bedrijvigheid

De industrie is in IJmond veruit de dominante sector (denk aan basismetaal, zoals Tata Steel). De groei van de toegevoegde waarde van de industrie ligt onder het MRA-gemiddelde, maar per saldo heeft deze sector een solide groeipad. Het totale brp in IJmond krimpt in 2012 en 2013 naar verwachting. De groothandel, een mogelijke aanvulling op de industrie in IJmond, heeft een grotere groei gekend, maar is er niet zeer sterk aanwezig. De sector vervoer en opslag een voor IJmond belangrijke sector, heeft de afgelopen tien jaar een krimp doorgemaakt. De sector is er klein en kromp bovendien sinds 2001. Weg- en luchtvervoer, op zich sterke bedrijfstakken in de MRA, hebben geen comparatief voordeel in IJmond. Financiële diensten en groothandel doen het daarentegen goed in IJmond. Deze zijn eveneens klein, maar vertoonden een bovengemiddelde groei.

Figuur 3.9 Toegevoegde waarde per sector: IJmond
Sectoraal aandeel in MRA, 2011; gemiddelde jaarlijkse groei in procenten, 2001-2011; omvang, 2011



Bron: CBS (bewerking TNO)

3.5 Overig Amstel-Meerlanden

De economische ontwikkeling van Overig Amstel-Meerlanden ligt onder het MRA-gemiddelde. De toename van de bevolking is betrekkelijk hoog; de deelregio ligt centraal in de MRA en is gewild als woonlocatie. De ontwikkeling van de bevolking 15-64 jaar is positief. De beroepsbevolking bestaat uit ongeveer 55 duizend werkzame personen. De participatiegraad ligt in 2011 op 72 procent en daalt licht in de prognose. De werkloosheid blijft 4 à 5 procent van de beroepsbevolking. Onder lager opgeleiden is de arbeidsmarktdeelname laag in vergelijking met de MRA (onder de 50 procent). De participatiegraad onder middelbaar opgeleiden is iets hoger dan gemiddeld, en van hoger opgeleiden is deze 86 procent. De werkloosheid onder middelbaar en hoger opgeleiden ligt onder het niveau van frictiewerkloosheid (4 procent). De

Tabel 3.9 Kerngegevens Overig Amstel-Meerlanden

	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
	x 1.000	gemiddelde jaarlijkse groei in %				
Bruto regionaal product	5.394	-0,5	1,1	1,8	0,4	0,7
Werkzame personen	84	1,5	.	.	.	.
Werkende beroepsbevolking	51	2,7	-2,6	2,0	-0,3	0,0
Beroepsbevolking	53	2,3	-1,3	1,1	0,0	0,6
Bevolking 15-64 jaar	73	2,3	0,5	0,1	1,9	1,3
Bevolking	117	1,0	1,2	2,0	2,9	1,3
	%					
Bruto participatie	73	73	72	72	71	70
Werkloosheidspercentage	3,9	3,6	4,8	4,0	4,2	4,8

* prognose

Bron: CBS (bewerking TNO)

Tabel 3.10 Arbeidsmarkt naar opleidingsniveau in Overig Amstel-Meerlanden

	Totaal	Laag	Midden	Hoog
	%			
Bruto participatie (2011)	72	48	72	86
Werkloosheidspercentage (2011)	4,0	7,1	3,0	3,8
Pendelsaldo* (2009)	x 1.000			
Werkenden (aantal banen)	85	15	35	35
Wonenden (werkzame beroepsbevolking)	53	8	21	24
Pendelsaldo	32	6	14	12

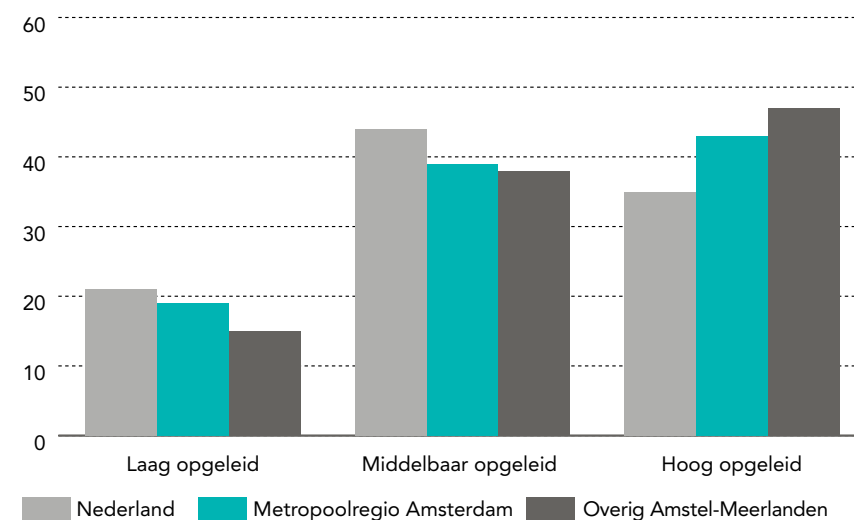
* pendelsaldo is werkenden - wonenden

Bron: CBS (bewerking TNO)

beroepsbevolking van Overig Amstel-Meerlanden heeft een groter aandeel hoger opgeleiden en een kleiner aandeel lager opgeleiden dan de MRA en Nederland. De verschillen zijn echter niet groot.

De regio Overig Amstel-Meerlanden is een netto werkgebied voor alle opleidingsniveaus. Wel is het aantal lager opgeleide werkenden bijna twee keer hoger dan het aantal lager opgeleiden dat er woont. Voldoende werkgelegenheid voor laag opgeleiden is dus geen garantie voor een hoog participatie niveau onder deze groep in dezelfde regio.

Figuur 3.10 Beroepsbevolking naar opleiding: Overig Amstel-Meerlanden
Aandeel in %, 2011



Bron: CBS (bewerking TNO)

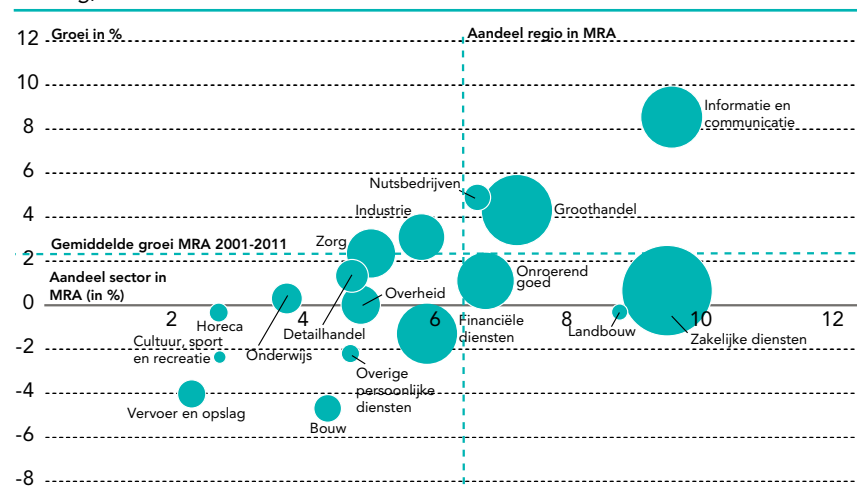
Bedrijvigheid

In de regio Overig Amstel-Meerlanden zijn bedrijven zoals KLM-AirFrance, KPMG en Canon gevestigd. De afgelopen tien jaar heeft de sector informatie & communicatie het er zeer goed gedaan. Het gaat daarbij om uitgevers en een bloeiende reclamesector. De groothandel is eveneens succesvol. De zakelijke dienstverlening is de grootste bedrijfstak, maar vertoonde een bescheiden groei. Deze groei was de afgelopen tien jaar weliswaar positief, maar minder dan

het MRA-gemiddelde. De financiële diensten zijn de afgelopen tien jaar gekrompen. De bedrijfstakken waar Overig Amstel-Meerlanden het van moet hebben, staan op informatie & communicatie na, onder druk. De groothandel blijft dan over als marktgedreven bedrijfstak met een sterke positie, aangevuld door de industrie.

Overig Amstel-Meerlanden kende in 2008 een flinke groei van 6,5 procent. De terugslag in crisisjaar 2009 was beperkt. Sindsdien treedt er echter stagnatie op met middelmatige groeicijfers in 2010 en 2011. Grote bedrijfstakken als informatie & communicatie en specialistische zakelijke diensten – die mede afhankelijk zijn van bestedingen van andere bedrijven, hoofdkantoren en banken – zijn geconfronteerd met stagnerende markten. De onderlinge bestedingen vallen daar tegen.

Figuur 3.11 Toegevoegde waarde per sector: Overig Amstel-Meerlanden
Sectoraal aandeel in MRA, 2011; gemiddelde jaarlijkse groei in procenten, 2001-2011; omvang, 2011



3.6 Regio Haarlem

De regio Haarlem heeft al langere tijd met economische stagnatie te maken. De Grote Recessie sloeg er sterker dan gemiddeld toe. Bovendien is het herstel beperkt gebleken, met een navenante ontwikkeling van de werkgelegenheid. De regio ontwikkelt zich van een werkregio naar een woonregio. De bevolking groeit in een regelmatig tempo, ook in de prognoses voor 2012 en 2013. De regio Haarlem is een aantrekkelijk alternatief voor Amsterdam als woongebied. De bevolking tussen 15 en 64 jaar blijft naar verwachting stabiel. De beroepsbevolking neemt evenwel toe in de jaren 2008-2013. De participatiegraad ligt rond de 75 procent. De werkloosheid stijgt er licht. De participatiegraad onder lager opgeleiden ligt boven de 50 procent. De participatiegraad onder hoger opgeleiden neemt

Tabel 3.11 Kerngegevens Regio Haarlem

	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
	x 1.000	gemiddelde jaarlijkse groei in %				
Bruto regionaal product	5.035	-3,8	1,0	1,7	-0,8	-0,7
Werkzame personen	98	-2,5	.	.	.	.
Werkende beroepsbevolking	102	-1,0	-2,0	3,0	0,2	-0,2
Beroepsbevolking	104	1,9	-1,9	1,9	0,5	0,3
Bevolking 15-64 jaar	142	0,0	0,0	0,0	-0,1	0,0
Bevolking	218	0,5	0,7	0,6	0,6	0,7
	%					
Bruto participatie	73	75	73	75	75	75
Werkloosheidspercentage	1,9	4,7	4,8	3,8	4,0	4,5

* prognose

Bron: CBS (bewerking TNO)

Tabel 3.12 Arbeidsmarkt naar opleidingsniveau in Regio Haarlem

	Totaal	Laag	Midden	Hoog
	%			
Bruto participatie (2011)	75	51	77	88
Werkloosheidspercentage (2011)	3,8	5,6	4,2	2,8
	x 1.000			
Pendelsaldo* (2009)				
Werkenden (aantal banen)	96	18	42	36
Wonenden (werkzame beroepsbevolking)	101	19	36	46
Pendelsaldo	-5	-1	7	-11

* pendelsaldo is werkenden - wonenden

Bron: CBS (bewerking TNO)

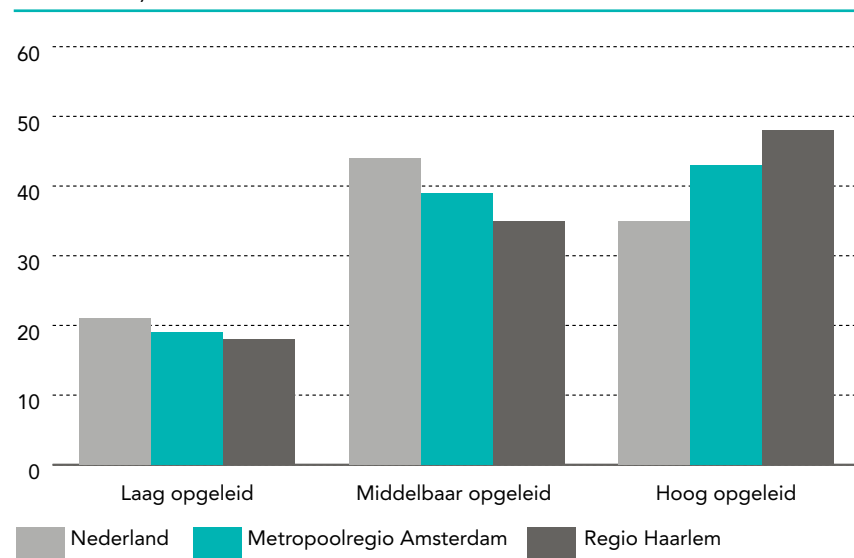
naar verwachting toe, hetgeen waarschijnlijk veroorzaakt wordt door de verhuizing van hoger opgeleiden naar deze regio. Het aandeel lager- en middelbaar opgeleiden is kleiner dan Nederland en de MRA; het aandeel hoger opgeleiden is juist groter.

Regio Haarlem is een netto woongebied voor met name hoger opgeleiden; de netto uitgaande pendel van hoger opgeleiden lag op 11 duizend personen in 2009. Voor lager opgeleiden is de woningmarkt in evenwicht. Voor middelbaar opgeleiden geldt dit niet: deze categorie kent een netto inkomende pendel.

Bedrijvigheid

De bedrijvigheid in de regio Haarlem is divers. In andere deelregio's is de sectorstructuur veelal gecentreerd rond de financiële en zakelijke diensten of de groothandel. De regio Haarlem heeft een divergerende sectorstructuur (figuur 3.13). De marktgedreven bedrijfstakken buigen naar links, terwijl de bedrijfstakken aan de rechterzijde, allen groot, budgetgedreven zijn (zorg en overheid). Marktgedreven bedrijfstakken als de financiële diensten, de groothandel en de zakelijke diensten ontwikkelden zich de

Figuur 3.12 Beroepsbevolking naar opleiding: Regio Haarlem
Aandeel in %, 2011

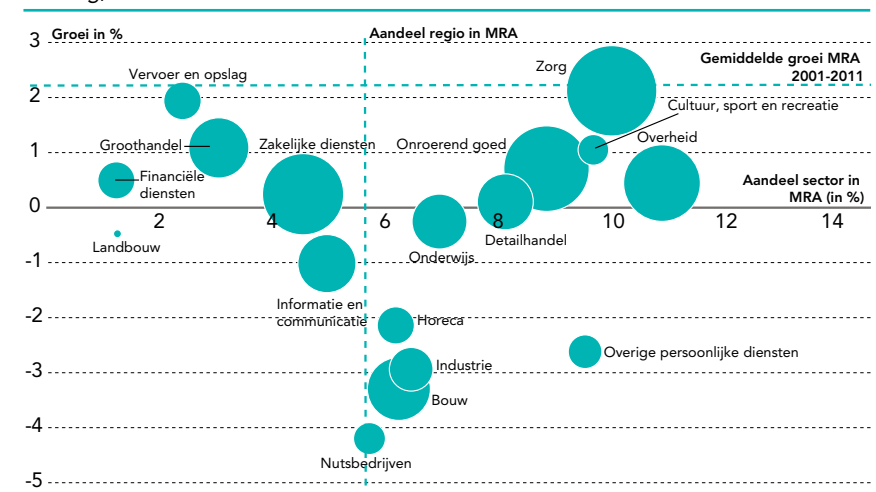


Bron: CBS (bewerking TNO)

afgelopen tien jaar matig. De groei is positief, maar ligt onder het MRA-gemiddelde. Ook maken deze bedrijfstakken een gering deel uit van de MRA. Onroerend goed, zorg en de overheid hebben net zo goed een positieve doch matige groei, maar hebben evengoed beperkte vooruitzichten. De zorg was de sterkste sector, drijvend op de lokale vraag van bemiddelde senioren. De sector onroerend goed is de komende jaren geen melkkoe zoals vroeger. De lokale overheid treedt enigszins terug, zo wordt verwacht – de decentralisatie van overheidstaken ten spijt.

In de regio Haarlem lijkt de bedrijvigheid niet aan te haken bij de sterke bedrijfstakken die de MRA als geheel kent. Sterke punten zijn de historische binnenstad, de kwaliteit van het woonmilieu, culturele voorzieningen en de Noordzeekust.

Figuur 3.13 Toegevoegde waarde per sector: Regio Haarlem
Sectoraal aandeel in MRA, 2011; gemiddelde jaarlijkse groei in procenten, 2001-2011; omvang, 2011



Bron: CBS (bewerking TNO)

3.7 Regio Haarlemmermeer

De regio Haarlemmermeer heeft met name in de sector luchtvaart de Grote Recessie gevoeld, evenals het herstel in 2010 en 2011. Voor de komende jaren is de verwachting relatief gunstig. De toename van het brp is groter ten opzichte van de MRA en Nederland. Ook het effect van de Grote Recessie op de werkgelegenheid was beperkt. Daarnaast is de bedrijvigheid in de regio Haarlemmermeer betrekkelijk arbeidsintensief: de afhandeling van inkomende en vertrekkende vluchten vergt handen. De bevolkingsgroei in de regio Haarlemmermeer is positief. De regio ligt centraal en biedt ruimte voor uitbreiding van woon- en werkfuncties. De beroepsbevolking ligt rond de 100 duizend personen en kent een afname. Dit wordt toegeschreven aan werkenden die het arbeidsproces verlaten (vergrijzing) en onvoldoende instroom van jongere werknemers. De

Tabel 3.13 Kerngegevens Regio Haarlemmermeer

	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
	x 1.000	gemiddelde jaarlijkse groei in %				
Bruto regionaal product	12.910	-5,6	3,5	2,6	1,2	1,7
Werkzame personen	184	-1,9	.	.	.	.
Werkende beroepsbevolking	97	-0,5	-0,8	-0,1	-1,8	-0,6
Beroepsbevolking	100	0,0	-0,4	-0,4	-1,4	-0,1
Bevolking 15-64 jaar	130	0,6	0,8	-1,5	0,3	0,3
Bevolking	196	1,4	1,0	0,9	2,0	1,1
	%					
Bruto participatie	76	76	75	76	75	74
Werkloosheidspercentage	3,1	3,6	4,0	3,8	4,1	4,6

* prognose

Bron: CBS (bewerking TNO)

Tabel 3.14 Arbeidsmarkt naar opleidingsniveau in Regio Haarlemmermeer

	Totaal	Laag	Midden	Hoog
	%			
Bruto participatie (2011)	76	60	80	87
Werkloosheidspercentage (2011)	3,8	5,1	3,7	2,9
Pendelsaldo* (2009)	x 1.000			
Werkenden (aantal banen)	181	46	80	55
Wonenden (werkzame beroepsbevolking)	96	23	44	30
Pendelsaldo	85	23	37	25

* pendelsaldo is werkenden - wonenden

Bron: CBS (bewerking TNO)

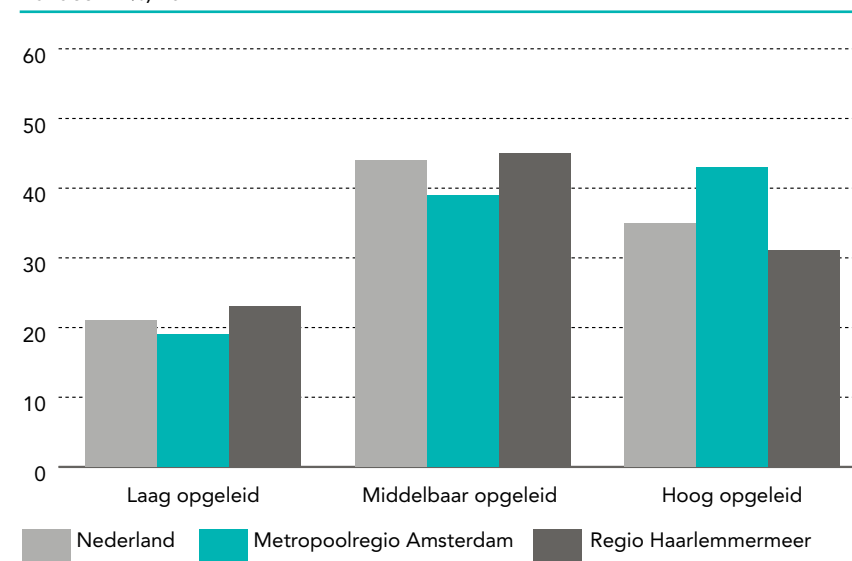
participatiegraad neemt eveneens af. De werkloosheid blijft over het algemeen laag, ook onder lager opgeleiden. De beroepsbevolking heeft een oververtegenwoordiging van lager- en middelbaar opgeleiden ten opzichte van de MRA, maar de aandelen lijken op die van geheel Nederland. Het aandeel hoger opgeleiden in de beroepsbevolking is kleiner.

De regio Haarlemmermeer is een netto werkgebied. De arbeidsmarkt vraagt er overwegend middelbaar opgeleiden (80 duizend). De netto inkomende pendel bedroeg in 2009 circa 85 duizend. Hierbij gaat het vooral om middelbaar opgeleiden (37 duizend personen).

Bedrijvigheid

De bedrijvigheid wordt in de regio Haarlemmermeer gedomineerd door vervoer en opslag. Deze bestaat overwegend uit de luchtvaart en de dienstverlening aan de luchtvaart; kortweg het Schiphol-complex. Opvallend is dat de luchtvaart sterker groeit dan het MRA-gemiddelde, maar dat de echte economische trekpaarden de groothandel en informatie & communicatie zijn. Deze bedrijfstakken maken grotendeels gebruik van Schiphol. De groothandel is omvangrijk en groeide in de afgelopen tien jaar flink.

Figuur 3.14 Beroepsbevolking naar opleiding: Regio Haarlemmermeer
Aandeel in %, 2011

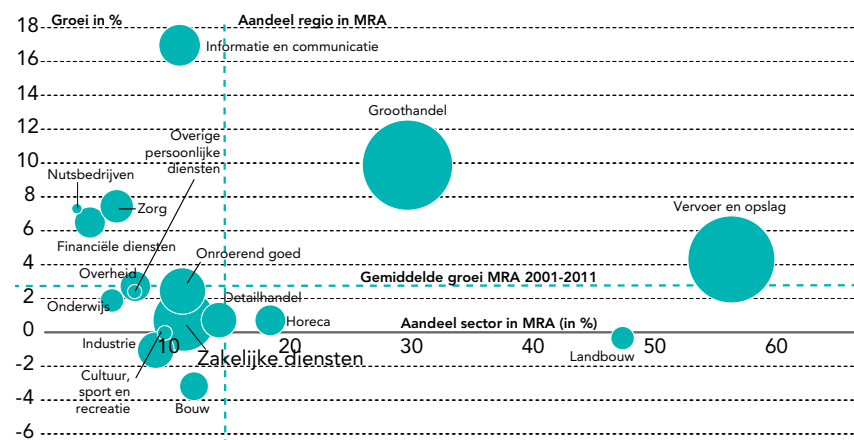


Bron: CBS (bewerking TNO)

De bloemenhandel is grotendeels terug te vinden in de groothandel. Informatie & communicatie komen in de Haarlemmermeer vooral neer op mediaproductie, die weliswaar internationaal wordt herkend maar grotendeels Nederland als afzetmarkt heeft. De relatie tussen informatie en communicatie en Schiphol is minder eenduidig dan die van de groothandel, die rechtstreeks afhankelijk is van luchtvaart.

Echter, ook in de regio Haarlemmermeer ontwikkelen de zakelijke diensten zich minder snel dan het gemiddelde van de MRA. De economische structuur laat weinig aan de verbeelding over. De Grote Recessie heeft de bedrijvigheid op verschillende manieren geraakt en lijkt op den duur via de teruglopende bestedingen aan hoogwaardige diensten structureel door te werken. De luchtvaart herstelt echter; het internationale zakelijke verkeer gaat door. De groothandel lijkt met het aantrekken van de wereldhandel weer te groeien en anders dan de industrie geen last te hebben van de samenstelling van het exportpakket. Immers, groothandel is niet gebonden aan een specifiek product, zoals dure Duitse auto's voor bemiddelde Chinezen.

Figuur 3.15 Toegevoegde waarde per sector: regio Haarlemmermeer
Sectoraal aandeel in MRA, 2011; gemiddelde jaarlijkse groei in procenten, 2001-2011; omvang, 2011



Bron: CBS (bewerking TNO)

3.8 Waterland

Waterland heeft in de MRA de kleinste absolute omvang van het brp: circa 3 miljard euro. De recente ontwikkeling is evenwel betrekkelijk positief. De Grote Recessie ging praktisch aan de regio voorbij; het brp kromp er in 2009 met 0,8 procent. Het herstel was betrekkelijk sterk. Daarentegen is de bevolkingsgroei tot stilstand gekomen. Er zijn geen grote bouwlocaties meer in Waterland. De regio omvat voor een groot deel beschermd natuurgebied. Bovendien maakt de woningbouw de grootste crisis sinds 1945 door. De bevolking tussen 15 en 64 jaar krimpt enigszins in de prognose voor 2012 en 2013. Er zijn geen compenserende invloeden zoals instroom van jonge gezinnen uit de grote stad of opgroeiende jeugd die de potentiële beroepsbevolking aanvult. De bedrijvigheid ontwikkelt zich positief. De vraag naar arbeid is stabiel, zodat de participatiegraad stijgt en

Tabel 3.15 Kerngegevens Waterland

	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
	x 1.000	gemiddelde jaarlijkse groei in %				
Bruto regionaal product	3.021	-0,8	1,0	1,6	1,5	1,6
Werkzame personen	59	-0,2	.	.	.	.
Werkende beroepsbevolking	63	2,0	0,2	2,4	1,4	1,2
Beroepsbevolking	65	2,0	1,1	2,1	1,6	1,6
Bevolking 15-64 jaar	92	0,6	0,0	2,0	-0,6	-0,7
Bevolking	165	0,2	0,2	0,0	0,0	-0,1
	%					
Bruto participatie	71	72	73	73	75	76
Werkloosheid	3,2	3,2	4,0	3,7	3,9	4,3

* prognose

Bron: CBS (bewerking TNO)

Tabel 3.16 Arbeidsmarkt naar opleidingsniveau in Waterland

	Totaal	Laag	Midden	Hoog
	%			
Bruto participatie (2011)	73	57	77	85
Werkloosheidspercentage (2011)	3,7	4,8	3,6	2,9
	x 1.000			
Pendelsaldo* (2009)				
Werkenden (aantal banen)	59	13	27	19
Wonenden (werkzame beroepsbevolking)	64	17	30	18
Pendelsaldo	-5	-4	-3	1

* pendelsaldo is werkenden - wonenden

Bron: CBS (bewerking TNO)

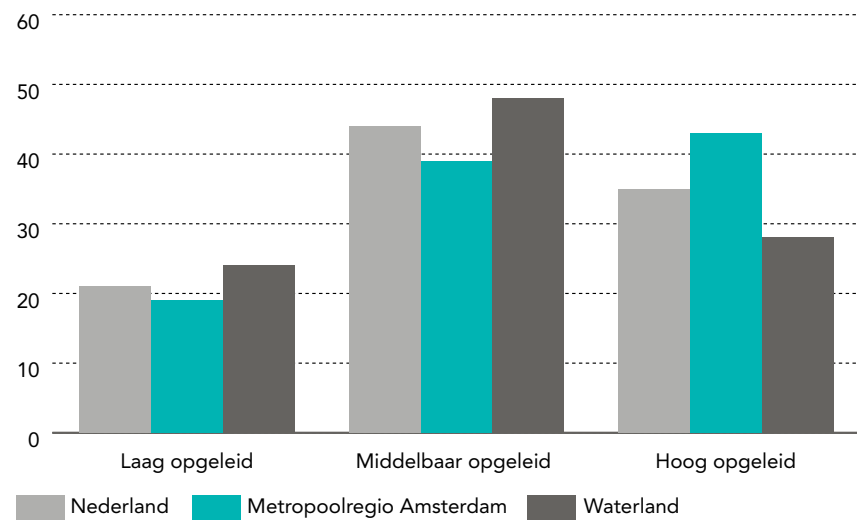
de werkloosheid laag blijft. De participatie onder lager opgeleiden is relatief hoog; ruim 55 procent. De participatie onder middelbaar opgeleiden ligt boven de 75 procent. De werkloosheid is laag, ongeacht het opleidingsniveau. De beroepsbevolking kent een oververtegenwoordiging van lager en middelbaar opgeleiden, en een kleiner aandeel hoger opgeleiden dan de MRA en Nederland. Dit patroon lijkt op dat van Almere/Lelystad. Waterland is een netto woongebied voor met name lager en middelbaar opgeleiden.

Bedrijvigheid

De bedrijfstakken in Waterland zijn klein zijn, maar de ontwikkeling van enkele belangrijke marktgedreven bedrijfstakken is positief. Dat geldt voor de groothandel maar ook voor de financiële diensten, zakelijke diensten en vervoer & opslag. Informatie & communicatie heeft hier geen comparatief voordeel; het aandeel van deze bedrijfstak in de MRA is klein en de groei bovendien negatief. De bouwsector is betrekkelijk groot maar kromp bescheiden. De landbouw kende een gunstige ontwikkeling. De zorgsector is relatief groot, passend bij de rol van Purmerend als suburbaan woonmilieu met de bijbehorende verzorgende diensten als zorg en detailhandel.

Figuur 3.16 Beroepsbevolking naar opleiding: Waterland

Aandeel in %, 2011

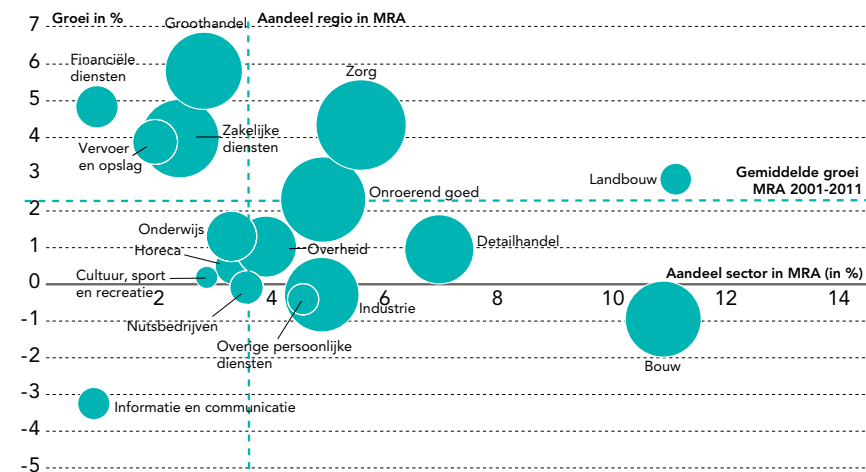


Bron: CBS (bewerking TNO)

Waterland is duidelijk meer dan een woonmilieu met louter verzorgende diensten. Het zijn marktgedreven bedrijfstakken als groothandel, financiële diensten en vervoer/opslag (vrachtwagenbedrijven) die de economische ruggengraat vormen.

Figuur 3.17 Toegevoegde waarde per sector: Waterland

Sectoraal aandeel in MRA, 2011; gemiddelde jaarlijkse groei in procenten, 2001-2011; omvang, 2011



Bron: CBS (bewerking TNO)

3.9 Zaanstreek

In Zaanstreek is de Grote Recessie in 2009 hard aangekomen: het brp kromp 8,2 procent. Het herstel was niet krachtig en de groei van 2010 en 2011 was niet toereikend om het absolute niveau van 2008 te evenaren. Voor het huidige en komende jaar wordt enige krimp van de toegevoegde waarde verwacht. De toename van de bevolking is op een constant niveau gebleven met 0,8-0,9 procent per jaar na 2008. Na 2009 nam de bevolking tussen 15 en 64 jaar niet meer toe. De omvang van de beroepsbevolking ligt rond 77 duizend en blijft min of meer op dat niveau liggen. De participatiegraad varieert bijgevolg niet en ligt rond de 72-73 procent. De werkloosheid neemt enigszins toe en stijgt in de prognose naar 6 procent. De werkloosheid onder hoger opgeleiden is laag (3 procent in 2011). De beroepsbevolking heeft een groter

Tabel 3.17 Kerngegevens Zaanstreek

	2008	2009	2010	2011	2012*	2013*
	x 1.000	gemiddelde jaarlijkse groei in %				
Bruto regionaal product	3.848	-8,2	2,9	2,2	-0,9	-0,7
Werkzame personen	67	-1,8	.	.	.	.
Werkende beroepsbevolking	74	1,4	-2,7	0,0	0,4	-1,1
Beroepsbevolking	77	1,3	-1,3	0,0	0,7	-0,3
Bevolking 15-64 jaar	106	0,9	0,0	0,0	-0,1	0,1
Bevolking	159	0,8	0,9	0,8	0,6	0,8
	%					
Bruto participatie	73	73	72	72	73	72
Werkloosheidspercentage	3,9	3,8	5,2	5,2	5,5	6,2

* prognose

Bron: CBS (bewerking TNO)

Tabel 3.18 Arbeidsmarkt naar opleidingsniveau in Zaanstreek

	Totaal	Laag	Midden	Hoog
	%			
Bruto participatie (2011)	72	55	77	84
Werkloosheidspercentage (2011)	5,2	8,9	4,6	3,0
	x 1.000			
Pendelsaldo* (2009)				
Werkenden (aantal banen)	66	15	30	21
Wonenden (werkzame beroepsbevolking)	75	19	36	20
Pendelsaldo	-9	-4	-6	1

* pendelsaldo is werkenden - wonenden

Bron: CBS (bewerking TNO)

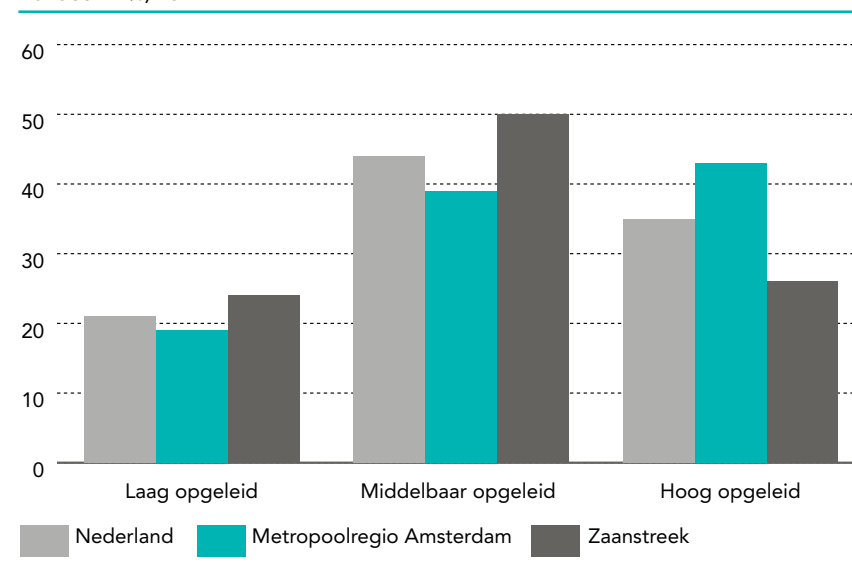
aandeel middelbaar opgeleiden dan de MRA en Nederland, en een kleiner aandeel hoger opgeleiden. Het aandeel hoger opgeleiden is kleiner dan in de MRA en Nederland. Evenals Waterland is de regio Zaanstreek netto een woongebied voor lager en middelbaar opgeleiden.

Bedrijvigheid

Net als in IJmond domineert industrie de economie van Zaanstreek. Ongeveer 16 procent van de industrie in de MRA is hier gevestigd. Binnen Zaanstreek maakte de industrie zo'n 25 procent van de economie uit (2011). De groei van de industrie is gedurende tien jaar positief geweest en ligt iets onder de gemiddelde economische groei van de MRA. De voedings- en genotmiddelen vormen een bedrijfstak waarvan de afzet trager groeit dan de toename van de wereldhandel. Aan de andere kant verdwijnt de afzetmarkt van deze bedrijfstak niet snel.

Andere, in omvang minder grote bedrijfstakken, vertonen een soortgelijk beeld. De zakelijke diensten groeiden zoals elders in de MRA gemiddeld, maar de groothandel groeide ook in de Zaanstreek

Figuur 3.18 Beroepsbevolking naar opleiding: Zaanstreek
Aandeel in %, 2011

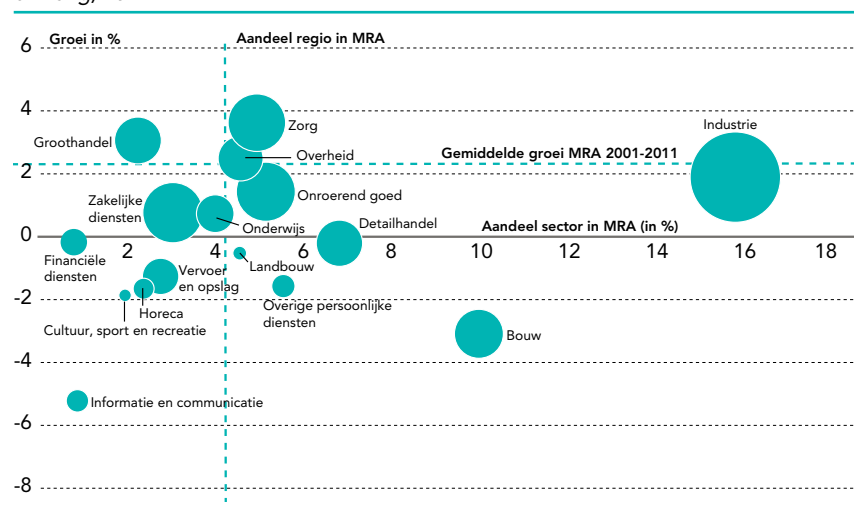


Bron: CBS (bewerking TNO)

bovengemiddeld. De openstelling van de Tweede Coentunnel heeft vermoedelijk een positief effect op deze bedrijfstak door de grotere bereikbaarheid. Dit geldt ook voor de sector vervoer % opslag. Informatie & communicatie, een bedrijfstak met een sterke positie in de MRA, heeft geen betekenisvolle positie in de Zaanstreek. Het totaalbeeld is dat de regio industrieel van karakter is en een solide positie heeft. Toekomstmogelijkheden liggen in versterking van de industrie en wellicht in uitbreiding van de commerciële diensten.

Figuur 3.19 Toegevoegde waarde per sector: Zaanstreek

Sectoraal aandeel in MRA, 2011; gemiddelde jaarlijkse groei in procenten, 2001-2011; omvang, 2011



Bron: CBS (bewerking TNO)

3.10 Conclusie

De MRA is een 'tweestromenland'. Als geheel ontwikkelt de MRA zich als een diensteneconomie, drijvend op een scala aan hoogwaardige diensten (zie hoofdstuk 2). Naar deelregio is het beeld niet onverdeeld succesvol. Drie deelregio's realiseerden de afgelopen tien jaar een grote toename van het brp: de regio Haarlemmermeer aan kop, gevolgd door Almere/Lelystad en Amsterdam. In de regio Haarlemmermeer trekt groothandel de kar. Deze bedrijfstak is daar sterk geconcentreerd, omvangrijk en onderhevig aan bovengemiddelde groei. De groei van vervoer en opslag was er hoger dan het MRA-gemiddelde. De luchtvaart, Schiphol en de groothandel vormen tezamen een belangrijke pijler die sterk groeit. In Almere/Lelystad dragen de zakelijke diensten en wederom de groothandel bij aan de grotere groei. Deze regio biedt ruimte voor veel bedrijvigheid uit de rest van de MRA (naast bedrijvigheid van buiten de MRA), zodat die bedrijven daar verder kunnen groeien.

De groothandel geeft de MRA een voorsprong en is bepalend voor de ontwikkeling van deelregio's. In de nabije toekomst zal het luchtvaartcomplex leidend zijn bij verdere groei. De groothandel volgt daarbij meer dan de industrie het herstel van de wereldhandel. Deze sector is immers niet gebonden aan een categorie producten of een specifieke afzetmarkt, zoals de industrie dat wel is. De financiële sector en het cluster daaromheen staan onder druk en trekken in mindere mate dan het voorgaande decennium de economische ontwikkeling. De deelregio's Haarlem en Gooi en Vechtstreek specialiseren zich als hoogwaardige woonmilieus en 'consumptieregio's'. Zaanstreek heeft een solide industrieel profiel.

De bevolkingsgroei loopt parallel aan de economische ontwikkeling: deze is hoog in dezelfde deelregio's als waar de economische groei hoog is, bijvoorbeeld de regio Haarlemmermeer en Almere/Lelystad. Aanbod van schaarse ruimte leidt tot dit beeld. De participatiegraad naar opleiding vertoont een opvallend patroon. Deze is in IJmond, de regio Haarlemmermeer en Almere/Lelystad hoog, namelijk tegen de 60 procent van alle lager opgeleiden in de leeftijdsgroep 15-64 jaar. In Amsterdam is deze juist laag: tussen de 45 en 50 procent van de bevolking tussen 15 en 64 jaar. Ook onder middelbaar opgeleiden is de participatiegraad in Amsterdam laag.

4. Internationalisering van de Metropoolregio Amsterdam

De Metropoolregio Amsterdam (MRA) is van oudsher internationaal georiënteerd. Al vanaf de Gouden Eeuw heeft Amsterdam als centrum van internationale bedrijvigheid een sleutelpositie op wereldmarkten. Hierbij speelt niet alleen de unieke geografische locatie een belangrijke rol, maar ook de ontwikkeling door de eeuwen heen van handelskapitaal. In dit hoofdstuk wordt de huidige internationale dimensie van de MRA belicht.

Handel, directe buitenlandse investeringen en immigratie beïnvloeden op verschillende manieren de (regionale) economie. Voordelen van internationale handel zijn gelegen in toegenomen efficiëntie door de betere benutting van comparatieve voordelen, een toename van concurrentie die prijzen drukt, meer mogelijkheden tot het uitbuiten van schaalvoordelen en een grotere variëteit aan inputs en consumptiegoederen tegen lagere prijzen. Een belangrijke kanttekening is dat de aanpassingen die het gevolg zijn van verschuivende specialisatiepatronen ten gevolge van handel, maatschappelijke kosten met zich meebrengen in de vorm van bijvoorbeeld herscholing en tijdelijke werkloosheid. Ook kan door handel specifieke kennis weglekken naar het buitenland. De theoretische en empirische literatuur leert echter dat internationale handel per saldo positief is voor de (regionale) economie.

Inkomende directe buitenlandse investeringen (FDI) kunnen een positief effect op economische groei van een land of regio hebben via het directe effect op de investeringen. Verder blijkt uit de empirische literatuur dat alleen de meest productieve bedrijven overgaan tot het doen van buitenlandse investeringen. Buitenlandse bedrijvigheid in een regio kan op deze manier in verband worden gebracht met hogere productiviteit en hogere lonen. FDI kan eveneens leiden tot een hoger productieniveau van toeleverende en afnemende binnenlandse bedrijven. Aangenomen dat kennis (deels) een publiek goed is, kan kennis zich verspreiden en aldus bijdragen aan de productiviteit van lokale bedrijven.

Internationale mobiliteit van werknemers vormt ook een belangrijke dimensie van internationalisering. Met name de aanwezigheid van hoogopgeleide buitenlandse werknemers kan een bijdrage leveren aan groei van de arbeidsproductiviteit, doordat buitenlandse werknemers kennis over buitenlandse markten en bedrijfsvoering met zich meebrengen en toegang verschaffen tot grensoverschrijdende netwerken.

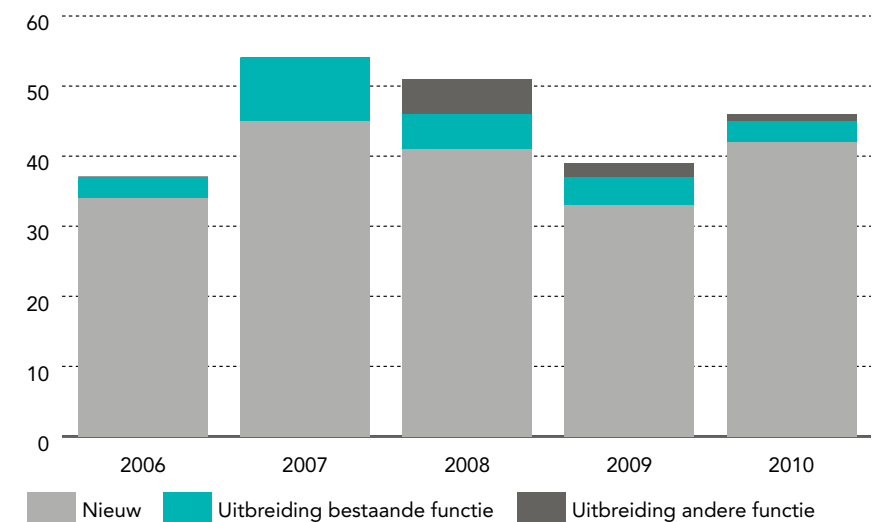
In dit hoofdstuk wordt gedetailleerd in kaart gebracht in welke mate de economische activiteiten in de MRA verweven zijn met de wereldeconomie. Goede empirische gegevens over internationalisering op regionaal niveau zijn schaars. Voor dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van een aantal nieuwe databronnen, hetgeen een betere empirische onderbouwing van inzichten mogelijk maakt. Zo is onder meer gebruik gemaakt van de Ernst & Young European Investment Monitor (EIM) en de Ernst & Young Barometer Nederlands vestigingsklimaat, die informatie bieden over internationale bedrijvigheid. In paragraaf 4.1 wordt aan de hand van deze twee databases de positie van de MRA in het aantrekken van buitenlandse investeringen en het investeringsklimaat in de regio empirisch in kaart gebracht. Daarnaast wordt gebruik gemaakt van microdata van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Dit zijn gegevens op het niveau van individuele ondernemingen en werknemers. Op basis van deze data wordt in paragraaf 4.2 een overzicht gegeven van de werkgelegenheid bij buitenlandse bedrijven in de regio. Paragraaf 4.3 geeft inzicht in de aanwezigheid van buitenlandse werknemers. In paragraaf 4.4 ten slotte wordt gekeken naar de mate waarin bedrijven in de MRA internationaal actief zijn via het exporteren van goederen en diensten.

4.1 Internationale investeringen

In 2010 werden 115 internationale investeringen gedaan in Nederland (E&Y EIM)¹. Hiervan kwamen er 46 (40 procent) in de MRA terecht. Binnen Nederland heeft de MRA dus een sterke positie. In de periode 2006-2010 werden er 227 investeringen geregistreerd in de MRA (figuur 4.1), gemiddeld 45 investeringen per jaar. In 2009 was een dip te zien in het aantal investeringen

¹ Om internationale vergelijking mogelijk te maken, worden alleen gepubliceerde nieuwe vestigingen meegenomen in de E&Y EIM monitor.

Figuur 4.1 Buitenlandse investeringen Metropoolregio Amsterdam*
Aantal; 2006-2010



*Om internationale vergelijking mogelijk te maken, worden alleen gepubliceerde nieuwe vestigingen meegenomen in de E&Y EIM monitor.
Bron: Ernst & Young, 2012

ten opzichte van de voorgaande jaren, maar dit is in 2010 weer bijgetrokken. De gevolgen van de wereldwijde recessie zijn ook in het aantal buitenlandse investeringen zichtbaar.

In dit hoofdstuk worden drie typen investeringen onderscheiden²:

- een nieuwe faciliteit (greenfield) – een door een buitenlandse investeerder nieuw opgezette bedrijfsfaciliteit.
- een co-locatie (brownfield) – een andere functie op een locatie op of nabij een bestaande activiteit.
- een uitbreiding (brownfield) – uitbreiding van de capaciteit van de bestaande functie op de huidige locatie.

² Fusies en overnames, joint ventures of andere vormen van buitenlandse investeringen worden niet bijgehouden in de E&Y EIM.

In figuur 4.1 zijn de verschillende typen investeringen in de MRA opgenomen. Hier is duidelijk te zien dat de nieuwe faciliteiten (greenfield) het grootste deel van de investeringen omvatten (gemiddeld 86 procent). Brownfield-investeringen maken gezamenlijk gemiddeld 14 procent uit tussen 2006-2010. In 2010 was dit maar 9 procent. Voor geheel Nederland was het totaal aan brownfield-investeringen in de periode 2006-2010 19 procent, vergeleken met 40, 37 en 23 procent voor respectievelijk Frankrijk, België en Duitsland. De MRA lijkt dus relatief succesvol in het aantrekken van nieuwe faciliteiten. Het aantrekken van nieuwe investeringen kost, in vergelijking met uitbreidingsinvesteringen, relatief veel inspanningen. Voor het uitbreiden van reeds gevestigde bedrijven kan vaak gebruik worden gemaakt van al bestaande contacten.

In tabel 4.1 zijn de aantallen investeringen weergegeven per sector. Software en zakelijke dienstverlening zijn het grootst in termen van aantallen investeringen, waarvan ongeveer de helft afkomstig is uit de Verenigde Staten. Hiernaast hebben investeringen in de sectoren financiële bemiddeling, transportdiensten en elektronica een relatief groot aandeel in het totaal van de MRA. Dit is een

Tabel 4.1 Buitenlandse investeringen in metropoolregio Amsterdam naar sector
Aantal en aandeel; totaal 2006-2010

	aantal	%
Software	56	24,7
Zakelijke dienstverlening	52	22,9
Financiële bemiddeling	16	7,0
Transportdiensten	14	6,2
Elektronica	12	5,3
Machinerie	8	3,5
Kleding	7	3,1
Uitgeverijen	7	3,1
Farmaceutica	6	2,6
Voedingsmiddelen	5	2,2
Wetenschappelijke instrumenten	5	2,2
Computers	4	1,8
Verzekering en pensioen	4	1,8
Automotive assemblage	3	1,3
Culturele activiteiten	3	1,3
Overig	25	11,0
Totaal	227	100

Bron: Ernst & Young, 2012

interessant patroon. Financiële diensten, groothandel & transport, en informatie & communicatie zijn namelijk sectoren waarin de MRA een relatief sterke positie heeft ten opzichte van Nederland (zie Hoofdstuk 1 en 2). De cijfers laten zien dat de belangrijke sectoren in de MRA mede gebouwd zijn op buitenlands kapitaal.

Vergelijking MRA met zeven andere Europese agglomeraties

Om te zien hoe buitenlandse investeringen in de MRA zich verhouden tot buitenlandse investeringen in internationaal verband, wordt de Metropoolregio vergeleken met zeven Europese stedelijke agglomeraties. Het betreft de stedelijke regio's rondom Brussel, Düsseldorf, Frankfurt, Genève, Londen, Parijs en Zürich (NUTS2-niveau³). Deze steden zijn interessant om te vergelijken met de MRA om de volgende redenen:

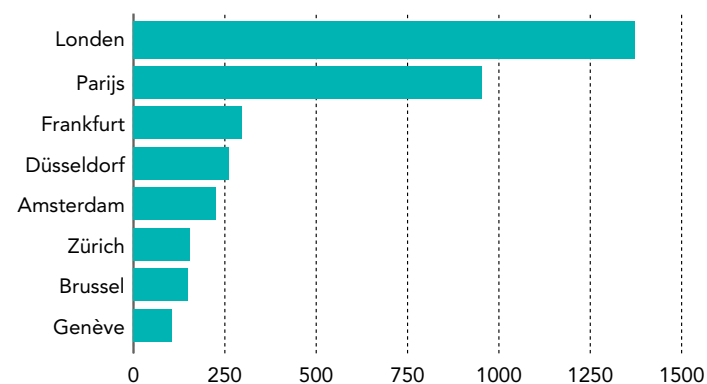
- **Brussel** (regio Bruxelles-Brussel: 1,1 miljoen inwoners) is door haar geografische nabijheid een directe concurrent van de MRA in het aantrekken van buitenlandse investeringen. Bedrijven zetten deze stad vaak met Amsterdam op hun longlist.
- **Düsseldorf** (regio Düsseldorf: 5,2 miljoen inwoners) is de belangrijkste stad van Noordrijn-Westfalen, waarmee Nederland veel handel voert. De regio rondom Düsseldorf heeft net als de MRA een gevarieerde economie. Daarnaast heeft ook Düsseldorf van oudsher een sterke concentratie van Japanse bedrijven en werknemers.
- **Frankfurt** (regio Darmstadt: 3,8 miljoen inwoners) is de tweede Duitse stad en heeft, net als de MRA, een sterke focus op de financiële sector en een van de belangrijkste luchthavens in Europa.
- **Genève** (regio Lemanique: 1,5 miljoen inwoners) en **Zürich** (regio Zurich: 1,4 miljoen inwoners) hebben veel hoofdkantoren weten aan te trekken, wat ook een van de speerpunten van het Amsterdamse beleid is. Daarnaast hebben deze Zwitserse steden net als Amsterdam een aantrekkelijk belastingklimaat en staan ze bekend om hun goede quality of life.
- **Londen** (regio Inner London en Outer London: 7,8 miljoen inwoners) en **Parijs** (regio Île de France: 11,8 miljoen inwoners) worden gezien als toplocaties in Europa en hebben een koploperfunctie. De MRA staat vaak samen met deze steden op de longlist voor potentiële vestigingslocaties.

³ De NUTS indeling is de regionale indeling van het Europese statistiekbureau Eurostat.

Buitenlandse investeringen

De regio's Londen en Parijs hebben in de periode 2006-2010 het grootste aantal investeringen ontvangen (figuur 4.2). De MRA trekt ongeveer een gelijk aantal investeringen aan als de Duitse regio's Düsseldorf en Frankfurt. De MRA trekt daarentegen duidelijk meer buitenlandse investeringen aan dan de regio's Brussel, Genève en Zürich. Een verklaring hiervoor kan het hoge kostenniveau in Zwitserland zijn. De regio Düsseldorf heeft de afgelopen jaren de MRA ingehaald wat betreft het aantal buitenlandse investeringen.

Figuur 4.2 Buitenlandse investeringen per stedelijke regio*
Aantal; totaal periode 2006-2010



* Stedelijke regio als NUTS2-gebied
Bron: Ernst & Young, 2012

Procentueel gezien trekt de MRA, gevolgd door de regio Londen, van alle steden de meeste investeringen uit de Verenigde Staten aan. Amerikaanse investeerders zien Nederland als een aantrekkelijke en representatieve testmarkt voor nieuwe producten of diensten in Europa. Nederland is klein en bestaat uit een mix van culturen. Daarnaast staan Nederlanders bekend als modern en openstaand voor nieuwe producten, maar ze zijn ook nuchter, zuinig en kritisch (Management Team, 2008 en Amsterdam in Business, 2012).

In de periode 2006-2010, was 5,3 procent van alle investeringen in de MRA afkomstig uit de BRIC-landen (een groep van opkomende landen, bestaande uit Brazilië, Rusland, India en China). Voor de overige regio's was dit gemiddeld 10,8 procent en voor Europa 5,8

Tabel 4.2 Buitenlandse investeringen naar stedelijke regio en herkomst
Aandeel in procenten; totaal 2006-2010

	Amsterdam	Brussel	Düsseldorf	Frankfurt	Genève	Londen	Parijs	Zürich
<i>Afkomstig uit:</i>								
Noord-Amerika	47	25	38	15	39	46	33	38
Europa	37	60	35	43	45	24	51	49
Azië	11	10	24	40	8	21	12	5
Zuid-Amerika	2	3	1	0	3	1	1	6
Oceanië	2	1	0	0	1	5	1	1
Afrika	0	1	0	1	0	1	1	1
Midden-Oosten	0	0	2	1	5	1	1	1
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100

Bron: Ernst & Young, 2012

procent. Uit recent onderzoek van Groot e.a. (2011) blijkt dat de hoeveelheid FDI vanuit de BRIC-landen in Nederland nog relatief klein is (2 miljard euro vanuit de BRIC's ten opzichte van 106 miljard euro uit de EU-15 landen), waarvan het grootste gedeelte afkomstig is uit China. Wanneer daarentegen naar import wordt gekeken, ontstaat een ander beeld. De BRIC-landen zijn hierin de VS voorbij gestreefd. Het aandeel van de BRIC-landen in de Nederlandse import is in 2010 14 procent en 8 procent vanuit de VS. De opkomst van de BRIC's vertaalt zich dus vooralsnog vooral op handelsgebied.

Chinese investeerders kiezen vooral voor Duitsland, het belangrijkste industrieland in Europa. China is goed voor 20,6 procent van de buitenlandse investeringen in de regio Düsseldorf in de periode 2006-2010, gevolgd door Japan met 13 procent (zie Appendix I). In de MRA is slechts 1,8 procent van de buitenlandse investeringen afkomstig uit China en 4 procent uit Japan.

India neemt in de regio Londen de tweede positie in met 7,8 procent van de investeringen. De buitenlandse investeringen vanuit India in de regio Londen zijn te verklaren door de historische banden die het land heeft met India. Ook in de regio Frankfurt en de MRA is India in de top 10 van grootste investeerders te vinden, met respectievelijk 4,0 en 3,1 procent.

In tabel 4.3 zijn de investeringen naar type faciliteit in de verschillende stedelijke regio's weergegeven voor de periode 2006-2010. Wat opvalt is dat het aandeel sales & marketing-faciliteiten in alle regio's het grootst is. De MRA trekt vergeleken met de andere stedelijke

regio's relatief het kleinste aantal sales & marketing-activiteiten aan. Het onderscheid tussen sales & marketing-kantoren en hoofdkantoren is echter niet altijd even scherp. Wanneer de sales & marketing-kantoren en hoofdkantoren bij elkaar opgeteld worden, ligt de MRA met 75,8 procent dicht bij de andere stedelijke regio's (oplopend van 78,2 procent voor Düsseldorf tot 94,2 procent voor Genève). Sales & marketing-faciliteiten zijn vaak voorlopers van andere type investeringen in de regio, waarna activiteiten als treasury en personeelsmanagement volgen. Op deze manier groeit een kantoor mogelijk uit tot een hoofdkantoor. De aanwezigheid van een hoofdkantoor vergroot weer de kans op de aanwezigheid van vervolginvesteringen. Hiernaast zijn hoofdkantoren centra van beslissingsmacht over nieuwe investeringen, herstructurering van bestaande operaties, over concentratie en relocatie van vestigingen. Door fusies en overnames die plaatsvinden in het kader van de internationalisering, komt beslissingsmacht buiten Nederland te liggen. Hoofdkantoren kunnen er dus voor zorgen dat beslissingsmacht in Nederland blijft. Daarmee blijft vaak ook de met het hoofdkantoor gepaard gaande hoogwaardige werkgelegenheid behouden voor de regio. Hoofdkantoren passen goed in het profiel van de MRA, omdat de Metropoolregio een groot aandeel hoger opgeleiden heeft en daarmee een meer postindustriële karakter.

Tabel 4.3 Buitenlandse investeringen in stedelijke regio's naar type
Aandeel in procenten; totaal 2006-2010

	Genève	Londen	Zürich	Parijs	Brussel	Frankfurt	Düsseldorf	Amsterdam
Sales & marketing	78	76	71	75	77	74	71	59
Hoofdkantoor	16	16	16	10	7	6	8	17
Logistiek	0	1	1	3	3	4	7	7
Datacentra	3	1	3	2	1	2	0	4
Manufacturing	0	1	1	3	1	7	8	4
Testing & servicing	0	2	3	2	2	1	2	4
Shared Services Centre	2	0	0	0	1	0	0	3
Research & development	1	2	6	4	2	5	3	2
Educatie & training	0	1	1	1	3	0	1	1
Contactcentrum	0	0	0	1	3	1	1	0
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100

Bron: Ernst & Young, 2012

De regio's Genève, Londen en Zürich trekken relatief de meeste hoofdkantoren aan. In Zwitserland wordt dit mede veroorzaakt door een aantrekkelijke belastingstructuur. De MRA trekt relatief weinig R&D aan, hierin doen de regio's Zürich en Frankfurt het beter. Ten opzichte van de andere stedelijke regio's, investeren buitenlandse bedrijven in de MRA in een grotere variëteit in faciliteiten. Een dergelijke diversiteit maakt een regio relatief minder gevoelig voor conjuncturele fluctuaties en dit is een voordeel voor de MRA. Opvallend is dat de Duitse regio's relatief veel productiefaciliteiten aantrekken, wat voor de regio Düsseldorf zichtbaar wordt in een groot aandeel investeringen in de sectoren machinerie en metalen (zie tabel 4.4). In de meeste stedelijke regio's zijn de sectoren zakelijke dienstverlening, software en financiële bemiddeling de grootste sectoren. Dit is ook in de MRA het geval.

Tabel 4.4 Buitenlandse investeringen in stedelijke regio's naar sector
Aandeel in procenten; totaal 2006-2010

Amsterdam		Brussel		Düsseldorf	
Software	25	Zakelijke dienstverlening	39	Zakelijke dienstverlening	15
Zakelijke dienstverlening	23	Financiële bemiddeling	11	Machinerie	15
Financiële bemiddeling	7	Software	10	Metalen	9
Transportdiensten	6	Verzekering & Pensioen	3	Elektronica	7
Elektronica	5	Electronica	3	Elektro	7
Frankfurt		Genève		Londen	
Zakelijke dienstverlening	21	Zakelijke dienstverlening	24	Zakelijke dienstverlening	30
Software	15	Financiële bemiddeling	19	Software	23
Financiële bemiddeling	13	Software	14	Financiële bemiddeling	12
Transportdiensten	5	Elektronica	4	Uitgeverijen	4
Chemie	5	Wetenschappelijke instrumenten	4	Elektronica	3
Parijs		Zürich			
Zakelijke dienstverlening	24	Zakelijke dienstverlening	27		
Software	21	Software	25		
Elektronica	7	Financiële bemiddeling	10		
Financiële bemiddeling	6	Verzekering & Pensioen	7		
Uitgeverijen	4	Uitgeverijen	4		

Bron: Ernst & Young, 2012; indeling op basis van NACE codes

Locatiefactoren

De analyse van de directe buitenlandse investeringen heeft laten zien dat de MRA een aantrekkelijke vestigingsplaats is voor buitenlandse bedrijven, voornamelijk voor bedrijven in de sectoren software en

zakelijke dienstverlening en bedrijven die hoofdkantoren en sales & marketing activiteiten verplaatsen of opzetten. Het is hierbij van belang te realiseren dat bedrijven hun locatiebeslissingen nemen op basis van een combinatie van verschillende bedrijfsspecifieke factoren. Afhankelijk van sector en type faciliteit worden verschillende factoren meer of minder belangrijk geacht. Om te zien hoe de MRA zich hierin verhoudt ten opzichte van de benchmark-regio's, worden verschillende locatiefactoren vergeleken die in de praktijk belangrijk blijken bij het maken van een keuze voor een nieuwe locatie. In tabel 4.5 is een overzicht gegeven van de score van de MRA ten opzichte van de benchmark regio's. De best scorende regio is weergegeven in groen, de minst scorende in grijs.⁴

Tabel 4.5 laat zien dat Zürich en Genève het op een groot aantal factoren erg goed of juist erg slecht doen. Hetzelfde geldt voor Londen. Verder valt op dat de Zwitserse regio's goed scoren op de indicatoren die betrekking hebben op belasting en op de kwaliteit van leven en werken. Ook heeft Zwitserland het laagste algehele risico. Hiertegenover staat dat Zwitserland erg laag scoort op de kostengerelateerde factoren: het heeft de hoogste arbeidskosten en ook de kosten voor levensonderhoud zijn het hoogst. Daarnaast is het aantal dagen benodigd om een bedrijf op te starten hier het grootst. België scoort hier daarentegen het beste op. Parijs en Amsterdam hebben een goede internationale bereikbaarheid, zoals het grootste aantal directe bestemmingen vanaf de luchthaven. De bereikbaarheid wordt binnen Londen het hoogst gewaardeerd. Opvallend is dat in dit overzicht de arbeidskosten voor een R&D-manager in Londen het laagst lijken van de geselecteerde regio's; de oorzaak hiervan is dat deze data landelijk zijn; de kosten kunnen in Londen wel 50 procent hoger zijn. De kantoorhuur is in Londen het hoogst. Düsseldorf heeft daarentegen de laagste vastgoedkosten en scoort ook goed op het gebied van kosten voor levensonderhoud en woninghuur.

4 De classificatie in goed en slecht scorend is vanuit een algemeen evenwichtsperspectief niet zo eenvoudig als hier wordt gesuggereerd. Hoge arbeidskosten of kantoorhuur zijn op zichzelf beschouwd uiteraard onaantrekkelijk voor bedrijven. Anderzijds zijn ze ook de mogelijke uitkomst van belangrijke verschillen tussen de regio's. Zo kunnen de hoge arbeidskosten reflecteren dat er in de regio gemiddeld genomen zeer productieve werknemers werkzaam zijn. Hoge kantoorhuur kan reflecteren dat de regio zeer aantrekkelijk is, bijvoorbeeld door de aanwezigheid van zeer hoogopgeleide werknemers die de grondprijzen opdrijven. Het voert voor deze studie te ver hier nader op in te gaan, maar de kanttekening dient bij de interpretatie in acht genomen te worden.

Tabel 4.5 Locatiefactoren voor investeringen in zeven stedelijke regio's
Groen: gunstig, grijs: ongunstig; zie appendix voor definitie van locatiefactoren; 2011

	Amsterdam	Brussel	Düsseldorf	Frankfurt	Genève	Londen	Parijs	Zürich
Aantal buitenlandse investeringen 2006 – 2010	227	148	262	298	104	1372	955	154
Arbeidskosten x 1000	\$113	\$119	\$138	\$138	\$157	\$81	\$99	\$157
Vennootschapsbelasting	25%	34%	31%	31%	21%	26%	33%	21%
Inkomstenbelasting	31%	27%	26%	26%	10%	23%	24%	10%
Kantoorhuur	\$424	\$352	\$288	\$408	\$751	\$1	\$800	\$751
Subsidies door overheden	2%	2%	1%	1%	4%	1%	2%	4%
Internationale bereikbaarheid	313	206	196	298	124	183	315	196
Interne bereikbaarheid	0,34	0,29	0,22	0,38	0,34	1,26	1,07	0,4
Talenkennis	8,38	8,23	7,11	7,11	8,47	3,66	2,93	8,47
Ondernemingsklimaat	5,57	4,14	5,65	5,65	6,6	4,05	4,6	6,6
Risico	18	24	20	20	11	27	21	11
Kosten levensonderhoud	50	62	91	73	5	18	27	7
Kwaliteit leefomgeving	12	22	5	7	8	38	30	3
Huur appartement in \$	1.477	2.288	1.325	1.325	1.778	2.144	1.772	1.778
Opstart dagen	8	4	15	15	20	13	7	20
Opstart procedures	6	3	9	9	6	6	5	6

Bronnen: EIM, Mercer (2011), IMD (2011), Cushman & Wakefield (2011), dienstregeling verschillende luchthavens

Het is opvallend dat de MRA op geen enkele factor het best scoort. Op één indicator (inkomstenbelasting) scoort de MRA het slechtst.⁵ Dit betekent echter niet dat de MRA voor de buitenlandse investeerder niet aantrekkelijk is. Zoals eerder genoemd nemen bedrijven hun locatiebeslissingen op basis van een combinatie van locatiefactoren. Wanneer een bedrijf kostenindicatoren erg belangrijk vindt, zal een locatie in Zwitserland afvallen. Wanneer het veel waarde hecht aan kwalitatieve factoren, kan Zürich of Genève de meest optimale stad zijn. De regio Amsterdam scoort van de geanalyseerde steden relatief goed op de indicatoren internationale bereikbaarheid, vennootschapsbelasting, talenkennis, risico, arbeidskosten en ondernemingsklimaat en daarmee dus zowel op kwalitatieve als kwantitatieve factoren.

5 Dit percentage is niet gecorrigeerd voor mogelijke belastingvrijstellingen voor expats.

Voor het beleid ten aanzien van het versterken van de internationale concurrentiepositie van de MRA, zijn niet alleen de feiten over grensoverschrijdende investeringen door ondernemingen van belang, maar ook de mening en perceptie van bestuurders van internationale ondernemingen over het investeringsklimaat van een land of regio. Daarom wordt tevens inzicht gegeven in de meningen en perceptie over het Nederlands investeringsklimaat. In de Ernst & Young European Attractiveness Survey 2011 is aan 812 managers van internationale bedrijven gevraagd naar de meest aantrekkelijke Europese stad om een faciliteit op te zetten. Londen (30 procent), Parijs (21 procent) en Berlijn (13 procent) worden als de meest aantrekkelijke drie steden genoemd. Frankfurt wordt door 8 procent van de respondenten genoemd en Amsterdam neemt met 7 procent een vijfde positie in.

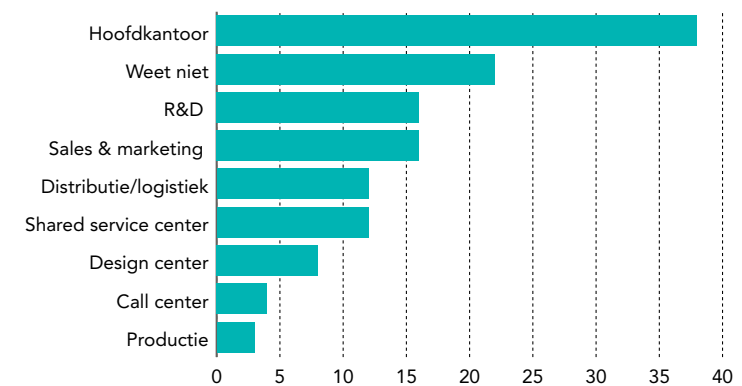
Wat betreft het aantal fysiek gevestigde faciliteiten in het voorafgaande jaar, staat Amsterdam met 45 investeringen slechts op de veertiende positie in Europa, en gemiddeld in de periode 2006-2010 op de elfde positie (E&Y EIM). De positie op basis van geregistreerde aantallen investeringen is daarmee lager dan de positie op basis van perceptie. Hierbij moet enerzijds rekening gehouden worden met een bias. Anderzijds is er wellicht sprake van een discrepantie tussen perceptie van managers en uiteindelijk (investerings)gedrag.

Aan de Ernst & Young Barometer Nederlands Vestigingsklimaat is dit jaar een specifieke vraag over Amsterdam toegevoegd. Hiermee kan de perceptie ten aanzien van het huidige Amsterdamse vestigingsklimaat nader worden geduid (er is gekozen voor de stad Amsterdam, omdat de MRA minder bekend is dan de stad Amsterdam). De respondenten is gevraagd welke type faciliteit naar hun mening het beste past binnen het huidige Amsterdamse investeringsklimaat. Op deze manier wordt inzicht geboden in de verschillen die bestaan tussen feiten (aantallen fysiek opgezette faciliteiten) en perceptie over de aantrekkelijkheid van Amsterdam voor verschillende typen faciliteiten.

Uit de reacties van de respondenten blijkt dat hoofdkantoren gezien worden als meest passend in het investeringsklimaat van Amsterdam (figuur 4.3). Van de 205 geïnterviewde bedrijven geeft 38 procent dit aan. Met ieder 16 procent staan R&D-faciliteiten en sales & marketing-kantoren op een gedeelde tweede plaats.

Figuur 4.3 Welk soort bedrijfsvestiging past het best in Amsterdam?

Percentage ondervraagden dat positief antwoord geeft (meerdere antwoorden mogelijk); 2012



Bron: Ernst & Young, 2012

Volgens de E&Y EIM echter betreft 62 procent van de buitenlandse investeringen in de stad Amsterdam sales & marketing-faciliteiten, gevolgd door hoofdkantoren met 18 procent.⁶ Ook hier is dus sprake van een verschil tussen de perceptie (Amsterdam wordt met name aantrekkelijk gevonden voor hoofdkantoren) en de waargenomen investeringen (voornamelijk sales & marketing). Dit geldt ook voor R&D-faciliteiten: 2 procent van de geregistreerde investeringen in Amsterdam betreft R&D, terwijl 16 procent van de respondenten aangeeft dat Amsterdam een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor R&D heeft. Indien er daadwerkelijk sprake is van een discrepantie tussen perceptie van managers en uiteindelijk (investerings)gedrag, is het belangrijk om duidelijkheid te krijgen waarom perceptie niet in daden wordt omgezet. Er zijn dan wellicht mogelijkheden om het aantal investeringen in Amsterdam (en omstreken) te vergroten. Het beantwoorden van deze vraag valt echter buiten het bestek van deze studie.

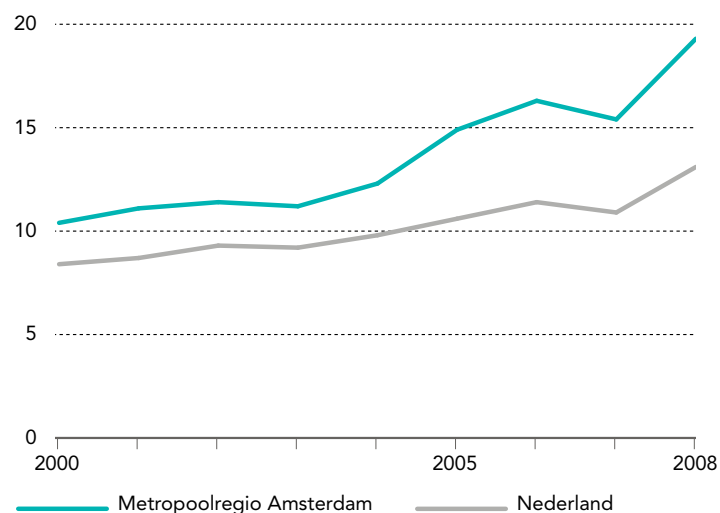
⁶ Voor de MRA als geheel respectievelijk 59 en 17 procent (tabel 4.3)

4.2 Werkgelegenheid bij buitenlandse ondernemingen

Figuur 4.4 laat voor Nederland en de MRA zien welk percentage van de inwoners werkzaam is bij een onderneming in buitenlands eigendom. Werknemers die in de MRA wonen zijn aanzienlijk vaker werkzaam bij een buitenlandse onderneming dan de gemiddelde werknemer in Nederland. Terwijl in 2008 zo'n 13 procent van de werknemers in Nederland werkzaam was bij een buitenlands bedrijf, bedroeg dit percentage voor werknemers die in de MRA woonden ruim 19 procent. Tussen 2000 en 2008 groeide het aandeel werknemers bij buitenlandse ondernemingen hier bovendien sneller dan het landelijk gemiddelde.

Figuur 4.4 Inwoners van MRA en Nederland werkzaam bij een buitenlandse onderneming

Aandeel in procenten; 2000-2008



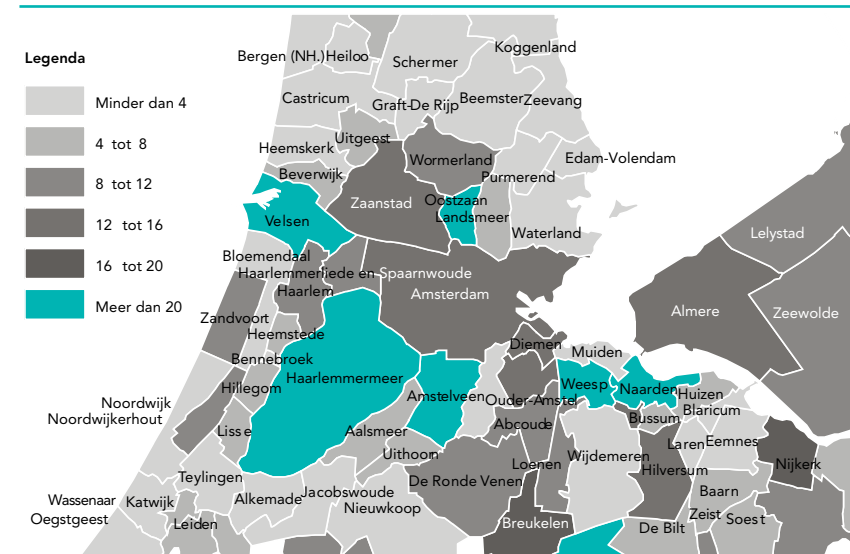
Bron: CBS (bewerking Vrije Universiteit)

Het CBS (2011, 2012) toont voor Nederland als geheel de dynamiek achter de toename van het aandeel werknemers bij een buitenlandse onderneming. De toename van het aandeel werknemers bij een buitenlandse onderneming in de periode 2007-2009 is voor een groot deel veroorzaakt door overnames van Nederlandse door

buitenlandse bedrijven (netto 107 duizend werkzame personen meer bij buitenlandse bedrijven – en minder bij Nederlandse bedrijven). Overnames laten de totale werkgelegenheid in Nederland nagenoeg ongewijzigd. Daarnaast spelen ook de autonome groei van bedrijven en het saldo van de oprichtingen en opheffingen een rol. Bij buitenlandse bedrijven heeft dit over de periode 2000-2009 geleid tot een netto toename van het aantal banen terwijl het aantal banen bij bedrijven in Nederlands bezit daalde in deze periode.

Figuur 4.5 laat de verdeling van werknemers bij buitenlandse bedrijven zien op basis van de werklocatie. Het relatief grote belang van buitenlandse ondernemingen in de grotere gemeenten in directe nabijheid van Amsterdam is duidelijk zichtbaar. In termen van werkgelegenheid ligt het aandeel van buitenlandse ondernemingen in Amsterdam met 14 procent vrijwel op het gemiddelde van de MRA in 2005. In de gemeente Haarlemmermeer is het aandeel van buitenlandse ondernemingen echter fors hoger: maar liefst 43 procent van de werkgelegenheid is bij buitenlandse ondernemingen. In veel van de kleinere gemeenten zijn vrijwel geen buitenlandse ondernemingen gevestigd, met uitzondering van de gemeente Velsen (Tata Steel).

Figuur 4.5 Percentage werknemers dat werkt bij een buitenlandse onderneming (2008)
Op basis van werklocatie



Bron: CBS/bewerking VU

Tabel 4.6 geeft voor negen sectoren het aandeel van buitenlandse ondernemingen in de werkgelegenheid weer voor Nederland en de MRA. Hier geldt dat in de MRA buitenlandse ondernemingen in alle sectoren een groter aandeel in de werkgelegenheid hebben dan in Nederland als geheel. Maar er zijn duidelijke verschillen. Sectoren met een bijzonder sterke internationale oriëntatie zijn groothandel & transport en financiële diensten. In de sector informatie & communicatie en de industrie is het aandeel van buitenlandse ondernemingen in de werkgelegenheid ook relatief groot, maar bij de laatste heeft de MRA een minder grote voorsprong op de rest van Nederland. Het beeld dat in tabel 4.6 wordt geschetst is consistent met eerdere conclusies: de sectoren financiële diensten, groothandel & transport en informatie & communicatie hebben een relatief groot aandeel in het totale aantal buitenlandse investeringen in de MRA. Dit patroon in de investeringen vertaalt zich in een hogere werkgelegenheid bij buitenlandse ondernemingen in deze sectoren. In de quataire sector (niet-commerciële dienstverlening) zijn vrijwel geen buitenlandse ondernemingen actief.

Tabel 4.6 Buitenlandse ondernemingen per sector
Aandeel in procenten; 2000 en 2008

	MRA		Nederland	
	2000	2008	2000	2008
Financiële diensten	8	41	5	24
Groothandel/transport	16	40	13	25
Informatie en communicatie	19	32	17	28
Industrie	25	30	21	25
Zakelijke dienstverlening en verhuur	14	17	10	13
Consumentendiensten	7	16	5	13
Exploitatie onroerend goed	2	6	1	2
Bouw	3	5	3	5
Landbouw	0	3	1	3

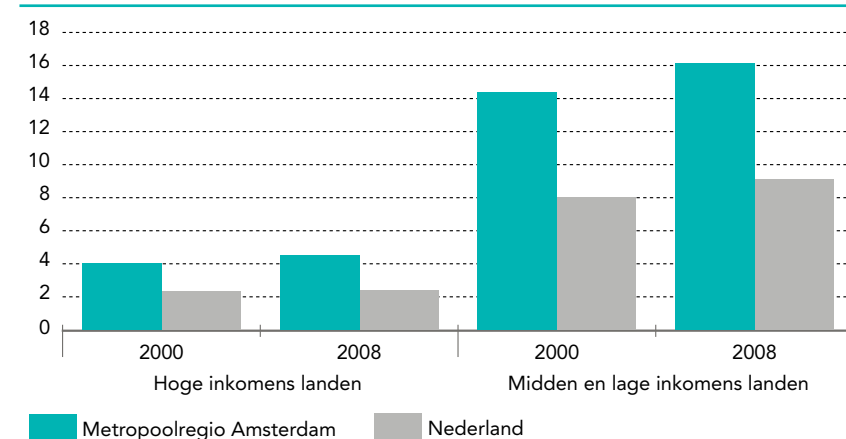
Bron: CBS, VU Amsterdam

4.3 Aanwezigheid buitenlandse werknemers

De aanwezigheid van buitenlandse werknemers is ook een dimensie van internationalisering. Het is belangrijk op te merken dat er verschillende soorten buitenlandse werknemers zijn, die zowel van elkaar verschillen voor wat betreft economische effecten als de manier waarop ze zijn terug te vinden in de statistieken. In dit

onderzoek wordt een werknemer alleen waargenomen als hij in Nederland loonbelasting betaalt en in een Nederlandse gemeente ingeschreven staat. Daarom worden expats die zijn uitgezonden door een buitenlands bedrijf dat niet belastingplichtig is in Nederland en elders op de loonlijst staan, buiten beschouwing gelaten. Op basis van geboorteland zijn twee soorten buitenlandse werknemers te onderscheiden: werknemers uit hoge inkomenslanden en werknemers uit midden en lage inkomenslanden. De eerste groep is hier gedefinieerd als werknemers die geboren zijn buiten Nederland in een land met een bruto binnenlands product (bbp) per hoofd van de bevolking in 2010 van tenminste 20 duizend USD.⁷ Alle andere in het buitenland geboren werknemers vallen onder de groep werknemers uit midden en lage inkomenslanden. De ontwikkeling van het aandeel van deze groepen woonachtig in de MRA is weergegeven in figuur 4.6. Voor beide groepen geldt dat het aandeel in de werkzame bevolking in de MRA bijna twee keer zo groot is als gemiddeld in Nederland. Terwijl in de MRA het

Figuur 4.6 Buitenlandse werknemers naar land van herkomst (op basis van inkomen)
Aandeel in werkzame beroepsbevolking; 2000 en 2008



Bron: CBS (bewerking Vrije Universiteit)

⁷ Volgens de World Economic Outlook database van het IMF (Internationaal Monetair Fonds) zijn de landen die hier onder vallen Luxemburg, Noorwegen, Qatar, Zwitserland, Denemarken, Australië, Zweden, de Verenigde Arabische Emiraten, de Verenigde Staten, Canada, Ierland, Oostenrijk, Finland, Singapore, België, Japan, Frankrijk, Duitsland, IJsland, het Verenigd Koninkrijk, Italië, Koeweit, Hong Kong, Nieuw-Zeeland, Spanje, Brunei, Cyprus, Griekenland, Israël, Slovenië, Portugal, de Bahama's en Zuid Korea.

aandeel van werknemers uit hoge inkomenslanden ongeveer even sterk is gestegen als het aandeel van werknemers uit midden en lage inkomenslanden, groeide in Nederland het aandeel van in midden en lage inkomenslanden geboren buitenlandse werknemers aanzienlijk sneller dan het aandeel van buitenlandse medewerkers geboren in hoge inkomenslanden.

Tabel 4.7 Buitenlandse werknemers per sector naar land van herkomst (op basis van inkomen)*

Aandeel in procenten; 2000 en 2008

	Hoge inkomens landen				Midden en lage inkomens landen			
	Nederland		MRA		Nederland		MRA	
	2000	2008	2000	2008	2000	2008	2000	2008
Landbouw	1	1	2	2	10	8	17	15
Industrie	2	2	3	3	9	10	15	17
Bouw	1	1	2	2	4	5	8	10
Groothandel/transport	3	3	5	6	6	8	13	15
Consumentendiensten	2	2	4	4	7	9	15	18
Informatie en communicatie	4	4	6	7	6	8	9	11
Financiële diensten	2	2	4	5	6	6	11	12
Zakelijke dvl en verhuur	3	3	5	6	15	16	23	23
Openbaar bestuur	1	1	2	2	6	7	11	12
Onderwijs	2	3	3	5	5	6	10	11
Gezondheids/welzijnszorg	2	2	3	3	7	8	15	16
Exploitatie onroerend goed	1	2	3	3	4	5	8	9

* Hoge inkomens landen hebben een gemiddeld inkomensniveau per persoon hoger dan 20.000 dollar

Bron: CBS, VU Amsterdam

Tabel 4.7 laat zien in welke sectoren werknemers uit hoge inkomenslanden en midden en lage inkomenslanden werkzaam zijn in Nederland en de MRA. Werknemers uit hoge inkomenslanden zijn het meest werkzaam in de sectoren informatie & communicatie en groothandel & transport. Zij werken het minst in de bouw en het openbaar bestuur (waar bovendien sprake is van een dalende trend). Werknemers uit midden en lage inkomenslanden zijn het meest werkzaam in de zakelijke dienstverlening en verhuur, en het minst in de bouw en de exploitatie van onroerend goed. De sectoren industrie, groothandel & transport, informatie & communicatie, financiële diensten en zakelijke diensten & verhuur hebben relatief veel buitenlandse werknemers (uit zowel hoge inkomenslanden als midden en lage inkomenslanden). Dit zijn tevens de sectoren waarin relatief veel buitenlandse bedrijven actief zijn.

4.4 Export

Ook qua export is de MRA bovengemiddeld internationaal georiënteerd. Tabel 4.8 toont voor vijf sectoren in Nederland en de MRA het gewogen, gemiddelde aandeel naar arbeidsvolume (in werkdagen) van het exportaandeel in de omzet. Deze vijf sectoren zijn samen goed voor bijna 90 procent van de Nederlandse export.

Tabel 4.8 Aandeel export in omzet per sector

Aandeel in procenten; 2005

	Nederland	Metropoolregio Amsterdam
Informatie en communicatie	17	28
Groothandel en transport	13	25
Industrie	21	25
Zakelijke dienstverlening en verhuur	10	13
Bouw	3	5

Bron: CBS, VU Amsterdam

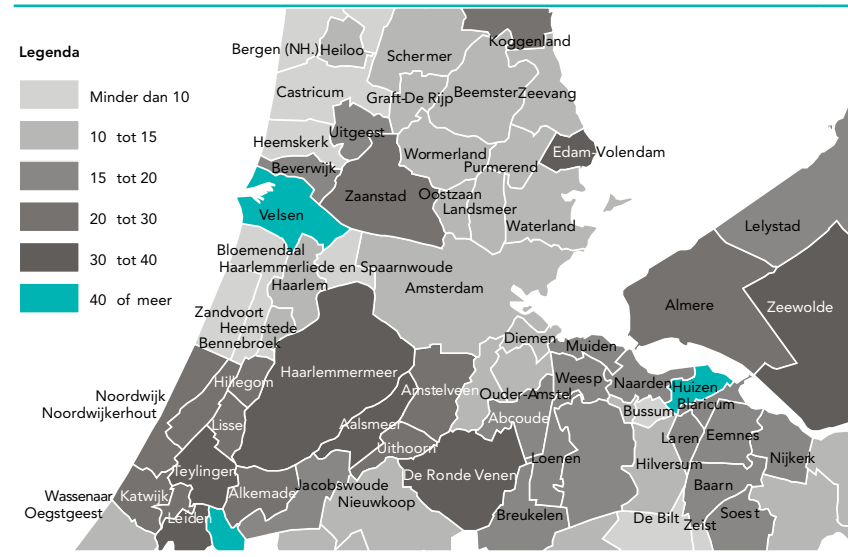
Voor elk van deze sectoren geldt dat de MRA meer georiënteerd is op het buitenland dan het Nederlandse gemiddelde. In de sectoren groothandel & transport en informatie & communicatie is het exportaandeel van bedrijven in de MRA bijna twee keer zo groot dan gemiddeld. Doordat deze sectoren relatief sterk zijn vertegenwoordigd in de MRA, is de MRA goed voor een aanzienlijk gedeelte van de totale Nederlandse uitvoer van deze sectoren. Gemiddeld heeft de MRA een aandeel van 12 procent in de totale Nederlandse uitvoer van de vijf sectoren. In de sector groothandel & transport is dit 20 procent en voor informatie & communicatie zelfs 30 procent.

Figuur 4.7 geeft het aandeel weer van de totale uitvoer van de vijf sectoren in tabel 4.8 per gemeente in de MRA met een werkgelegenheid van tenminste 10 duizend arbeidsjaren.⁸ Kleinere

⁸ Het aantal arbeidsjaren is in dit geval berekend als het aantal sociale verzekeringsdagen gedeeld door het aantal werkdagen in een jaar. Een arbeidsjaar is niet volledig gelijk aan een voltijds equivalent, aangezien een sociale verzekeringsdag afhankelijk is van het aantal gewerkte uren per dag.

Figuur 4.7 Aandeel export in omzet, 2005

Op basis van werklocatie



Bron: CBS/bewerking VU

gemeenten zijn per bovenliggende COROP-regio samengevoegd (de COROP-indeling is een veelgebruikte regionale indeling van Nederland). Het aandeel van de export in de omzet van bedrijven die in de gemeente Amsterdam zijn gelegen ligt met 14 procent ruim beneden het gemiddelde van de MRA. Dit is voornamelijk het gevolg van de sectorale samenstelling van de hoofdstedelijke economie, met een relatief groot aandeel van diensten ten opzichte van industrie. Van de grotere gemeenten heeft Haarlemmermeer relatief de meest open economie: zo'n 37 procent van de omzet van de vijf sectoren is in het buitenland gerealiseerd. De gemeente Velsen heeft het hoogste exportaandeel (58 procent).

4.5 Conclusies

De MRA heeft een sterke internationale oriëntatie. Dit blijkt uit haar sterke positie in het aantrekken van buitenlandse investeringen ten opzichte van de rest van Nederland. Inwoners van de MRA zijn tevens vaker werkzaam bij buitenlandse bedrijven: 19 procent in

de MRA tegen 13 procent voor heel Nederland. Het aandeel van buitenlandse werknemers – zowel uit hoge inkomenslanden als midden en lage inkomenslanden – is in de MRA bijna twee maal zo groot als gemiddeld in Nederland. Ook het exportaandeel van bedrijven in de MRA is groter dan het Nederlandse gemiddelde. Bijzonder groot is het verschil in de sectoren groothandel & transport en informatie & communicatie, waar het exportaandeel van bedrijven in de MRA bijna twee keer zo hoog is als het landelijk gemiddelde.

Het belang van buitenlandse ondernemingen – in termen van werkgelegenheid – is met name hoog in de grotere gemeenten rond Amsterdam, zoals Haarlemmermeer, Amstelveen, Weesp en Naarden en wordt kleiner in gemeenten op grotere afstand van Amsterdam. Buitenlandse ondernemingen hebben in alle sectoren een groter aandeel in de werkgelegenheid in de MRA dan gemiddeld in Nederland. Sectoren met een bijzonder sterke internationale oriëntatie in dit opzicht zijn groothandel & transport en financiële diensten. Gelet op het exportaandeel van bedrijven zijn vooral de gemeenten Haarlemmermeer en Velsen relatief sterk internationaal georiënteerd (deze cijfers hebben betrekking op 2005). Dit heeft enerzijds te maken met het grote aandeel internationale bedrijven in deze gemeenten. Schiphol en het havengebied in IJmond, met een open verbinding naar zee, maken het voor alle bedrijven met een sterke oriëntatie op export een aantrekkelijke vestigingslocatie.

Sales & marketing-faciliteiten vormen het merendeel van de buitenlandse investeringen in de MRA. Hoofdkantoren en logistieke faciliteiten nemen plaats twee en drie in. Deze investeringen zijn voor het grootste gedeelte afkomstig uit de Verenigde Staten en Europese landen. De BRIC-landen spelen op het gebied van buitenlandse investeringen voornamelijk een ondergeschikte rol. Chinese investeerders lijken vooral te kiezen voor Duitsland, het belangrijkste industrieland in Europa.

In vergelijking met relevante Europese stedelijke regio's, trekt de MRA een grotere variëteit aan faciliteiten aan dan andere stedelijke regio's. Een dergelijke diversiteit maakt een regio relatief minder gevoelig voor conjuncturele fluctuaties en dit is een sterk punt van de MRA. Sectoren die voor de MRA belangrijk zijn – financiële en zakelijke diensten, groothandel, ICT & telecommunicatie en overig

transport – hebben voor een belangrijk deel een buitenlandse inbreng. De MRA profiteert dus van de buitenlandse investeringen. Dit impliceert echter ook dat de regio gevoelig is voor internationale economische ontwikkelingen.

Bedrijven nemen locatiebeslissingen op basis van een combinatie van verschillende factoren. In de vergelijking met een aantal benchmark-steden scoort de regio Amsterdam relatief goed op zowel kwalitatieve als kwantitatieve indicatoren: vennootschapsbelasting, talenkennis, risico, arbeidskosten, connectiviteit en ondernemingsklimaat. Alleen op inkomstenbelasting scoort de MRA het slechtst.

Bijlagen

Bijlage 1 Gemeenten in de MRA per regio, 2012



IJmond

Beverwijk
Heemskerk
Uitgeest
Velsen
Castricum*

Zaanstreek

Wormerland
Zaanstad

Regio Haarlem

Bloemendaal
Haarlem
Haarlemmerliede en
Spaarnwoude
Heemstede
Zandvoort

Waterland

Landsmeer
Oostzaan
Beemster
Edam-Volendam
Purmerend
Waterland
Zeevang
Graft-De Rijk*

Amsterdam

Amsterdam

Regio Haarlemmermeer

Aalsmeer
Haarlemmermeer
Uithoorn

Almere en Lelystad

Almere
Lelystad

Gooi en Vechtstreek

Blaricum
Bussum
Hilversum
Huizen
Laren
Muiden
Naarden
Weesp
Wijdmeren

Overig Amstel-Meerlanden

Amstelveen
Diemen
Ouder-Amstel

* Graft-De Rijk en Castricum maken geen onderdeel uit van de bestuursregio Metropoolregio Amsterdam. Beide gemeenten zijn in de geanalyseerde databestanden wel onderdeel van de betreffende deelregio.

Bijlage 2 Afbakening Sectoren Economische Verkenningen 2012

Standaard Bedrijfsindeling van bedrijfstakken

De sectorale afbakening voor deze Economische Verkenningen is gebaseerd op de nieuwe Standaard Bedrijfsindeling (SBI 2008) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). In 2012 publiceerde het CBS voor het eerst regionale statistieken in deze nieuwe indeling. Ten opzichte van de editie 2011 van de Economische Verkenningen betekent dit dat de basisgegevens flink gewijzigd zijn. Voorheen kende de Regionale Economische Jaarcijfers van het CBS 37 bedrijfstakken; nu zijn dat er 20. Met behulp van enkele aanvullende databronnen is deze basisindeling op enkele punten aangepast. De gebruikte bedrijfstak indeling voor deze editie van de Economische Verkenningen staat in deze bijlage onder: Bedrijfstakindeling en onderliggende bedrijfsactiviteiten.

De Clusters van de Amsterdam Economic Board

De clusters die door de Amsterdam Economic Board zijn benoemd, komen niet in alle gevallen overeen met de gebruikte basisbedrijfstakken in de Standaard Bedrijfsindeling 2008 van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Het betreft hier een beleidsmatige clustering van activiteiten die dwars door de standaardindeling van het CBS loopt. Zodoende moeten deze clusters worden samengesteld uit verschillende bedrijfstakken volgens de SBI 2008. In een aantal gevallen betreft het slechts een samenvoeging van bedrijfstakken zoals die gebruikt zijn in de Economische Verkenningen 2012 (zie de indeling onder clusters van de Amsterdam Economic Board). Een aantal andere clusters vormt echter een samenstelling van (zeer) specifieke onderdelen, vanuit een of meerdere bedrijfstakken. Daarnaast bestaat er overlap tussen enkele clusters. De samenstelling van de zeven clusters van de Amsterdam Economic Board met een verwijzing naar (delen van) de onderliggende bedrijfstakken staat in deze bijlage onder Bedrijfstakindeling Clusters van de Amsterdam Economic Board.

Bedrijfstakindeling en onderliggende bedrijfsactiviteiten

1. Landbouw

- Landbouw, bosbouw en visserij

2. Delfstoffen

- Winning van aardolie en aardgas
- Winning van overige delfstoffen

3. Industrie

- Voedingsmiddelen
- Dranken
- Tabaksproducten
- Textiel
- Kleding
- Leer, lederwaren en schoenen
- Primaire houtbewerking en artikelen van hout, kurk, riet en vlechtwerk
- Papier en karton
- Drukkerijen en reproductie van opgenomen media
- Cokesovenproducten en Aardolieverwerking
- Chemische producten
- Farmaceutische grondstoffen en producten
- Rubber en kunststof
- Nietmetaalhoudende minerale producten
- Metalen in primaire vorm
- Metaalproducten
- Computers, elektronische en optische apparatuur
- Elektrische apparatuur
- Machines en apparaten
- Auto's, aanhangwagens en opleggers
- Overige transportmiddelen

- Meubels
- Overige goederen
- Reparatie en installatie van machines en apparaten

4. Nutsbedrijven

- Productie en distributie van en handel in elektriciteit, aardgas, stoom en lucht
- Winning en distributie van water
- Afvalwater inzameling
- Afvalinzameling en recycling
- Sanering en overig afvalbeheer

5. Bouw

- Bouwnijverheid

6. Groothandel

- Groothandel en handelsbemiddeling

7. Detailhandel

- Handel en reparatie van auto's etc.
- Detailhandel

8. Vervoer en opslag

- Vervoer over land
- Vervoer over water
- Luchtvaart
- Opslag en dienstverlening voor vervoer
- Post en koeriers

9. Horeca

- Logiesverstrekking
- Eet en drinkgelegenheden

10. Informatie en communicatie

- Uitgeverijen
- Productie en distributie van films en tvprogramma's, geluidsopnamen
- Uitzenden van radio en televisieprogramma's
- Telecommunicatie
- Diensten op het gebied van Informatietechnologie
- Diensten op het gebied van informatie

11. Financiële diensten

- Banken, beleggingsinstellingen, kredietverleners en financieel adviseurs
- Verzekeringen en pensioenfonds
- Overige financiële dienstverlening

12. Onroerend goed

- Verhuur van en handel in onroerend goed

13. Zakelijke diensten

- Advisering, onderzoek en overige specialistische zakelijke dienstverlening
- Verhuur van roerende goederen en overige zakelijke dienstverlening

14. Overheid

- Openbaar bestuur, overheidsdiensten en verplichte sociale verzekeringen

15. Onderwijs

- Primair, voortgezet, middelbaar en hoger onderwijs
- Overig onderwijs

16. Zorg

- Gezondheids en welzijnszorg

17. Cultuur, sport en recreatie

- Kunst
- Culturele uitleencentra, archieven, musea, dieren en plantentuinen, natuurbehoud
- Loterijen en kansspelen
- Sport en recreatie

18. Overige persoonlijke diensten

- Verenigingen, belangengroepen en politieke organisaties
- Reparatie van consumentenartikelen
- Wellness, overige diensten en uitvaartbranche
- Huishoudens als werkgever

Bedrijfstakindeling Clusters van de Amsterdam Economic Board

I Financiële en zakelijke dienstverlening

- 11. Financiële diensten
- 13. Zakelijke diensten

II Handel en Logistiek

- 6. Groothandel
- 8. Vervoer en opslag

III ICT/eScience

- 10. Informatie en communicatie

IV Creatieve industrie

- 10. Uitgeverijen
- 10. Productie en distributie van films en tv-programma's
- 10. Radio -en televisieomroepen
- 10. Dienstverlenende activiteiten op het gebied van informatie
- 13. Public relationsbureaus
- 13. Architecten
- 13. Handel in advertentieruimte en -tijd
- 13. Industrieel ontwerp en vormgeving, fotografie
- 13. Informatieverstrekking op het gebied van toerisme
- 13. Organiseren van congressen en beurzen
- 17. Kunst
- 17. Culturele uitleencentra, archieven, musea, dieren- en plantentuinen, natuurbehoud
- 17. Pret- en themaparken, kermisattracties
- 18. Steunfondsen en vriendenkringen op het gebied van cultuur, fanclubs

V Toerisme en congressen

- 3. Bouw van sport- en recreatievoertuigen
- 6. (onderdelen van) Groothandel

- 7. (onderdelen van) Detailhandel
- 8. Personenvervoer
- 9. Horeca
- 10. Bioscopen
- 13. Verhuur van auto's en vaartuigen
- 13. Informatieverstrekking op het gebied van toerisme
- 13. Organiseren van congressen en beurzen
- 15. Zeil- en surfscholen, Sport- en recreatieonderwijs
- 17. (onderdelen van) Cultuur, sport en recreatie
- 18. Sauna's, solaria, baden e.d.

VI Flowers & Food

- 1. Tuinbouw
- 3. Voedingsmiddelenindustrie
- 3. Drankenindustrie

VII Rode life sciences

- 3. Vervaardiging van farmaceutische grondstoffen
- 3. Vervaardiging van farmaceutische producten
- 13. Biotechnologisch speuren en ontwikkelingswerk (medisch/farmaceutisch)
- 13. Speur- en ontwikkelingswerk op het gebied van gezondheid

Bijlage 3 Referenties

Amsterdam in Business (2012), website www.iamsterdam.com/en/business.

Bovenberg, L. en B. Jacobs (2012), *Economische analyse van het wandelgangenakkoord*. ESB, 97(4635), 11 mei 2012.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2008), *Toerisme in Macro Economisch Perspectief 2001-2006*. Voorburg/Heerlen.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2011), *Inkomende investeringen en werkgelegenheid in Nederland*. Voorburg/Heerlen.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2012), *Werkgelegenheidseffecten van buitenlandse investeringen uit BRIC en niet BRIC landen, 2007-2010*. Voorburg/Heerlen.

Centraal Planbureau (2012), *Centraal Economisch Plan 2012*. Den Haag.

Cushman & Wakefield (2011), *European Cities Monitor 2011*.

Dekker, P., A. van der Horst, H. Kox, A. Lejour, B. Straathof, P. Tammes en C. Wennekers (2007), *Marktplaats Europa, vijftig jaar publieke opinie en marktintegratie in de Europese Unie. Europese verkenning 5*. Den Haag: SCP/CPB.

Dienstregeling van verschillende luchthavens: *Brussel, Charles de Gaulle, Düsseldorf, Frankfurt, Genève, Heathrow, Schiphol, en Zürich*.

Ernst & Young (2011), *European Attractiveness Survey 2011*.

Ernst & Young (2012), *European Investment Monitor*.

Ernst & Young (2012), *Barometer Nederlands Vestigingsklimaat 2011 en 2012*.

Europese Commissie (2012), *EC Persbericht: Voorjaarsprognose 2012-13: naar een licht herstel*. Brussel.

Eurostat (2012), *Population data, NUTS 2 level*.

Groot, S.P.T., H.L.F. de Groot, A.M. Lejour en J. Möhlmann (2011), *The rise of the BRIC countries and its impact on the Dutch economy, CPB Background document*. Den Haag: Centraal Planbureau.

Haven Amsterdam (2012), *Jaarverslag 2011: Duurzame energie in opmars*.

IMD (2011), *IMD World Competitiveness Yearbook*.

Koops, O., W.J.J. Manshanden en F. van der Zee (2012), *Vormgeving verder op de kaart. Amsterdam: Premisla. Onderzoek door TNO in opdracht van Premisla*.

Koops, O., P. Rutten en F. Visser (2011), *Cross Media Monitor 2011*. Hilversum: iMMovator Cross Media Network.

Management Team (2008), *Hoe ideaal is Nederland als testmarkt?*

Mercer (2011), *Cost of living survey*.

Mercer (2011), *Quality of life survey*.

Nijdam, M., L. van der Lugt en D. Bakker (2012), *Havenmonitor 2010*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.

Port of Rotterdam (2012), *Haven in cijfers 2009-2010-2011*.

Rutten, P. en O. Koops (2012), *Cross Media Monitor Haarlem 2012*. Hilversum: iMMovator Cross Media Network.

Schaafstra, W. (2012), *Record aantal reizigers op Nederlandse luchthavens in 2011*. CBS Webmagazine 3 mei 2012.

Weterings, A., O. Raspe en M. van den Berge (2011), *De aantrekkelijkheid van Nederlandse regio's voor kennisintensieve buitenlandse bedrijven*. Den Haag: Planbureau voor de Leefomgeving.

Bijlage 4 Buitenlandse Investeringsen

Buitenlandse investeringen per stedelijke regio naar land van herkomst

Aandeel in procenten; totaal 2006-2010

Amsterdam		Brussel		Düsseldorf	
Verenigde Staten	44	Verenigde Staten	22	China	21
Verenigd Koninkrijk	12	Frankrijk	19	Japan	13
Frankrijk	5	Verenigd Koninkrijk	12	Verenigde Staten	12
Duitsland	4	Duitsland	7	Verenigd Koninkrijk	7
Japan	4	China	4	Nederland	6
Zweden	4	Italië	3	Taiwan	5
Canada	3	Nederland	3	Frankrijk	5
India	3	Zwitserland	3	Turkije	5
Denemarken	2	Japan	3	Oostenrijk	3
China	2	Zweden	3	Zwitserland	2
Overig	17	Overig	20	Overig	22
Totaal	100	Totaal	100	Totaal	100
Frankfurt		Genève		Londen	
Verenigde Staten	35	Verenigde Staten	36	Verenigde Staten	41
China	8	Verenigd Koninkrijk	14	India	8
Verenigd Koninkrijk	6	Frankrijk	13	Frankrijk	6
Zuid Korea	6	Rusland	4	Japan	5
Japan	5	België	3	China	4
Frankrijk	5	Verenigde Arabische Emiraten	3	Australië	4
Nederland	4	China	2	Canada	4
Zwitserland	4	Japan	2	Duitsland	3
India	4	Nederland	2	Zuid Korea	2
Canada	2	Canada	2	Spanje	2
Overig	21	Overig	20	Overig	21
Totaal	100	Totaal	100	Totaal	100
Parijs		Zürich			
Verenigde Staten	30	Verenigde Staten	36		
Verenigd Koninkrijk	14	Duitsland	25		
Duitsland	12	Verenigd Koninkrijk	11		
Japan	6	Bermuda	7		
Nederland	4	Frankrijk	4		
Canada	3	Japan	2		
Spanje	3	Nederland	2		
Zwitserland	3	België	1		
Italië	3	China	1		
België	3	Zweden	1		
Overig	19	Overig	10		
Totaal	100	Totaal	100		

Bron: Ernst & Young, 2012

Buitenlandse investeringen per stedelijke regio naar sector

Aandeel in procenten; totaal 2006-2010

Amsterdam		Brussel		Düsseldorf	
Software	25	Business Services	39	Business Services	15
Business Services	23	Financial Intermediation	11	Machinery & Equipment	15
Financial Intermediation	7	Software	10	Fabricated Metals	9
Other Transport Services	6	Insurance & Pension	3	Electronics	7
Electronics	5	Electronics	3	Electrical	7
Machinery & Equipment	4	Automotive Assembly	2	Software	6
Clothing	3	Food	2	Other Transport Services	5
Publishing	3	Machinery & Equipment	2	Chemicals	4
Pharmaceuticals	3	Other Transport Services	2	Wholesale	4
Food	2	Pharmaceuticals	2	Food	3
Overig	19	Overig	25	Overig	27
Totaal	100	Totaal	100	Totaal	100
Frankfurt		Genève		Londen	
Business Services	21	Business Services	24	Business Services	30
Software	15	Financial Intermediation	19	Software	23
Financial Intermediation	13	Software	14	Financial Intermediation	12
Other Transport Services	5	Electronics	4	Publishing	4
Chemicals	5	Scientific Instruments	4	Electronics	3
Electronics	4	Food	3	Pharmaceuticals	2
Machinery & Equipment	3	Oil & Gas	3	Security Broking	2
Automotive Assembly	3	Security Broking	3	Telecommunications & Post	2
Pharmaceuticals	3	Insurance & Pension	3	Insurance & Pension	2
Plastic & Rubber	3	Chemicals	2	Cultural Activities	2
Overig	24	Overig	22	Overig	19
Totaal	100	Totaal	100	Totaal	100
Parijs		Zürich			
Business Services	24	Business Services	27		
Software	21	Software	25		
Electronics	7	Financial Intermediation	10		
Financial Intermediation	6	Insurance & Pension	7		
Publishing	4	Publishing	4		
Machinery & Equipment	3	Machinery & Equipment	4		
Computers	3	Pharmaceuticals	3		
Other Transport Services	3	Computers	3		
Scientific Instruments	3	Other Transport Services	3		
Electrical	3	Scientific Instruments	1		
Overig	25	Overig	14		
Totaal	100	Totaal	100		

Bron: Ernst & Young, 2012

Definitie, schaalniveau en bronnen van gebruikte locatiefactoren

	Definitie	Niveau
Aantal FDI projecten 2006 - 2010	Aantal FDI projecten in 2006 – 2010	NUTS-2
Arbeidskosten	Research and development manager (basis salaris, USD)	Land
Vennootschapsbelasting	Percentage vennootschapsbelasting	Land
Inkomstenbelasting	Inkomstenbelasting als % van een inkomen gelijk aan het BNP per capita	Land
Kantoorhuur	Huur €/ m ² / jaar	Stad
Incentives door overheden	Subsidies aan private en publieke bedrijven, % van het BNP	Land
Internationale bereikbaarheid	Aantal directe bestemmingen	Stad
Interne bereikbaarheid	Score afgeleid van nominaties als beste, 2e en 3e stad qua interne bereikbaarheid (enquête)	Stad
Talenkennis	Needs of enterprise, schaal 1-7	Land
Ondernemingsklimaat	Ease of doing business, schaal 1-10	Land
Risico (algeheel)	Schaal 0 - 100; 100 is meest risicovol	Land
Cost of living	Ranking (1=laagste cost of living)	Stad
Quality of life	Ranking (1=hoogste quality of life)	Stad
Huur appartement	Maandelijkse huur 3-kamer appartement (USD) 3-room	Land
Opstart dagen	Aantal dagen om een bedrijf op te starten	Land
Opstart procedures	Aantal procedures om een bedrijf op te starten	Land

Bron: Ernst & Young, 2012

Bijlage 5 Samenstelling Klankbordgroep

Martijn van Vliet (voorzitter)	Economische Zaken Amsterdam
Jan Appelman	Gemeente Haarlem
Dick Freling	Kamer van Koophandel Amsterdam
Willem Hamel	Gemeente Rotterdam
Linda Koeman	Economische Zaken Amsterdam
Hinne Paul Krolis	Gemeente Almere
Tom Lips	Provincie Noord-Holland
Robert-Jan Moorman	Gemeente Lelystad
Jan Nijman	Gemeente Zaanstad
Carine van Oosteren	Gemeente Amsterdam, Bureau Onderzoek en Statistiek
Michiel Overkamp	Gemeente Haarlemmermeer
Marcel Peek	ING Amsterdam
Monique Roso	Gemeente Hilversum
Paul Smeenk	Provincie Flevoland
Gaston Tchang	Haven Amsterdam

Kerngegevens Metropoolregio Amsterdam

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	x 1.000	groei in %				
Bruto regionaal product Nederland		-3,1	1,9	1,4	-0,75	1,25
Bruto regionaal product	86.776	-3,2	2,8	1,5	0,75	1,0
Werkzame personen	1.390	-0,6	0,2	0,5	0,3	0,6
Werkende beroepsbevolking	1.083	-0,1	-0,1	0,8	0,0	0,0
Beroepsbevolking	1.127	1,1	0,4	0,8	0,4	0,8
Bevolking 15-64 jaar	1.546	0,9	0,1	0,4	0,4	0,4
Bevolking	2.298	1,0	1,0	1,0	0,9	0,9
	%					
Bruto participatie	73	73	73	74	74	74
Werkloosheidspercentage	44	5,1	5,5	5,5	5,8	6,5

* *prognose*

Bron: CBS (bewerking TNO)

Arbeidsmarkt naar opleidingsniveau metropoolregio Amsterdam

	Totaal	Laag	Midden	Hoog
	%			
Bruto participatie (2011)	74	53	75	86
Werkloosheidspercentage (2011)	5,5	7,5	5,8	4,3
Pendelsaldo* (2009)	x 1.000			
Werkenden (aantal banen)	1.382	264	593	524
Wonenden (werkzame beroepsbevolking)	1.082	212	415	455
Pendelsaldo	300	52	178	69

* *pendelsaldo is werkenden - wonenden*

Bron: CBS (bewerking TNO)

Colofon

De *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2012* is een uitgave van Economische Zaken Amsterdam en de Kamer van Koophandel Amsterdam in opdracht van PRES.

Aanvullende informatie over de Economische Verkenningen en de gebruikte data zijn te vinden op: www.os.amsterdam.nl/themas/evmra

Auteurs hoofdstuk

Thijmen van Bree (TNO), Henri L.F. de Groot (Vrije Universiteit Amsterdam), Marije van Huis (Ernst & Young), Maureen B.M. Lankhuizen (Vrije Universiteit Amsterdam), Walter J.J. Manshanden (TNO) en Caroline A. Rodenburg (Ernst & Young).

Met medewerking van: Tatyana Bulavskaya (TNO), Martijn Dröes (TNO), Stefan P.T. Groot (Vrije Universiteit Amsterdam), Wouter Jonkhoff (TNO), Jan L. Möhlmann (Vrije Universiteit Amsterdam), Evgueni Poliakov (TNO), Elmer Rietveld (TNO).

Stuurgroep

Martijn van Vliet (voorzitter, Economische Zaken Amsterdam), Dick Freling (Kamer van Koophandel Amsterdam), Linda Koeman (Economische Zaken Amsterdam) en Carine van Oosteren (Gemeente Amsterdam, dienst Onderzoek en Statistiek).

Productie

Linda Koeman, Economische Zaken Amsterdam (coördinatie)

Renee Bakker, ABC Vorm, gemeente Amsterdam (vormgeving)

Edwin van Eis, Doriann Kransberg, KPMG Amstelveen, Hotel Inntel Zaandam, Robert van Breukelen, Gemeente Hilversum, Gemeente Zandvoort, gemeente Almere, (foto's omslag)

Evert Nieuwenhuis, www.evertnieuwenhuis.nl (eindredactie)

Copyright © 2012 Economische Zaken Amsterdam / Kamer van Koophandel Amsterdam. Alle rechten voorbehouden. Het is geoorloofd gegevens uit deze *Economische Verkenningen* te gebruiken in andere publicaties, mits daarbij de bron duidelijk en nauwkeurig wordt vermeld.

